

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Katedra ruských a východoevropských studií

Diplomová práce

2018

Tereza Juhászová

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Katedra ruských a východoevropských studií

**Manifestace identity německé menšiny na hřbitovech
v Medzevě**

Diplomová práce

Autor práce: Tereza Juhászová

Studijní program: Mezinárodní teritoriální studia

Vedoucí práce: PhDr. Jiří Kocián

Rok obhajoby: 2018

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne ...

Tereza Juhászová

Bibliografický záznam

JUHÁSZOVÁ, Tereza. *Manifestace identity německé menšiny na hřbitovech v Medzevě*. Praha, 2018. 97 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Katedra ruských a východoevropských studií. Vedoucí diplomové práce PhDr. Jiří Kocián.

Rozsah práce: 154 612 znaků

Anotace

Tématem diplomové práce je vývoj manifestace identity německé menšiny v jihoslovenském městě Medzev od druhé poloviny 20. století do současnosti. Výzkum probíhal prostřednictvím analýzy reprezentace identity německé menšiny na místních hřbitovech zahrnující také sledování faktorů (historické události, homogenizační politiky, osobní důvody či prostá nahodilost), které na ni měly vliv. Hřbitovy tak slouží jako zdroj informací, pramenná základna manifestace lokální německé identity. V letech 2016 a 2017 byl proveden terénní výzkum v samotném městě Medzev, jež je pro německou menšinu na Slovensku symbolicky významné početnou německou komunitou zahrnující tzv. Mantáky mluvící specifickým lokálním německým dialektem. Na místních hřbitovech bylo analyzováno především použití jazyka a podoba osobních jmen na náhrobcích, společně s rozmístěním náhrobků, jejich materiálem a formou. Kvalitativně založený výzkum manifestace identity na hřbitovech byl podpořen biografickými a polostrukturovanými rozhovory s příslušníky německé menšiny. Hlavním přínosem práce je rekonstrukce veřejných projevů identity této německé menšiny na hřbitovech v průběhu druhé poloviny 20. století až do současnosti. Na základě výsledků konfrontace většinou neměnných nápisů na náhrobcích s výpověďmi narátorů je ambicí práce poukázat na flexibilitu a mnohovrstevnost identit v jazykově smíšené oblasti. Závěry práce pomohou pochopit realitu soužití v mnohojazyčném prostředí i důsledky asimilačních politik vůči národnostním menšinám v regionálním měřítku.

Annotation

This diploma thesis analyzes the identity of German minority in the town of Medzev (South Slovakia). The research traced the development of identity manifestation from the mid-20th century until now. The aim was to discover what factors (historical events, homogenization politics, private motivation or randomness) influenced the representation of identity of the German minority in the local cemeteries. The cemeteries thus serve as a source of information about local German identity manifestation. The field research was carried out in 2016 and 2017 in Medzev, which is a town with symbolical value for the German minority in Slovakia. In the cemeteries the author analyzed the used language and names on the gravestones, as well as the position of the gravestones, their form and material. The qualitative research

in the cemeteries was supported by biographical and semi-structured interviews with members of the local German minority. The main contribution of this project lies in the reconstruction of German identity manifestation in the local cemeteries in the course of last 70 years. Based on the results of the confrontation of mostly invariable inscriptions on gravestones with testimonies of the narrators, the ambition of the thesis is to point out how flexible and multilayered are identities in the language-mixed area. The conclusions will help to understand the reality of cohabitation in a multilingual settings as well as the impacts of assimilationist policies towards national minorities in the examined region.

Klíčová slova

identita, hřbitov, německá menšina, Mantáci, Medzev, Slovensko

Keywords

identity, cemetery, German minority, Mantaks, Medzev, Slovakia

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Grantové agentuře Univerzity Karlovy, která finančně podpořila tento výzkum (Projekt č. 800217).

Mé poděkování patří PhDr. Jiřímu Kociánovi, PhDr. Soně Mikulové, Ph.D., PhDr. Kateřině Králové, Ph.D., Bc. Tadeáši Bajuszovi a Bc. Veronice Grossové za všechny cenné rady a komentáře k výzkumu i psaní této práce.

Za pomoc při terénním výzkumu děkuji Mgr. Gabriele Frindtové, její rodině a všem, kteří byli ochotni se mnou realizovat rozhovor nebo mi jakkoli jinak pomoci.

Obsah

ÚVOD	2
1. TEORETICKÝ RÁMEC A VYMEZENÍ POJMŮ	7
1.1. NĚMECKÁ MENŠINA NA SLOVENSKU	7
1.2. IDENTITA JAZYKOVÉ SKUPINY	9
2. TERÉNNÍ VÝZKUM V MEDZEVĚ	17
2.1. METODOLOGIE	17
2.2. HISTORICKÝ KONTEXT	20
2.2.1. <i>Společné dějiny jako základ identifikace Mantáků</i>	22
2.2.2. <i>Mantáci a homogenizační politiky v 19. a 20. století</i>	25
2.2.3. <i>Zkušenosti z druhé světové války jako příčina polarizace mantácké komunity</i>	30
2.2.4. <i>Postavení medzevské německé menšiny v poválečném období</i>	34
2.3. IDENTITA PŘÍSLUŠNÍKŮ MANTÁCKÉ JAZYKOVÉ SKUPINY	41
3. PROJEVY IDENTITY NA HŘBITOVECH	47
3.1. NÁHROBKY V NĚMECKÉM JAZYCE.....	51
3.2. NÁHROBKY VE SLOVENSKÉM JAZYCE.....	58
3.3. DVOJJAZYČNÉ NÁHROBKY	64
3.4. SYMBOLIKA NA NÁHROBCÍCH.....	65
3.5. MANTÁCKÁ IDENTITA NA HŘBITOVECH V MEDZEVĚ	67
ZÁVĚR	69
SUMMARY	72
POUŽITÁ LITERATURA	73
PRIMÁRNÍ PRAMENY	73
ROZHOVORY	74
SEKUNDÁRNÍ LITERATURA	75
SEZNAM PŘÍLOH	82
PŘÍLOHY	83

Úvod

Německá menšina představovala od dob vrcholného středověku významnou skupinu obyvatel, která podstatnou měrou přispěla k ekonomickému, kulturnímu i politickému rozvoji dnešního slovenského území. V souvislosti s rozvojem nacionalismu byla tato menšina od poloviny 19. století vystavena homogenizačním politikám, které ovlivnily její identitu. Německy mluvící obyvatelé dnešního Slovenska byli výrazně zasaženi maďarizací na konci 19. století, stejně jako perzekucí po skončení druhé světové války. V důsledku vysídlení a reslovakizace v druhé polovině 20. století i cestou přirozené asimilace došlo na Slovensku k výraznému úbytku příslušníků německé menšiny, přestože ne tak zásadnímu jako v případě českých zemí. V současnosti německou národnost ve sčítání lidu udává 4 690 lidí, pravděpodobně je však počet těch, kteří se cítí být Němci, ale oficiálně se k této národnosti z různých důvodů nehlásí, vyšší.¹ Německá národnostní menšina na Slovensku má, podobně jako další státem uznávané menšiny, svého zástupce ve vládních institucích a vlastní kulturní sdružení – Karpatskoněmecký spolek. Ten byl založen v roce 1990 ve východoslovenském městě Medzev, čímž zakladatelé sdružení vyjádřili symbolický význam tohoto města pro německou komunitu na Slovensku. Důležitost Medzeva pro slovenské Němce spočívá především v tom, že se ve městě v každodenní komunikaci stále používá místní německý dialekt – mantáčtina, a podstatná část obyvatel se pokládá za příslušníky německé menšiny, respektive za takzvané Mantáky, potomky německých přistěhovalců ze 13. století.

Město Medzev na jižním okraji Spiše je zároveň specifické svou mnohojazyčností, která vychází jednak z pestrého složení obyvatelstva této oblasti, kde žijí zmínění Mantáci, Slováci, Rusíni, Maďaři a Romové, za druhé z asimilačních politik ze strany Uherského království i Československé republiky. Z toho důvodu je město Medzev výjimečným případem pro studium identity německé, respektive mantácké menšiny, jejíž příslušníci byli zasaženi represemi po druhé světové válce i homogenizační politikou v období komunistického režimu a zároveň žijí ve vícejazyčném prostředí. Identita člověka sama o sobě je však velmi proměnlivý a takřka neuchopitelný fenomén, a proto je teoreticky i prakticky velmi obtížné stanovit

¹ „Multidimenzionálne tabuľky. Tabuľka 115 Obyvateľstvo podľa pohlavia a národnosti.“ Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011, staženo 25. dubna 2018, <https://census2011.statistics.sk/tabulky.html>.

identitu samotnou za předmět studia. Příhodnější je zaměřit se na proces jejího vytváření a udržování, okamžiky, kdy získává na významu, případně její projevy na veřejnosti. Jeden z veřejných prostorů, kde by se identita obyvatel mohla odrážet, představují hřbitovy.

Hřbitovy jsou často považovány za tiché a statické svědky dějin určitých míst. Na jednu stranu zachycují svědectví o životě místních obyvatel, na druhou stranu mohou být využity ke studiu lokální historie a tradic. Eva Reimers ve svém výzkumu o pohřebních rituálech označila náhrobní kameny na hřbitovech za „nástroj prezentace vlastního já a své identity“ a současně za „prostředek konstrukce [...] identity.“² Cílem tohoto výzkumu je zjistit, zda náhrobky manifestují identitu zemřelých. Konkrétně se tato diplomová práce zaměří na otázku, jestli se identita německé, respektive mantácké menšiny projevuje na hřbitovech ve městech Medzev a Vyšný Medzev.³ Současně je záměrem práce odhalit, jaké faktory – historické události, homogenizační politiky, osobní motivace či prostá nahodilost – ovlivnily manifestaci identity místní německé menšiny na hřbitovech.

Pro zodpovězení těchto otázek provedla autorka ve městě Medzev terénní výzkum, který se soustředil na zkoumání identity příslušníků německé/mantácké menšiny skrze hřbitovy a náhrobní kameny. Cílem bylo na základě rozhovorů s místními Mantáky odhalit různé vrstvy jejich identity a zjistit, v jakých situacích určité vrstvy získávají na významu. Studium náhrobků a procesu jejich realizace umožnilo sledovat, v jakém kontextu a za jakých okolností se identita založená na příslušnosti k určité jazykové skupině stává pro místní obyvatele důležitou. Na základě rozdílu mezi tím, co náhrobky manifestují skrze vytesané, většinou neměnné nápisy na svém povrchu, a realitou, která zůstává za nápisy skryta, tvrdí tato práce, že kategorie založené na jazyku a národnosti nejsou vždy relevantní v kontextu mnohojazyčného prostředí. Diplomová práce vychází z předpokladu, že náhrobky prezentují pouze jednu z identit místní německé menšiny, přestože ve skutečnosti je identita jejich příslušníků mnohvrstevná a pro každého člena zkoumané komunity má jiný význam.

Práce vychází z teoretické literatury založené na sociálním konstruktivismu, přístupem spojovaným s Peterem L. Bergerem a Thomasem Luckmannem, kteří

² Eva Reimers, „Death and identity: Graves and funerals as cultural communication,“ *Mortality* 4, č. 2 (1999): 164.

³ Obce Medzev a Vyšný Medzev byly v roce 1960 sjednoceny pod jedno město s názvem Medzev. V roce 1999 byly obce opět rozděleny na Medzev a Vyšný Medzev. Výzkum probíhal v obou městech a na

považovali realitu za konstrukt vytvořený sociálními procesy. Teoretická kapitola se zaměřuje na vymezení pojmů skupina, menšina a identita, a polemiku Rogerse Brubakera a Richarda Jenkinse. Oba autoři ve svých pracích sice vycházejí z teorie sociálního konstruktivismu, ale výrazně se rozcházejí v aplikaci pojmů jako skupina nebo identita při analýze sociální reality. Výstupem této kapitoly je ujasnění termínů, se kterými tato studie pracuje, a označení předmětu zkoumání – německé menšiny v Medzevě, za mantáckou jazykovou skupinu na základě pojmů formulovaných slovenskou etnoložkou Gabrielou Kiliánovou.

Druhá kapitola se věnuje aspektům terénního výzkumu v Medzevě. Na prvním místě je zařazena metodologická kapitola, která popisuje analýzu náhrobních kamenů a srovnání získaných dat s údaji z biografických a polostrukturovaných rozhovorů. Tyto rozhovory byly provedeny s narátory z mantácké menšiny, kteří nechali náhrobky realizovat. Narátoři se především vyjadřovali k vlastním náhrobkům, které byly zhotoveny před jejich smrtí, případně komentovali náhrobky přímých příbuzných. V následující podkapitole je představen historický kontext, který je nezbytný pro pochopení událostí, jež ovlivnily životy místních, ale i kvůli porozumění symbolickým momentům, k nimž příslušníci mantácké komunity často odkazují a na nichž zakládají svou identitu. Další podkapitola vysvětluje lokální realie a základní roviny mantácké identity, které budou dále zvýrazněny v konfrontaci s daty získanými na náhrobcích. Obě části jsou již částečně podpořeny úryvky z rozhovorů, jejichž sběr je popsán v metodologické podkapitole.

Výsledky analýzy nápisů na náhrobcích jsou konfrontovány s jejich reflexí ve třetí, stěžejní kapitole o projevech identity na hřbitově. Tato část je rozdělena na základě autorkou stanovené typologie náhrobků do tří podkapitol. Všechny se soustředí na náhrobky příslušníků mantácké jazykové skupiny, jejichž podoba je srovnána s výpověďmi narátorů. První podkapitola se věnuje náhrobkům v německém jazyce – tedy s německými nápisy, německou formou křestních jmen i příjmení, případně s textem ve švabachu, který pro mnohé symbolizuje odkaz k německému původu. Druhá podkapitola se zaměřuje na náhrobky, na kterých dominuje slovenský jazyk, a třetí zmiňuje ojedinělý případ striktně dvojjazyčných náhrobků. Tato kapitola je v závěru doplněna o podkapitolu zmiňující symboliku na náhrobcích a o shrnutí provedeného výzkumu. Závěr diplomové práce zhodnotí

místních hřbitovech vzhledem k tomu, že obce jsou dodnes úzce spojené a jejich obyvatelé se často v jejich rámci stěhují.

výsledky výzkumné části, na jejímž základě jsou zodpovězeny předložené výzkumné otázky.

Diplomová práce je z metodologického hlediska případovou studií založenou na analýze primárních zdrojů, které byly získány v průběhu terénního výzkumu v Medzevě v letech 2016 a 2017. Jedná se především o data z náhrobních kamenů a biografické a polostrukturované rozhovory s příslušníky místní mantácké jazykové skupiny spolu s výzkumným deníkem autorky. Primární zdroje byly doplněny o prameny osobní povahy, především nepublikovaný biografický spis příbuzného jedné z narátorek. Významným sekundárním zdrojem pro orientaci v místním kontextu byly publikace o historii Medzeva a Vyšného Medzeva (v letech 1960–1999 sjednocené obce pod názvem Medzev), které sice nejsou odbornými historickými pracemi a neobsahují podrobný poznámkový aparát, na druhou stranu však poskytují vzácnou reflexi historických událostí samotnými obyvateli obou obcí.⁴ Odborná sekundární literatura týkající se jednotlivých epizod medzevské historie i souhrnných dějin německé menšiny na Slovensku je představena v historické kapitole.

Na tomto místě je třeba zmínit sekundární literaturu týkající se studia projevu identity v pohřebních rituálech a na hřbitovech. Eva Reimers, která zkoumá především diskurzivní metody, normy a rituály, analyzovala, jakou roli hrají pohřební rituály v konstrukci identity. Ve svém výzkumu došla k závěru, že jazyk a symboly na náhrobcích odkazují k etnické nebo kulturní příslušnosti zesnulého.⁵ Jazyku jako etnickému atributu na náhrobcích se věnuje dále Ferdinand Kühnel, který se zaměřil na hřbitovy v bilingvní německo-slovinské oblasti v rakouských Korutanech. Za hlavní důvod postupného úbytku slovinskojazyčných náhrobků označil nejen dopady asimilačních politik, ale také osobní rozhodnutí lidí. Podle Kühnela rakouští Slovinci nechtějí být spojováni s touto kategorií, protože ji vnímají jako nevýhodnou v současné společnosti.⁶ Způsob, jakým jsou jazyky a nápisy využívány na náhrobcích, analyzovala také Snežana Stanković. Ve své práci se soustředila na identitu německé menšiny

⁴ Viliam Gedeon a Valter Bistika, *Medzev: Changes of the Town from its Origin until the Present Day* (Medzev: Tlačiareň Svidnícka, 2013); Siegfried Gašpar et al., *Vyšný Medzev: História a prítomnosť* (Košice: TypoPress, 2007).

⁵ Reimers, „Death and identity,“ 164.

⁶ Ferdinand Kühnel, „Der Friedhof als Gradmesser einer Beziehung. Über den Verlust der Zweisprachigkeit in Kärnten seit 1918,“ in *East Central Europe at a Glance. People – Cultures – Developments*, ed. Marija Wakounig a Ferdinand Kühnel, Europa Orientalis 18 (Wien; Berlin: vyjde v roce 2018); Dále: Ferdinand Kühnel, „The Silent Disappearance of Ethnic Minorities from Gravestones: Ethnic Homogenization in Carinthia’s Bilingual Areas since 1918,“ in *Central Europe (Re-)visited. A Multi-Perspective Approach To A Region*, ed. Marija Wakounig a Ferdinand Kühnel (Wien: LIT Verlag, 2016), 199–212.

ve Vojvodině a v závěru se zamýšlela nad budoucností veřejných projevů německé identity v Srbsku, což je otázka relevantní pro všechny německé menšiny ve střední a jihovýchodní Evropě.⁷ Kromě autorů, zabývajících se projevy identity na hřbitově, je nutné uvést ještě odborníky, kteří se věnovali Medzevu jako mnohojazyčnému prostředí a identitě místních obyvatel. Na prvním místě je to Gabriela Kiliánová, která se soustředila na soužití německé a slovenské jazykové skupiny a reprezentaci postavy Smrti v obou jazykových kontextech.⁸ Německou identitu v Medzevě z různých pohledů zkoumali dále Zoltán Ilyés, Máté Dávid Tamáska a Monika Bodnár.⁹

Cílem tohoto výzkumu je přispět k poznání identifikace menšin ve střední Evropě. Práce se zaměřuje na reprezentaci identity na náhrobních kamenech jako pramenu, který lze zkoumat a interpretovat, jak vyplývá ze zmíněných realizovaných studií. Přestože Medzev a místní německá jazyková skupina již byly předmětem zkoumání, účelem je přistoupit k této menšině jiným způsobem než skrze její „etnickou identitu“. Tato práce se snaží zdůraznit situační charakter identit a dokázat, že soužití v rámci jazykově smíšené oblasti často není založené na příslušnosti obyvatel k určité jazykové skupině, případně „etnicitě“, kterou v Medzevě zkoumali výše zmínění autoři. Naopak v každodenním životě místních jsou relevantní jiné kategorie, než ty vymezené jazykem.

⁷ Snežana Stanković, „Friedhöfe als Wallfahrtsstätte. Orte kollektiver Nostalgie,“ *Zeitschrift für Balkanologie* 51, č. 1 (2015): 108.

⁸ Gabriela Kiliánová, „Predstava o postave smrti – Štúdium kultúrneho javu v slovenskej a nemeckej jazykovej skupine na Slovensku,“ *Slovenský národopis* 61, č. 2 (2013): 125–41; Gabriela Kiliánová, „Perception of Differences? One Cultural Phenomenon in Two Language Groups - Contribution to the Research of Symbolic Group Boundaries,“ in *Cultural Permeations: Anthropological Perspectives. Collections of Papers*, ed. Srdan Radović, 28 (Belgrade: Institute of Ethnography SAS, 2013), 137 – 144; Gabriela Kiliánová, „Rituale als Ausdruck der Veränderung? Beerdigungen in der Slowakei nach 1989,“ *Anthropological Journal on European Cultures AJEC*, č. 12 (2004): 131–56.

⁹ Zoltán Ilyés, „Magyar lett most a mántából.‘ Háttérrel a felső-Bódva-völgyi németek magyar tudatához,“ *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 7, č. 3 (2005): 141–50; Zoltán Ilyés, „A nemzeti identitás és az etnikus tradíció változásai és szimbolikus megjelenítésük szintjei egy szlovákiai német közösségben,“ in *Tér és terep: Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből II.*, ed. Nóra Kovács a László Szarka (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2003), 61–75; Máté Dávid Tamáska, „Stadt- und ethnische Identität in Untermetzenseifen (Unterzipf),“ in *Berichte und Forschungen. Jahrbuch des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa*, 18 (München: Oldenbourg Verlag, 2010), 85 – 101; Monika Bodnár, *Etnikai és felekezeti viszonyok a Felső-Bódva völgyében a 20. században.* (Dunajská Streda: Lilium Aurum, 2002).

1. Teoretický rámec a vymezení pojmů

1.1. Německá menšina na Slovensku

Německá menšina na Slovensku má status národnostní menšiny a její práva jsou zakotvena v Ústavě Slovenské republiky, která o národnostních menšinách a etnických skupinách přímo hovoří.¹⁰ Ústava ani jiný zákon však tyto kategorie nedefinují, užívají je zaměnitelně a v oficiálních dokumentech tak panuje výrazná pojmová nejasnost.¹¹ Německá menšina, stejně jako dalších dvanáct na Slovensku uznávaných národnostních menšin, má svého zástupce ve Výboru pro národnostní menšiny a etnické skupiny Rady vlády pro lidská práva, národnostní menšiny a rodovou rovnost. V dokumentu „Národnostné menšiny a etnické skupiny žijúce v Slovenskej republike“ vydaném Úřadem zplnomocnenca vlády SR pro národnostní menšiny se dokonce píše o „třinácti národnostních menšinách *anebo* [zdůraznění autorky] etnických skupinách.“¹² Co se tedy rozumí pod pojmy národnostní menšina a etnická skupina? Nejasný rozdíl mezi termíny komentoval ve svém článku o právním statusu národnostních menšin na Slovensku Sergiu Constantin, který poznamenal, že pojem „etnická skupina“ měl původně ve slovenské legislativě pravděpodobně označovat romskou menšinu, zatímco „národnostními menšinami“ měly být všechny ostatní minority.¹³

Slovenská legislativa definici pojmu národnostní menšina nenabízí, a proto je třeba se pro lepší porozumění termínu obrátit na jiné zdroje. Etnolog Leoš Šatava ve své knize „Jazyk a identita etnických menšin“ uvádí definici zvláštního spolupracovníka Subkomise pro prevenci diskriminace a ochranu menšin při komisi za lidská práva OSN Francesca Capotortiho, který popsal menšinu následovně: „[Je to] skupina početně slabší než zbytek obyvatelstva státu, nacházející se v nedominantním postavení, jejíž příslušníci – coby občané daného státního útvaru – mají etnické, náboženské nebo jazykové rysy, kterými se odlišují od zbytku obyvatelstva, a vykazují, byť pouze

¹⁰ „Ústava Slovenskej republiky, Ústavný zákon č. 460/1992 Zb.“ staženo 5. února 2018, <http://www.zakonypreludi.sk/zz/1992-460>.

¹¹ Pro srovnání lze uvést, že v českém prostředí je termín národnostní menšina definován v zákoně o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů. Zákon č. 273/2001 Sb., staženo 5. února 2018. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2001-273#cast1>.

¹² Mária Jedličková, „Národnostné menšiny a etnické skupiny žijúce v Slovenskej republike“ (Úrad splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny, 2014), staženo 3. dubna 2018, http://www.narodnostnemensiny.gov.sk/data/files/5126_narodnostne-mensiny-a-etnicke-skupiny-zijuce-na-uzemi-slovenskej-republiky.pdf. Podle tohoto dokumentu se jedná o „bulharskú, českú, chorvátsku, maďarskú, moravskú, nemeckú, poľskú, rómsku, rusínsku, ruskú, srbskú, ukrajinskú a židovskú národnostnú menšinu alebo etnickú skupinu.“

¹³ Sergiu Constantin, „The Legal and Institutional Framework for National Minorities in Slovakia,“ *Treatises and Documents: Journal of Ethnic Studies*, č. 63 (prosinec 2010): 10.

implicitně, smysl pro sounáležitost zaměřený na uchování své kultury, tradic, náboženství nebo jazyka.“¹⁴

Capotortiho definice může díky svému širokému vymezení obsáhnout různé menšiny na celém světě a slouží národním státům k rozdělení obyvatelstva do jednoduchých kategorií na základě jazyka, náboženství či etnicity. Toto rozdělení obyvatelstva do určitých kategorií se nejvíce projevuje ve sčítání lidu, jehož účelem je podat státním institucím, obyvatelstvu i zahraničí zjednodušený obraz složení obyvatel. Díky sčítání lidu tak stát získává údaje o počtu obyvatel, kteří se hlásí k určité národnostní menšině, ale ze širokých kategorií vypadávají nuance: do jaké míry je příslušnost k národnostní menšině pro obyvatele významná a do jaké míry se s danou kategorií a s dalšími jejími příslušníky ztotožňují? Protože odpověď na obdobné otázky se snaží nalézt předkládaná studie německé menšiny v Medzevě, nevychází tato práce z kategorizace obyvatel Slovenské republiky, či konkrétně příslušníků německé menšiny, na základě pohledu státu prostřednictvím sčítání lidu. Cílem naopak je proniknout do komplikované reality národnostní menšiny v souladu s tím, jak ji charakterizoval sociolog Rogers Brubaker. Brubaker kritizoval chápání národnostních menšin jako výsledku demografického průzkumu a definoval národnostní menšinu jako „dynamický politický postoj [...], který je charakterizován (1) veřejným nárokem na příslušnost k jinému etnokulturnímu národu než je numericky a/nebo politicky dominantní etnokulturní národ, (2) nárokem na státní uznání této odlišné etnokulturní národnosti a (3) prohlašování určitých kolektivních, kulturních a/nebo politických práv na základě etnokulturní národnosti.“¹⁵

Brubakerovo chápání pojmu národnostní menšina jako vyvíjejícího se politického postoje pomáhá přesněji zachytit realitu menšin, které nejsou homogenními skupinami (jak může vyplývat ze sčítání lidu), ale spíše rozmanitými komunitami, jejichž členové mohou měnit své postoje na základě vlastních zkušeností, jak bude patrné v případě německé menšiny v konkrétním městě Medzev. Toto pojetí je ve shodě se sociálním konstruktivismem, teoretickým přístupem spojovaným s Peterem

¹⁴ Francesco Capotorti, *Study of the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities* (New York: United Nations, 1979), 96; Citováno podle: Leoš Šatava, *Jazyk a identita etnických menšin: možnosti zachování a revitalizace* (Praha: Sociologické nakladatelství, 2009), 32; Capotortiho definici ve slovenském kontextu cituje také Daša Smetanková, „Menšinová politika v období rokov 1993 až 1998 na Slovensku. Komparácia rómskej a maďarskej menšiny,“ *Acta Politologica* 4, č. 2 (2012): 156.

¹⁵ Rogers Brubaker, „National Minorities, Nationalizing States, and External National Homelands in the New Europe Notes toward a Relational Analysis,“ *Institut für Höhere Studien: Reihe Politikwissenschaft*, č. 11 (1993): 10, překlad autorky.

L. Bergerem a Thomasem Luckmannem a jejich knihou „Sociální konstrukce reality.“¹⁶ Berger a Luckmann označili vztah člověka a společnosti za dialektický, tedy vzájemně interagující. Podle autorů člověk vytváří sociální svět, stejně jako sociální svět ovlivňuje člověka.¹⁷ Berger a Luckmann chápali realitu jako vykonstruovanou prostřednictvím sociálních procesů, čímž dali vzniknout teorii sociálního konstruktivismu, která významně ovlivnila společenské vědy a jejíž základní myšlenky využívá i tato práce.¹⁸

Knihy „Sociální konstrukce reality“ zmiňovaných autorů byla poprvé vydána v roce 1966. Přestože znamenala průlom především v sociologické teorii, zdaleka nebyla první prací, která se zabývala nestálostí a proměnlivostí určitých sociálních kategorií. Vlivné myšlenky, které by se z dnešního pohledu daly označit za konstruktivistické, se již dříve objevovaly v pracích filosofů a historiků jako například ve slavné přednášce „Co je to národ?“ Ernesta Renana z roku 1888. Renan označil národ za „nynější souhlas, přání žít pospolu, vůli navázat na společně přijaté dědictví.“¹⁹ Pokud lze parafrázovat známý Renanův výrok, tato práce chápe německou národnostní menšinu jako „každodenní plebiscit.“²⁰ V souladu s teorií sociálního konstruktivismu si práce klade za cíl sledovat realitu německé menšiny z pohledu těch, kteří se k této skupině hlásí a mají k ní určité pouto, i z pohledu těch, kteří jsou vnímáni jako její příslušníci ostatními, nikoliv prostřednictvím statistik jako například sčítání lidu.

1.2. Identita jazykové skupiny

Tato studie sleduje německou menšinu z pohledu jejích příslušníků a jejich vztahu k etnickým kategoriím „Němec“ nebo „Slovák“, které označují pouze zdánlivě homogenní skupiny. V místním kontextu zkoumaného města Medzev se objevuje ještě další kategorie – „Manták“. Za Mantáky se považují obyvatelé města Medzev, kteří hovoří specifickým německým dialektem (mantáčtinou). V Medzevě a okolí zároveň funguje kategorizace této skupiny zvenčí – německy mluvící Medzevčané jsou i ostatními označováni za Mantáky. Tito na jednu stranu mohou být považováni za příslušníky, případně podskupinu německé menšiny, na druhou stranu se sami nezřídka

¹⁶ Peter L. Berger a Thomas Luckmann, *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999).

¹⁷ *Ibidem*, 64.

¹⁸ *Ibidem*, 9.

¹⁹ Ernest Renan, „Co je to národ?“ in *Pohledy na národ a nacionalismus: Čítanka textů*, ed. Miroslav Hroch (Praha: SLON, 2003), 33.

²⁰ Odkaz k výroku: „Existence národa je (...) každodenní plebiscit.“ Renan, „Co je to národ?“ 34.

pokládají za autonomní skupinu.²¹ Komplikovanost určení již samotné kategorie „Manták“ nás přivádí k otázce: Koho dané kategorie označují? Jaké mají limity?

V kontextu tohoto výzkumu je podstatné, jakým způsobem probíhá proces kategorizace lidí do skupin na základě jazyka, kterým mluví, případně jejich původu a dalších možných znaků. Sociální antropolog Fredrik Barth se zaměřoval na vytváření etnických skupin podle etnické identity aktérů, tedy proces kategorizace lidí na základě jejich „ethnicity“ či „etnického původu.“²² Přestože tato práce pro zkoumaný případ německé/mantácké menšiny odmítá používání termínů *eticita* a *etnická skupina*, závěry Fredrika Bartha jsou pro základní vymezení pojmů klíčové. Podle Bartha vymezuje etnickou skupinu její hranice, nikoliv její kulturní obsah. Existence etnické skupiny předpokládá určité sdílené vlastnosti svých členů a zároveň odlišné vlastnosti ostatních aktérů, členů jiných etnických skupin.²³ Pro sebeidentifikaci skupiny je tak zásadní kontakt s jinou skupinou, na pomezí vlastních hranic, což umožňuje vymezení skupiny na základě předpokládaných rozdílů (tzv. heteroidentifikace).

Koncept skupin jako analytické kategorie zpochybnil Rogers Brubaker ve své knize „*Ethnicity without groups*“. Brubaker kritizoval „*groupism*“ – tendenci analyzovat realitu prostřednictvím pevně definovaných homogenních skupin bez zohlednění toho, že skupiny mohou být v určitém kontextu irelevantní.²⁴ V protikladu k této tendenci formuloval termín „*groupness*“, který označuje proces vytváření, udržování a přetváření skupin. Brubaker tak přenesl důraz z představy pevných a neměnných skupin na neustálý proces formace skupin, který přiznává skupinám schopnost se proměňovat i rozpadat s ohledem na danou situaci.²⁵

Na příkladu německé/mantácké menšiny v Medzevě se sice ukáže, že na jednu stranu tato skupina prochází neustálým vývojem a nemá pevné hranice, na druhou stranu jí však nelze upřít její existenci. Právě Brubakerovo zpochybnění reálné existence skupin kritizoval sociolog Richard Jenkins. Jenkins odkázal k hlavní myšlence sociálního konstruktivismu a vyvodil, že „skupiny jsou reálné, pokud si to lidé myslí,“ což potvrzuje i zkoumaný případ mantácké skupiny, kterou uznávají jak její příslušníci, tak i ti, co ke skupině nepatří.²⁶ Jenkins nesouhlasil s Brubakerovým tvrzením, že

²¹ Více k Mantákům a specifikám mantácké identity níže v kapitole „Místní kontext“.

²² Fredrik Barth, „Etnické skupiny a hranice. Předmluva,“ in *Teorie etnicity: Čítanka textů*, ed. Marek Jakoubek (Praha: SLON, 2016), 210.

²³ *Ibidem*, 211.

²⁴ Rogers Brubaker, *Ethnicity without groups* (Cambridge, Mass: Harvard University Press, 2006), 2.

²⁵ *Ibidem*, 12.

²⁶ Richard Jenkins, *Social Identity* (New York: Routledge, 2008), 12, překlad autorky.

realitou je pouze sdílený pocit příslušnosti ke skupině, nikoli skupina samotná, a zdůraznil, že pro existenci skupiny postačuje, že si členové skupiny její existenci a svou příslušnost k ní uvědomují.²⁷ Dále Jenkins poznamenal, že skupina nemůže prostě existovat nebo „dít se“, ale musí být svými členy neustále vytvářena.²⁸

Polemika mezi Brubakerem a Jenkinsem, kteří se oba věnují identitě, etnicitě a kategorizaci v každodenním životě, nezahrnuje pouze teoretické spory o existenci, či neexistenci skupin. Oba autoři ve svých pracích diskutují o kategorizaci, procesu identifikace, vztazích jednotlivců a kolektivů v jazykově nebo etnicky smíšeném prostředí. Jedním z pojmů, který je zásadní pro tuto práci a zároveň představuje v posledních desetiletích předmět akademické diskuze nejen mezi Brubakerem a Jenkinsem, je pojem identita. Výrazný zlom v této polemice přinesl článek Rogerse Brubakera a Fredericka Coopera „Beyond ‚Identity‘“,²⁹ ve kterém autoři kritizovali nadměrné používání termínu identita nejen v akademické sféře. Podle nich pojem identita, pokud je používán v příliš silném významu, znamená příliš mnoho, nebo naopak příliš málo v případě, že je chápán příliš volně a proměnlivě. Z důvodu nejednoznačnosti pojmu dospěli autoři k názoru, že identita také nemusí znamenat vůbec nic.³⁰

Tato tvrdá kritika nesměřovala přímo k identitě jako k praktické kategorii každodenního života, jejíž reálnost autoři do jisté míry uznávají, ale především k užívání termínu identita za účelem zkoumání reality. Podle Brubakera a Coopera není jediným problémem používání identity jako analytické kategorie vyprázdňenost tohoto termínu, ale opomenutí významných fenoménů, které se pod pojmem identita skrývají – sebepoznání (*self-understanding*), vnější kategorizace a proces formování skupin spolu s pocitem příslušnosti ke skupině (*groupness*).³¹ Z toho důvodu není hlavním předmětem, analytickou kategorií, této práce mantácká identita sama o sobě, ale její veřejné projevy – manifestace na hřbitovech. Na druhou stranu je v rámci práce termín identita používán, což Brubaker s Cooperem spíše zavrhuje. Za vhodný termín ke studiu sociálního světa z důvodu jeho situační podstaty označili pojem identifikace, jakožto procesu, ať již máme na mysli proces sebeidentifikace či identifikace ostatních.³²

²⁷ Jenkins, *Social Identity*, 11–12.

²⁸ Richard Jenkins, *Being Danish: Paradoxes of Identity in Everyday Life* (Copenhagen: Museum Tusulanum Press, 2016), 13.

²⁹ Rogers Brubaker a Frederick Cooper, „Beyond ‚Identity‘“, *Theory and Society* 29, č. 1 (2000): 1–47.

³⁰ Brubaker a Frederick Cooper, „Beyond ‚Identity‘“, 1, 10–11.

³¹ *Ibidem*, 27.

³² *Ibidem*, 14.

Richard Jenkins se však používání termínu identita nebrání a ve své knize „Social Identity“ se snaží nalézt střední cestu mezi nekritickým pohledem na identitu a Brubakerovým a Cooperovým odmítnutím tohoto pojmu, k čemuž se přiklání i tato práce. Identitu Jenkins definuje jednoduše jako „lidskou schopnost rozpoznávat kdo je kdo“³³ a stejně jako Brubaker klade důraz na identitu jako proces. Terminologické nahrazení „identity“ za „identifikaci“ však Jenkins považuje za stylisticky těžkopádné a pokládá za důležitější správné uchopení termínu, protože, jak píše, „na identitě doopravdy záleží.“³⁴ Jenkins především vytýká Brubakerovi, že se ve své snaze najít správné a reálné analytické kategorie odpoutává od skutečného sociálního světa a vytváří příliš teoretické modely, které nemusí odpovídat realitě tak, jak ji chápou lidé.³⁵ Podobně jako Jenkins tak tato práce při studiu mantácké komunity v Medzevě používá pojem identita a snaží se o načrtnutí reálného obrazu místní společnosti, způsobu, jakým se její příslušníci identifikují a jak svou identitu manifestují na veřejnosti.

Jaké pojmy pro uchopení sociálního světa však Brubaker používá, pokud odmítá termíny skupina i identita? Pro Brubakerovy studie jsou klíčové pojmy kategorie a kategorizace. Pojem kategorie, který sám o sobě implikuje proces rozřazování, se podle Brubakera naprosto odlišuje od pojmu skupina, pro nějž je typická společná identita, předpokládaná vnitřní homogenita a určitým způsobem ohraničené členství. Hlavním cílem Brubakera je zkoumat vztah mezi skupinou a kategorií a také proces, jakým skrze kategorizaci vzniká představa pevných skupin. Díky studiu etnické kategorizace, která probíhá na mnoha úrovních, je podle Brubakera možné zkoumat „etnicitu bez skupin.“³⁶

Jenkins naopak studuje přímo identitu, proces identifikace jako každodenní klasifikaci lidí.³⁷ Popisuje proces utváření identit jako „na jedné straně interakci mezi interní sebeidentifikací nebo skupinovou identifikací a na druhé straně externí kategorizací, prováděnou ostatními.“³⁸ Dále Jenkins uvádí čtyři paradoxy etnické identifikace, které poskytují velmi dobrá východiska pro teoretický základ této práce: (a) přestože Jenkins chápe identifikaci jako proces a identitu jako měnící se fenomén, uznává, že identity, které vznikly v mladém věku, mohou být velmi pevné a neměnné; (b) kolektivní identifikace, přestože je v některých situacích úzce provázaná s individuální identifikací, nepodmiňuje chování jedince; (c) s druhým bodem souvisí

³³ Jenkins, *Social Identity*, 5, překlad autorky.

³⁴ *Ibidem*, 14–15, překlad autorky.

³⁵ *Ibidem*, 9–10.

³⁶ Odkaz na název citované knihy: Brubaker, *Ethnicity without groups*, 12–13.

³⁷ Jenkins, *Being Danish*, 3.

třetí paradox – lidé často v souvislosti s jejich národní či etnickou příslušností říkají jednu věc, ve skutečnosti se ale mohou chovat naprosto odlišně; (d) etnická identifikace je každodenní proces, přestože se zdá být pouze součástí oficiální (např. státní) politiky identit.³⁹

Po představení základních teoretických předpokladů Brubakera a Jenkinse je vhodné ukázat, jak oba autoři aplikují svou teorii do praxe. Jak Brubaker, tak Jenkins se ve svých publikacích věnovali vnímání etnicity, respektive identity v každodenním životě. Teritoriálně se Brubaker zaměřil na studium etnicky smíšeného rumunského města Kluž⁴⁰, zatímco Jenkins se soustředil na dánské město Skive.⁴¹ Brubaker i Jenkins sledovali projevy etnicity – jakým způsobem je vytvářena a jakou roli hraje v životech lidí, a shodli se na tom, že v každodenním životě etnicita a etnické kategorie nepředstavují přední bod zájmu.⁴² Lze tedy říci, že tyto shodné výstupy obou autorů jsou přenosné na jiné jazykově smíšené oblasti, jako je například město Medzev. V místním prostředí, které je charakteristické používáním především slovenského a německého jazyka (respektive mantáckého nářečí), případně maďarštiny a romštiny na veřejnosti, také není každodenním problémem obyvatel jejich mateřský jazyk nebo příslušnost ke skupinám založených na jazyku. Tyto skupiny však podle terénního výzkumu v rámci této práce i v souladu s teorií Richarda Jenkinse jsou reálné a v určitých situacích nabývají na významu. Jakým způsobem je možné tyto skupiny charakterizovat a jak je uchopit? Touto otázkou se opět ve svých výzkumech zabývali jak Jenkins, tak Brubaker a jejich výstupy je vhodné představit kvůli jejich možné aplikaci do medzevské reality.

Brubaker v úvodu své knihy o etnicitě v Kluži zdůrazňuje, že jeho hlavním cílem je studovat etnicitu bez toho, aby předmětem analýzy byly etnické skupiny (tzn. Rumuni a Maďaři).⁴³ Brubaker odmítá chápat „Rumuny“ a „Maďary“ za hlavní aktéry konfliktů založených na etnicitě, ale naopak sleduje, jak tyto kategorie fungují, kdo je vytváří a v jakých momentech se stávají důležitými.⁴⁴ Přestože Brubaker odmítá realitu Kluže popisovat skrze etnické skupiny, přiznává, že pojmy založené na etnicitě bude používat, protože „odkazují na soubor členů kategorie, konkrétně na ty lidi, kteří by se označili za

³⁸ Jenkins, *Being Danish*, 3, překlad autorky.

³⁹ Ibidem, 18.

⁴⁰ Rogers Brubaker, ed., *Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town* (Princeton: Princeton University Press, 2008).

⁴¹ Jenkins, *Being Danish*.

⁴² Jenkins, *Being Danish*, 8; Brubaker, *Nationalist Politics*, 191.

⁴³ Brubaker, *Nationalist Politics*, 8.

Maďary, nebo Rumuny, pokud by se jich někdo otázal na jejich etnicitu nebo etnickou národnost.“⁴⁵ Přístup Brubakera, který teoreticky navrhuje zkoumání sociální reality prostřednictvím etnických skupin, ale zároveň pojmy založené na etnicitě prakticky používá, nepovažuje tato práce i přes Brubakerovo zdůvodnění za vhodný pro studium jazykově či etnicky smíšených oblastí. V kontextu zkoumaného města Medzev a místní mantácké komunity mnohem více odpovídá realitě Jenkinsův přístup.

Jenkins tvrdí, že skupiny (etnické, národnostní, lokální i jiné) sice nejsou odděleny neprostupnými hranicemi, nejsou vnitřně homogenní, ale zároveň se mohou objektivně odlišovat ve svém chování.⁴⁶ Proto se věnuje konstrukci pojmu „Dánové“ jako smysluplné skupiny i přímo významu etnické identifikace pro obyvatele zkoumaného města Skive.⁴⁷ Jenkins tedy neodmítá pojmy jako identita, identifikace, skupina, používá je, ale zdůrazňuje, že je chápe jako proměnlivé, nikoliv stabilní fenomény.

Po srovnání teorie Richarda Jenkinse a Rogerse Brubakera a její následné aplikace do praxe se tato práce kloní k přístupu Jenkinse. Předmětem zkoumání je německá, respektive mantácká menšina, chápaná jako skupina s prostupnými hranicemi a výraznými odlišnostmi jejích příslušníků. Podobně jako u Jenkinse je zkoumán proces identifikace členů mantácké skupiny i jakým způsobem je daná skupina konstruována. Poslední otázkou, kterou zbývá z teoretického hlediska vyřešit, je: O jaké skupině hovoříme? O jakou identitu se jedná – národní, etnickou, či jinou?

V úvodu této kapitoly již bylo zmíněno, že německá menšina na Slovensku je označována jako menšina národnostní. Pokud bychom zohlednili další z teorií Rogerse Brubakera – teorii trojstranného vztahu mezi národnostní menšinou, národním státem, ve kterém se menšina nachází, a její externí vlastí – bylo by možné hledat v národní identitě německé menšiny pocit sounáležitosti s „vlastí“, tedy Německem.⁴⁸ To však neodpovídá skutečným postojům členů německé menšiny (Mantáků) v Medzevě, kteří zřídka projevují citové vazby k tomuto státu. Podle Anthonyho D. Smithe, který teoretizoval národní identitu, jsou jejími základními konstitutivními faktory politická komunita, historické teritorium, masová veřejná kultura, společný právní rámec a

⁴⁴ Brubaker, *Nationalist Politics*, 11.

⁴⁵ Ibidem, 12, překlad autorky.

⁴⁶ Jenkins, *Being Danish*, 218.

⁴⁷ Ibidem, 19.

⁴⁸ Brubaker, „National Minorities, Nationalizing States, and External National Homelands in the New Europe Notes toward a Relational Analysis,“ 6.

ekonomika,⁴⁹ což německá komunita v Medzevě nemá a nelze proto mluvit o identitě místní německé/mantácké menšiny jako o identitě národní.

Dalším konceptem, který je třeba zvážit, je koncept etnické identity. Podle Thomase Hylland Eriksena je etnická identita založená na představě společné minulosti a původu, spolu se silným pocitem etnické sounáležitosti.⁵⁰ Přestože představa sdílené historie a společných předků je mezi příslušníky německé, respektive mantácké menšiny do jisté míry rozšířená a přestože někteří autoři věnující se Medzevu termín etnikum, etnická identita nebo etnická skupina používají pro popis místního kontextu,⁵¹ tato práce se těmito pojmy vyhýbá. V první řadě proto, že termín není vhodný vzhledem ke komplikovanosti identifikace příslušníků německé/mantácké menšiny, kteří se v některých případech považují za Mantáky, v jiných případech za Němce, případně obojí, a zároveň se do velké míry identifikují se Slovenskem, jako svou vlastní nebo státem, jehož jsou občany.⁵²

Dalším důvodem je stálá terminologická nejasnost termínů etnicita, etnická identita a etnická skupina, kterou komentoval i český etnolog Leoš Šatava. Šatava zmínil, že mnoho autorů se z tohoto důvodu soustředí na jazykové hledisko, které využije i tato práce.⁵³ Na jednu stranu sice jazyk bývá považován pouze za jeden ze znaků etnické skupiny, na druhou stranu ale může být nejdůležitějším znakem formujícím skupinu, která nemusí být označována za etnickou. Tento přístup zaujala slovenská etnoložka Gabriela Kiliánová ve své práci o postavě smrti v představách obyvatel města Medzev.⁵⁴ Kiliánová píše o německé a slovenské jazykové skupině, což jsou termíny, které se kterými pracuje i tato studie. Základním pojmem tedy nebude německá menšina, ale ani německá jazyková skupina vzhledem k tomu, že příslušníci zkoumané skupiny se identifikují především jako Mantáci na základě svého specifického dialektu a jsou tak kategorizováni i zvenčí.

⁴⁹ Anthony D. Smith, *National Identity* (London: Penguin, 1991), 9, 14.

⁵⁰ Thomas Hylland Eriksen, *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives: Third Edition* (London; New York: Pluto Press, 2010), 81–82.

⁵¹ Tamáska, „Stadtbild“; Ilyés, „A nemzeti identitás“; Bodnár, *Etnikai és felekezeti viszonyok a Felső-Bódva völgyében a 20. században*.

⁵² Pro porovnání lze uvést autory, kteří se zabývali komplikovaností identit středo- a východoevropských menšin a jejich klasifikací na identity občanské, etnické, hybridní a atomizované: Holley E. Hansen a Vicki L. Hesli, „National Identity: Civic, Ethnic, Hybrid, and Atomised Individuals,“ *Europe-Asia Studies* 61, č. 1 (1. leden 2009): 1–28; Victor Cebotari, „Civic, ethnic, hybrid and atomised identities in Central and Eastern Europe,“ *Identities* 23, č. 6 (1. listopad 2016): 648–66.

⁵³ Šatava, *Jazyk a identita etnických menšin*, 33.

⁵⁴ Kiliánová, „Predstava o postave smrti.“

Výchozím termínem pro tento výzkum tak je mantácká jazyková skupina, chápaná v sociálně konstruktivistickém pojetí, které práce přebírá od Richarda Jenkinse. Zkoumaná skupina je považována za reálnou, protože její členové si existenci skupiny i svou příslušnost k ní uvědomují.⁵⁵ Zároveň práce vychází z předpokladu, že skupina není homogenní a její příslušníci se mohou identifikovat zcela odlišně. Pro členy mantácké komunity může mít příslušnost k Mantákům jiný význam a míra identifikace s touto skupinou se může měnit, případně se bez problémů překrývat s jinými vrstvami identity. Právě různé formy a vrstvy identifikace Mantáků a možnost jejich manifestace na veřejnosti jsou hlavním tématem této práce, které bude podrobně rozebráno v následujících kapitolách.

⁵⁵ Srov. Jenkins, *Social Identity*, 11–12.

2. Terénní výzkum v Medzevě

2.1. Metodologie

Prvotním záměrem této diplomové práce bylo zkoumat různé vrstvy identity Mantáků. Později byl hlavní záměr přeformulován a výzkum se zaměřil na veřejnou manifestaci identity obyvatel Medzeva, konkrétně příslušníků mantácké jazykové skupiny. Práce k mantácké identitě přistoupí prostřednictvím náhrobků, které již ze své podstaty uvádějí informace o zesnulém člověku. Medzevské hřbitovy na první pohled odrážejí složitou historii města a místní jazykovou promíšenost. Přístup ke hřbitovům, náhrobkům a hrobkám jako zdroji informací o minulosti není ojedinělý⁵⁶, podobně jako studium rozmanitých kultur skrze jejich pohřební rituály.⁵⁷ Jakým způsobem však přistoupit ke studiu identity na hřbitovech, respektive náhrobcích? Je jisté, že náhrobky určitým způsobem vyjadřují identitu zemřelého, Richard Jenkins je dokonce označil za „svědectví o identitě.“⁵⁸ Avšak o jaké identitě svědčí? O identitě zemřelého, nebo pozůstalých? Co ukazují náhrobky na povrchu a jaké informace zůstávají skryty? Opravdu náhrobky manifestují tu identitu, která byla pro zesnulého nejpodstatnější?

Pro zodpovězení těchto otázek byly provedeny terénní výzkumy ve městě Medzev. První terénní výzkum v prosinci 2016, kterému předcházelo studium sekundárních zdrojů⁵⁹, se zaměřil na získání základního přehledu o medzevských realitách a o zkušenostech příslušníků mantácké jazykové skupiny. Tento terénní výzkum se uskutečnil za přítomnosti PhDr. Soni Mikulové, Ph.D., která byla školitelkou autorky

⁵⁶ Srov. např.: Albert N. Hamscher, „Talking Tombstones: History in the Cemetery,“ *OAH Magazine of History* 17, č. 2 (1. leden 2003): 40–45; Kühnel, „Der Friedhof als Gradmesser einer Beziehung. Über den Verlust der Zweisprachigkeit in Kärnten seit 1918“; Lidia Kwiatkowska-Frejlich, *Imputacja kulturowa w polskiej historiografii sztuki 1795-1863: na przykładzie wypowiedzi o nagrobkach* (Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2014).

⁵⁷ Srov. např.: Ján Botík, *Obyčajové tradície pri úmrtí a pochovávaní na Slovensku s osobitným zreteľom na etnickú a konfesijnú mnohotvárnosť*, Múzeá a etniká (Bratislava: Lúč, 2001); Gabriela Kiliánová, „Rituale als Ausdruck der Veränderung? Beerdigungen in der Slowakei nach 1989“, *Anthropological Journal on European Cultures AJEC*, č. 12 (2004): 131–56; Reimers, „Death and identity“; Jiří Vávra, „Projevy identity v pohřebním ritu obyvatel Bohemky a Veselinovky na Ukrajině,“ *Český lid* 94, č. 1 (2007): 19–41.

⁵⁸ V anglickém originále „testaments of identity“. Jenkins, *Social Identity*, 17.

⁵⁹ Především již citovaných publikací o historii německé menšiny na Slovensku a o dějinách Medzeva: Gedeon a Bistika, *Medzev*; Gašpar et al., *Vyšný Medzev: História a prítomnosť*; Ladislaus Guzsak, *Bergstädte der Unterzips* (Stuttgart: Arbeitskreis Unterzips, 1983); Kauer, Schürger, a Wagner, *Metzenseifen-Stoß*; Richter-Kovarik, „Kultúra mantáckej minority v období socializmu“; Michal Smetanka a Jozef Schmiedl, *Mnohonárodnostný Medzev* (Prešov: Centrum antropologických výskumov, 2012); Tamáška, „Stadtbild“.

této práce v rámci mezinárodního projektu zabývajícího se hřbitovy ve střední Evropě.⁶⁰ Během prosincového terénního výzkumu autorka se školitelkou navštívila místní hřbitovy – hlavní medzevský hřbitov, menší medzevský hřbitov v části města Grund a hřbitov ve Vyšném Medzevě. V rámci hřbitovů zkoumala autorka rozmístění náhrobků, materiál a formu (např. kamenné náhrobky, litinové kříže), jména a příjmení (např. přítomnost slovenské koncovky -ová) a především použití jazyka na náhrobcích. Na medzevských náhrobcích se objevuje německý, slovenský a maďarský jazyk s výjimkami (např. latinský jazyk), mantácký dialekt se na náhrobcích nenachází, protože jakožto dialekt nemá kodifikovanou psanou formu.⁶¹ Zároveň bylo během výzkumu v prosinci 2016 provedeno prvních sedm biografických rozhovorů s příslušníky mantácké jazykové skupiny, z nichž šest bylo vedeno PhDr. Soňou Mikulovou, Ph.D., za přítomnosti autorky této práce.

Stěžejní byl terénní výzkum v září 2017, během nějž autorka samostatně provedla dalších devět biografických rozhovorů.⁶² Biografické rozhovory byly zásadním zdrojem pro tuto práci, protože v nich narátoři během vyprávění svého životního příběhu odkazovali ke své identitě bez explicitního položení otázky na toto téma ze strany autorky. Vzhledem k tomu, že tato práce chápe identitu z konstruktivistického pohledu, jsou spontánní poznámky k vlastní identitě velmi důležité, protože jak zmínil Thomas Hylland Eriksen v souvislosti s etnicitou: „pokud se někdo rozhodne hledat etnicitu, tak ji určitě ‚najde‘ a tím pádem přispěje k jejímu konstruování,“⁶³ což lze vztáhnou i na koncept identity. Během biografických rozhovorů, které začínaly otázkou na rodinu a dětství narátora, ani v jiných případech, tak narátoři nebyli nikdy přímo dotazováni na svou identitu a ve vyprávění svého životního příběhu nebyli přerušováni nadbytečnými otázkami. Díky tomuto postupu odhalily biografické rozhovory komplexnost identity Mantáků a jejich nejednoznačný

⁶⁰ Jednalo se o projekt *CENTRAL-Kolleg: Friedhof als Artefakt und Erinnerungsort in zentraleuropäischen Grenzräumen*, během nějž byly formulovány prvotní hypotézy této práce. Projekt, nikoliv však terénní výzkum, byl finančně podpořen Humboldt-Universität zu Berlin, více k projektu: https://www.projekte.hu-berlin.de/de/central/centralkollegs/abgeschlossene-kollegs/central-kolleg_friedhof_als_artefakt.

⁶¹ Přestože již vyšlo několik mantáckých slovníků např.: Gabriela Schleusener a Heinz Schleusener, *Wörterbuch der deutschen Mundart in Metzenseifen* (Aachen: Shaker, 2013); Ladislaus Sohler, *Deutsche Mundart in den Zipser Gründen* (Košice: Karpatonemecký spolok na Slovensku, 2015).

⁶² Tento terénní výzkum byl finančně podpořen Grantovou agenturou Univerzity Karlovy. Jednalo se o projekt „Manifestace identity německé menšiny na hřbitovech v Medzevě“, číslo projektu 800217.

⁶³ Eriksen, *Ethnicity and Nationalism*, 218, překlad autorky.

postoj ke kategoriím Manták, Němec, Slovák, případně Maďar, které se vztahují k jazykovým či národnostním skupinám.⁶⁴

Celkem bylo provedeno šestnáct biografických rozhovorů s narátory, kteří byli vybráni metodou sněhové koule, tedy díky kontaktům od předcházejících narátorů. Za příslušníky mantácké jazykové skupiny byli považováni ti, kteří sami sebe označují za Mantáky, případně jsou takto kategorizováni ostatními Mantáky. Většina narátorů v současnosti bydlí v Medzevě, případně ve Vyšném Medzevě, obvyklé je i stěhování mezi oběma obcemi, čemuž odpovídá i rozmístění rodinných hrobů – nezřídka člen rodiny bydlí v Medzevě a rodinný hrob se nachází ve Vyšném Medzevě a naopak. Dva narátoři pocházejí z Medzeva, ale žijí na jiných místech na Slovensku i v České republice. Všichni narátoři však mají rodinný hrob na hřbitově v Medzevě, nebo ve Vyšném Medzevě. Většina respondentů patřila k meziválečné či válečné generaci, část respondentů se narodila v 50. a 60. letech, jeden respondent po roce 1989. Všechny rozhovory byly prováděny ve slovenském jazyce⁶⁵, ale často obsahují slova nebo výrazy z mantáckého dialektu, případně z maďarštiny, což odráží situační používání jazyků narátory. Rozhovory trvaly v rozmezí od dvaceti minut do tří hodin, obvyklá délka byla hodina a půl. Po nahrání následoval přepis rozhovoru, pro účely práce jsou pak všechny úryvky rozhovorů přeloženy do českého jazyka. Během přepisu byly kromě překladu do češtiny prováděny jen minimální zásahy. Použité úryvky se tak neliší od vyjádření narátorů, pouze určité pasáže mohou být vynechány nebo okomentovány autorkou pro lepší porozumění. Všichni narátoři souhlasili s pořizováním a použitím záznamů pro vědecké účely⁶⁶, čtyři narátoři si přáli, aby jejich jméno bylo anonymizováno. Tito jsou v citacích vedeni jako narátoři N1–N4. Ostatní narátoři jsou pro přehlednost označeni svými iniciálami. Pouze v případech, kdy jména byla zjevně odhalena v průběhu citací, jsou iniciály doplněny o celé jméno narátora. U všech narátorů je uveden rok narození.

Biografické rozhovory byly v září 2017 doplněny polostrukturovanými rozhovory (v počtu patnáct) se stejnými narátory, k jejichž realizaci došlo buď vzápětí po dokončení biografického rozhovoru, nebo o několik měsíců později (v případě, že biografické rozhovory byly nahrány již v prosinci 2016). Během těchto rozhovorů byli

⁶⁴ Srov. přístup ke zkoumání identity skrze biografické rozhovory, např.: Lyudmila Nurse, „Biographical Approach in the Study of Identities of Ethnic minorities in Eastern Europe,“ in *Realist Biography and European Policy: An Innovative Approach to European Policy Studies*, ed. Jeffrey David Turk a Adam Mrozowicki (Leuven: Leuven University Press, 2013), 115–40.

⁶⁵ Narátoři mluvili slovensky, tazatelka-autorka mluvila česky. Pokud došlo k nedorozumění, vysvětlila tazatelka-autorka danou otázku slovensky.

⁶⁶ Veškeré nahrávky a souhlasy narátorů jsou archivovány u autorky.

narátoři dotazováni na jejich vztah ke hřbitovům obecně, na hroby jejich příbuzných nebo na hroby vlastní, protože významná část obyvatel Medzeva se rozhodne pro zřízení vlastního hrobu (případně vytesání svého jména na náhrobek rodinného hrobu) ještě před smrtí z důvodu realizace vlastních představ, případně osvobození svých příbuzných od této povinnosti. Ke každému vybranému náhrobku tak jsou k dispozici vyjádření jejich majitelů, případně pozůstalých.⁶⁷

Autorka se v rámci kvalitativního výzkumu nezaměřovala na výběr co nejrepresentativnějšího vzorku náhrobků, ale na představení možných podob náhrobků a různých reflexí ze strany jejich majitelů nebo pozůstalých. Během září 2017 byl rovněž proveden rozhovor s místním hrobařem a kameníkem⁶⁸ spolu s uskutečněním emailové konverzace s kameníky v okolí kvůli informacím o nabídce náhrobních kamenů. Práce zároveň odkazuje na náhodné konverzace s návštěvníky hřbitova, které se odehrály během zúčastněného pozorování na hřbitovech a které autorka sepsala do svého výzkumného deníku.⁶⁹

2.2. *Historický kontext*

Pro plné pochopení budování a udržování mantácké identity v Medzevě je nutné představit historický kontext města⁷⁰ a místní mantácké jazykové skupiny.⁷¹ Účelem této kapitoly není popsat zevrubnou historii Medzeva, ale uvést ty momenty, které ovlivnily postavení místní mantácké/německé menšiny, dodnes jsou pro Mantáky významné a přispívají k identifikaci s mantáckou menšinou. Kapitola se opírá o odborné sekundární zdroje týkající se historie německé menšiny na Slovensku⁷², odborné články

⁶⁷ Párování narátorů a náhrobků probíhalo buď tak, že autorka vybrala určitý vzorek náhrobků a k němu dohledala jejich vlastníky, nebo tak, že autorka provedla biografický rozhovor s narátorem, dohledala hrob jeho rodiny a doplnila ještě polostrukturovaný rozhovor.

⁶⁸ Takzvaný expertní rozhovor: Alexander Bogner, Beate Littig, a Wolfgang Menz, „Introduction: Expert Interviews — An Introduction to a New Methodological Debate,“ in *Interviewing Experts*, Research Methods Series (Palgrave Macmillan, London, 2009), 1–13.

⁶⁹ Uwe Flick, *An Introduction to Qualitative Research*, (Thousand Oaks: SAGE, 2009), 297–98.

⁷⁰ Do roku 1427 byl v archívních materiálech zaznamenáván název obce Medzev („Mecenzef“). Po tomto roce byly v pramenech uváděny dvě obce – Nižný a Vyšný Medzev, které existovaly samostatně až do sloučení pod názvem Medzev v roce 1960. Po roce 1999 se obce opět rozdělily a dnes existuje Medzev (původní Nižný Medzev) a Vyšný Medzev. Po zjednodušení a vzhledem ke společné historii a reáliím obou obcí se v práci na výjimky hovoří o „Medzevu“, přestože pod tento název je někdy zahrnut i Vyšný Medzev. Více k názvům obcí: Gašpar et al., *Vyšný Medzev: História a prítomnosť*, 18–24.

⁷¹ Příslušníci mantácké jazykové skupiny jsou v práci na několika místech označeni jako „Mantáci“, což je pojmenování, které užívají sami členové mantácké jazykové skupiny. Termín v původním slova smyslu s sebou nese žádné negativní konotace, ačkoliv na Slovensku i v Čechách je slovo „Manták“ občas používáno jako hanlivé označení hloupého člověka.

⁷² Například: Soňa Gabzdilová-Olejníková a Milan Olejník, *Karpatskí Nemci na Slovensku od druhej svetovej vojny do roku 1953*, Acta Carpatho - Germanica 12 (Bratislava: Spoločenskovedný ústav SAV,

o konkrétních kapitolách medzevskej historie⁷³ a o souhrnné publikace „hobby“ historiků – současných obyvatel Medzeva⁷⁴, případně Vyšného Medzeva⁷⁵, či Medzevců odsunutých po druhé světové válce do Německa.⁷⁶ Knihy „hobby“ historiků jsou částečně založeny na archivním výzkumu, ale bohužel neobsahují odkazy ke konkrétním archivním dokumentům. Jelikož není možné dokázat, které informace jsou podloženy archivními materiály a které autoři uvedli na základě svých vzpomínek, využívá tato práce zmíněné publikace s opatrností pro základní orientaci v lokální historii. Zároveň se jedná o významný zdroj reflexe členů mantácké jazykové skupiny vůči jejich vlastní historii. Na tomto místě je třeba zmínit, že autorka provedla také vlastní archivní výzkum ve Státním archivu v Košicích pro dohledání určitých konkrétních informací, nikoliv však za účelem ověřit údaje ze sekundárních zdrojů vzhledem k tomu, že předmětem výzkumu není samotná historie města Medzev.

Tato kapitola zároveň pracuje s primárními zdroji, které autorka získala během terénního výzkumu ve městě Medzev. Jedná se o biografické rozhovory s příslušníky mantácké jazykové skupiny⁷⁷, ve kterých lidé odkazují na určité historické události, potvrzují jejich významnost pro mantáckou komunitu, či se naopak určitým tématům úmyslně vyhýbají. Úměrně důležitosti, kterou narátoři kladli na určité epochy jejich života – především období druhé světové války, obnovení Československa i nástupu komunistů k moci – odpovídá prostor věnovaný daným historickým událostem v této kapitole. Mezi využití primární zdroje dále patří „egodokumenty“ – prameny osobní povahy – mezi které lze zařadit například nepublikovaný spis Jána Gedeona „Die Geschichte von Metzenseifen: 1200–2007“, ve kterém se autor vyjadřoval k dosavadním poznatkům o historii Medzeva a zároveň přiložil svůj životopis.⁷⁸

Múzeum kultúry karpatských Nemcov, 2004); Ján Botík, *Etnická história Slovenska: k problematice etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov* (Nitra: Lúč, 2007); Dušan Kováč, „Evakuácia a vysídlenie Nemcov zo Slovenska,“ in *Vynútený rozchod: vyhnanie a vysídlenie z Československa 1938-1947 v porovnaní s Poľskom, Maďarskom a Južosláviou* (Bratislava: Veda, 1999), 183–87; Ján Kokorák, *Die deutsche Minderheit in der Slowakei 1918–1945* (Hamburg: Verlag Dr. Kovač, 2013).

⁷³ Michal Schvarc, „Guľka pre štátneho tajomníka.“ *Pamäť národa* 3, č. 4 (2007): 42–50; Tamáska, „Stadtbild“; Ilyés, „Magyar lett most a mántából.“

⁷⁴ Gedeon a Bistika, *Medzev*.

⁷⁵ Gašpar et al., *Vyšný Medzev: História a prítomnosť*.

⁷⁶ Josef Kauer, Johannes Schürger, a Klement Wagner, *Metzenseifen-Stoß: Deutsche Orte im Bodwatal (Unterzips)* (Stuttgart: Hilfsbund Karpathendeutscher Katholiken e.V., 1986).

⁷⁷ Úryvky z rozhovorů byly pro účely práce přepsány ze slovenského originálu do češtiny. Německé nebo maďarské výrazy, které narátoři používali během rozhovorů ve slovenštině, byly pro zdůraznění mnohojazyčnosti narátorů ponechány. K metodologii sběru dat více v kapitole „Metodologie“.

⁷⁸ Poděkování patří dceři Jana Gedeona, Anně Göblové, která autorce spis zapůjčila.

2.2.1. Společné dějiny jako základ identifikace Mantáků

Jedním ze základních komponentů jak individuální, tak kolektivní identifikace je otázka původu. Představa společného původu napomáhá k soudržnosti skupin a identifikaci ostatních jako těch se stejným, nebo naopak jiným, „cizím“ původem.⁷⁹ Společný původ se odvozuje od sdílené historie a opírá se především o příchod na území, které skupina dodnes obývá. Příběhy o počátcích osídlování, ať mýtické, či doložitelné výzkumy, jsou vlastní všem národům, etnikům i menším jazykovým skupinám. V jejich současnosti sice nehrají žádnou reálnou roli, ale jsou významné pro budování společné identity a členové společností k nim nezřídka odkazují. Stejně je tomu i v případě mantácké jazykové skupiny, jak je zřejmé na příkladu vyjádření jedné z narátorek: „Já bych strašně chtěla vědět, odkud jsme přišli, protože to dodnes není vyřešené.“ (N1, *1956)⁸⁰

Příchod německy mluvícího obyvatelstva na území dnešního Slovenska bývá spojován s obdobím vlády uherského krále Bély IV. (1235–1270), který po tatarském vpádu roku 1241 pozval „hosty“ z německy mluvících zemí, aby pomohli obnovit zničenou zemi. Němečtí „hosté“ výrazně přispěli k modernizaci země jak přenosem nových technologií v oblasti hornictví a hutnictví, tak uplatňováním německého práva se svolením uherského panovníka.⁸¹ Oproti českým zemím se německé obyvatelstvo nesusoustředilo na kompaktnějším území, ale do tří sídelních oblastí – Bratislava a okolí, Hauerland v oblasti dnešního středního Slovenska a Spiš, na jejíž jižní hranici leží město Medzev.⁸² Tyto německé oblasti se od sebe výrazně lišily a rozdíly lze nalézt i v jejich rámci, především na základě místních dialektů. Právě na základě mantáckého dialektu němčiny, nazývaného mantáčtina, se mnozí snažili odhalit původ Mantáků a zjistit, odkud přišli.⁸³

⁷⁹ Jenkins, *Social Identity*, 86.

⁸⁰ Rozhovor N1 (*1956) s autorkou, 12. 9. 2017.

⁸¹ Jednalo se především o Magdeburské a Norimberské právo, více: Ján Botík, *Etnická história Slovenska: k problematice etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov* (Nitra: Lúč, 2007), 85.

⁸² *Ibidem*, 83.

⁸³ Kauer, Schürger a Wagner na základě typických výrazů předpokládají, že Mantáci pocházejí z oblasti západních Franků, případně Flander: Kauer, Schürger, a Wagner, *Metzenseifen-Stoß*, 36–41, 276; Německému nářečí v Medzeve se také věnovaly vícere diplomové práce např.: Marie Pöhm, „Zum Vokalsystem der deutschen Mundart in Metzenseifen – Ostslowakei“ (Würzburg, 1979); Andrea Flachbartová, „Literatur und Sprache des mantakischen Dialekts“ (Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2013), <http://theses.cz/id/rif5ea/?furl=%2Fid%2Frif5ea%2F;so=nx;lang=sk>.

První písemná zmínka o Medzevu pochází z roku 1359⁸⁴, ale mnohé publikace odkazují k vesnici *Dörfl* jako prvnímu německému osídlení v okolí dnešního Medzeva již ve 13. století.⁸⁵ Zmínka o *Dörflu* se často objevuje nejen v publikacích o historii Medzeva, ale i v místní umělecké tvorbě – například v básni „Unser Heimatort“ (Naše rodiště) Michaela Schmiedta, prešovského podnikatele, který pocházel z medzevské kovářské rodiny a ve volném čase psal německé i maďarské básně.⁸⁶ Význam *Dörflu* jako symbolu kontinuity mantácké komunity podtrhuje především památník milénia, který Medzevčané postavili v roce 1896, kdy Uhersko velkolepě slavilo výročí tisíce let od příchodu Maďarů do Karpatské kotliny. Památník, umístěný na předpokládaném místě původního *Dörflu*, sloužil na jednu stranu jako poděkování uherským králům za udělená privilegia,⁸⁷ na druhou stranu měl nepochybně zdůraznit trvalost německého osídlení. Památník, který lze chápat jako jeden z nástrojů budování mantácké identity, je dodnes součástí místního veřejného prostoru, nyní se však nenachází na místě předpokládaného *Dörflu*, ale byl z „bezpečnostních důvodů“⁸⁸ přesunut do areálu městského úřadu.

Podle výzkumu Matého Dávída Tamásky, který se věnoval identitě Mantáků a její souvislosti s medzevskou architekturou, považuje většina Medzevčanů za nejstarší část města ulici *Grund*,⁸⁹ což se potvrdilo i v rozhovorech vedených autorkou této práce, například v rozhovoru s W.B. (*1929): „Gruntová ulice to je nejstarší ulice, která existovala.“⁹⁰ Na základě „archaického“ a „německého“ charakteru domů v této ulici označil Tamáska *Grund* za nositele německé identity.⁹¹ Podobně se vyjádřil i E.G. (*1962), který v rozhovoru zdůrazňoval „mantácký“ charakter této ulice podle hojně používaného nářečí: „Tam do toho osmdesátého roku, tam slovensky nemluvil nikdo. [...] To byla ulice, kde se nejdéle ta mantáčtina držela. Tam, když v 60. letech přišel Slovák, během roku mluvil mantácky, ani byste nepoznali, že je Slovák. V té ulici se mluvilo jen mantácky. [...] To bylo tak, taková ulice, taková silná.“⁹²

Dörfl a *Grund*, považované za nejstarší německá osídlení na území dnešního Medzeva, přispívají k budování identity mantácké jazykové skupiny skrze jejich status

⁸⁴ Gedeon a Bistika, *Medzev*, 34.

⁸⁵ Kauer, Schürger, a Wagner, *Metzenseifen-Stoß*, 18; Gedeon a Bistika, *Medzev*, 34.

⁸⁶ Michael Schmiedt, *Mein Dörfl Metzenseifen* (Košice: Dolinár, 1994), 14.

⁸⁷ Více: Kauer, Schürger, a Wagner, *Metzenseifen-Stoß*, 21.

⁸⁸ Gedeon a Bistika, *Medzev*, 47.

⁸⁹ Tamáska, „Stadtbeeld“, 95.

⁹⁰ Rozhovor W.B. (*1929) s autorkou, 8. 9. 2017.

⁹¹ Tamáska, „Stadtbeeld“, 97.

⁹² Rozhovor E.G. (*1962) s autorkou, 2. 12. 2016.

míst, k nimž Mantáci odkazují, aby zdůraznili kontinuitu své přítomnosti v oblasti. Dalším velmi významným atributem identity mantácké jazykové skupiny je místní hornická a především kovářská tradice.

Původním zdrojem obživy Mantáků bylo uhlířství, dřevorubectví a těžba železné rudy, která byla jedním z privilegií garantovaných uherským králem Bélou IV.⁹³ Dostatek železné rudy, uhlí i vodních zdrojů umožnil výstavbu vodních hamrů, které v Medzevě vznikaly již od 14. století a od té doby se kovářství stalo nejdůležitějším medzevským řemeslem se silnou tradicí.⁹⁴ Jak v rozhovoru uvedl E.G. (*1962): „Tady v Medzevě, naši předkové po otci – otec byl kovář, děda byl kovář, praděda byl kovář... Dál nemám informace, ale pravděpodobně také byli kováři, předkové.“⁹⁵

Největší rozmach medzevského kovářství nastal v 19. století, ale s rozšiřováním industrializované výroby poklesla konkurenceschopnost hamrů, které postupně upadaly. Největší ranou pro kovářské řemeslo znamenal nástup komunistického režimu po roce 1948 a znárodnění hamrů.⁹⁶ Přesto dodnes hamry a kovářství zůstaly symbolem Medzeva a pro mantáckou komunitu stále mají nezanedbatelný význam jako například pro narátora N2 (*1956): „Když jsem byl dítě, tak ještě fungovaly ty hamry. [...] To povědomí, nebo, řekl bych, tu etnickou příslušnost, to ve mně vypěstovali [kováři]. [...] Dneska, bohužel, žije jeden jediný člověk v celém Medzevě, to je jeden starý důchodce, který ještě dokáže pravý medzevský kovářský rýč, jako kovaný, vykovat. [...] Já se do jisté míry chystám [...], aby mě aspoň ten rýč naučil vykovat. Aby to zůstalo jako nehmotné kulturní dědictví.“⁹⁷

Dalším znakem, který bývá označován za určující pro budování identity, je náboženství. V dnešní době dominuje v Medzevě římskokatolické vyznání, přestože v minulosti byla náboženská otázka komplikovanější a do určité míry kopírovala náboženský vývoj v západní Evropě. V první polovině 15. století obsadili nedaleký premonstrátský klášter v Jasově husité, pravděpodobně však neovlivnili náboženské smýšlení místních.⁹⁸ Oproti tomu o sto let později zasáhla celý region reformace a většina obyvatel Medzeva a okolí přijala myšlenky evangelické církve. Již koncem

⁹³ Gašpar et al., *Vyšný Medzev: História a prítomnosť*, 57.

⁹⁴ *Ibidem*, 60.

⁹⁵ Rozhovor E.G. (*1962) s autorkou, 2. 12. 2016.

⁹⁶ Gašpar et al., *Vyšný Medzev: História a prítomnosť*, 69.

⁹⁷ Rozhovor N2 (*1956) s autorkou, 4. 12. 2016.

⁹⁸ Kauer, Schürger, a Wagner, *Metzenseifen-Stoß*, 42.

17. století se však obyvatelé Medzeva a okolí stali vlivem protireformace a nucené rekatolizace opět katolíky.⁹⁹

Nucená rekatolizace vedená především katolickými mnichy z jasovského kláštera a podporovaná Habsburky také nejspíše stála za sympatiemi Medzevčanů k protihabsburskému povstání Ference II. Rákócziho v letech 1703–1711. Medzevští kováři dodávali Rákócziho armádě zbraně a někteří obyvatelé města v povstání bojovali.¹⁰⁰ Účast Medzevčanů na povstání se odrazila v lidové kultuře, jak je patrné z místních krojů, které jsou velmi podobné uniformám Rákócziho armády.¹⁰¹ Náklonnost Mantáků k Uhrám a později k Maďarsku se projevovala i během 19. a 20. století. Medzevčané, podobně jako spíšští Němci, kterým byla odebrána práva na samosprávu během zavádění absolutistického centralismu v druhé polovině 18. století,¹⁰² opět podporovali Maďary dodávkami zbraní i v revolučních protihabsburských bojích v letech 1848–1849. Tyto sympatie dále potvrdil již zmíněný medzevský památník na oslavu tisíciletého výročí příchodu Maďarů do Karpatské kotliny.

2.2.2. Mantáci a homogenizační politiky v 19. a 20. století

Rostoucí nacionalismus během 19. století významně dopadl i na obyvatele Medzeva, a to především po rakousko-uherském vyrovnání v roce 1867, kdy se Medzev stal součástí uherské části monarchie. Tlak uherského státu na asimilaci všech obyvatel – maďarizace – obecně nebyl Němci ze Spiše, na jejímž jižním okraji leží město Medzev, chápán jako ohrožení jejich identity.¹⁰³ Jedním důvodem byla možnost zvýšit své společenské postavení a prosadit se na uherském trhu, druhým důvodem byla snaha Němců stát se „loajálními uherskými patrioty.“¹⁰⁴ Proto se nucené maďarizaci nebránili, akceptovali přeměnu škol na čistě maďarské a pomadřaršovali svá příjmení. V Medzevě se proto dodnes objevují příjmení psaná maďarským pravopisem i další pozůstatky maďarizace konce 19. a začátku 20. století. Jak okomentoval jeden z narátorů, který je hrdý na to, že on i celá jeho rodina jsou Mantáci: „Moji rodiče

⁹⁹ Gašpar et al., *Vyšný Medzev: História a prítomnosť*, 33; Více k tématu: Kauer, Schürger, a Wagner, *Metzenseifen-Stoß*, 42–50.

¹⁰⁰ Gašpar et al., *Vyšný Medzev: História a prítomnosť*, 33.

¹⁰¹ Více k medzevským krojům např.: Margaréta Horváthová, *Němci na Slovensku (Komárno - Dunajská Streda: Lilium Aurum, 2002)*, 103–6; Gedeon a Bistika, *Medzev*, 186–88.

¹⁰² Kokorák, *Die deutsche Minderheit*, 33.

¹⁰³ Gabzdilová-Olejšníková a Olejšník, *Karpatskí Němci*, 10.

¹⁰⁴ Kokorák, *Die deutsche Minderheit*, 34.

chodili do maďarské školy. [...] Árpád [jméno otce narátora] – tehdy to bylo běžné. V těch letech, kdy maďarizace rozkvetla, děda jim dal [jména] – jeden dostal Géza, druhý byl Árpád.“ W.B. (*1929)¹⁰⁵

Příklon spišských Němců k uherskému státu se výrazně projevil v roce 1918, kdy se Spiš měla stát součástí vznikajícího Československa. Těsně před vyhlášením nového státu se v novinách *Karpathen-Post* vycházejících v Kežmarku, nejdůležitějším městě Spiše, psalo: „My jsme byli Němci a jsme Němci a chceme Němci zůstat. A jako Němci jsme byli Uhersko a jsme Uhersko a chceme Uherskem zůstat. Uhersko nás pozvalo a dalo nám zemi, Uhersko nám pomohlo, [...] uherští králové nám propůjčili práva a privilegia, uherský stát nám dal úřady a školy, do Uherska jsme nosili naše produkty. [...] Mluvíme německy a cítíme se maďarsky a tak to má zůstat!“¹⁰⁶ V medzevském kontextu je obzvláště důležitá zmínka o vyvážení zboží do Uher, protože nejpalčivějším problémem pro Medzevčany po skončení první světové války bylo právě omezení přístupu na maďarský trh, do té doby hlavního odběratele medzevských železných výrobků, a silná konkurence českého průmyslu.¹⁰⁷

Rokem 1918 pro Medzevčany začalo půlstoletí prudkých změn, ke kterým dodnes příslušníci mantácké jazykové skupiny odkazují a jež výrazně ovlivnily svobodu veřejného projevu jejich identity – měnily se státní režimy a s tím i státní hranice a pozice německé menšiny na Slovensku. Po první světové válce i v meziválečném období byl Medzev, odříznutý od tradičního maďarského trhu, zasažen hospodářskými krizemi i úbytkem obyvatel v důsledku válečných obětí a emigrace především do USA.¹⁰⁸ Zároveň ještě po skončení první světové války docházelo v okolí Medzeva k bojům mezi československou armádou a armádou maďarské republiky rad.¹⁰⁹ Obě armády se v červnu 1919 střetly jižně od Medzeva a na obou stranách padlo několik vojáků.¹¹⁰ Stopy konfliktu jsou dodnes vidět v medzevském veřejném prostoru – na hřbitově v Medzevě byl vybudován pomník zde padlým a pohřbeným

¹⁰⁵ Rozhovor W.B. (*1929) s autorkou, 8. 9. 2017.

¹⁰⁶ „Wachet auf!“ *Karpathen-Post* 39, č. 43 (24. 10. 1918): 1, staženo 27. dubna 2018. <https://www.difmoe.eu/d/view/uuid:3de7096f-e2fc-4229-851b-5fc62e802380?page=uuid:6fdc10f4-6fcb-4247-9286-3edbf09a52e3>, překlad autorky.

¹⁰⁷ Gedeon a Bistika, *Medzev*, 50–51.

¹⁰⁸ Gašpar et al., *Vyšný Medzev: História a prítomnosť*, 41.

¹⁰⁹ Maďarská republika rad pod vedením Bély Kuna vznikla na jaře 1919 a jedním z jejích cílů bylo získat zpět území přičleněná novým okolním státům. Maďarská republika rad byla poražena v létě 1919.

¹¹⁰ Více k tématu: Pavel J. Kuthan, *V těžkých dobách: Boje na Slovensku 1918 – 1919* (Praha: Corona, 2010); Gedeon a Bistika, *Medzev*, 51–52; Helena Miškuřová, „K pomníku českých legionářů v Medzevě,“ staženo 5. února 2018, http://www.rozhlas.cz/krajane/clanky/_zprava/k-pomniku-ceskych-legionaru-v-medzeve--1358419.

československým vojákům, naproti tomu padlí příslušníci armády maďarské republiky rad jsou pohřbeni na hřbitově ve Vyšném Medzevě.

Na druhou stranu, přes počáteční odpor spišských Němců k Československu se v novém státě zlepšilo právní postavení národnostních menšin. V medzevské škole se již v roce 1919 vyučovalo v německém jazyce, v roce 1930 vznikla bilingvní škola s německými a slovenskými třídami.¹¹¹ Jeden z narátorů, který v roce 1937 začal chodit do školy s německým vyučovacím jazykem, vyprávěl o výuce slovenštiny v meziválečném období: „Slovenštinu – jazyk – jsme měli, myslím, pokud si to dobře pamatují, dvě hodiny týdně. Nedělali z toho takovou vědu. [...] Ne jako dnes, že se ve škole musí naučit anglicky, musí se naučit německy, nebo jaký jazyk. Jak to vypadá dnes – bylo to jako nepovinný předmět.“ M.B. (*1931)¹¹²

Ján Gedeon, narozený v roce 1925, popsal svou zkušenost jak se slovenskou, tak německou obecnou školou¹¹³: „[...]v roce] 1932 jsem nastoupil do slovenské obecné školy. Neuměl jsem slovensky ani slovo. Na pololetním vysvědčení stála jen jedna věta: ‚Pro slabé jazykové znalosti neklasifikován.‘ [...] Po čtyřech letech jsem ukončil slovenskou školu s čistými jedničkami a přešel jsem do německé páté třídy. Tam jsem uměl zase jen mantácky, ale ne německy.“¹¹⁴

Medzevčané narození v meziválečném období tak nezřídka plyně mluví mantácky (případně i německy), slovensky i maďarsky a dá se tak říci, že dodnes je určitá, avšak menší část Mantáků trilingvní. Tato generace se maďarsky naučila buď od svých rodičů, kteří navštěvovali maďarské školy, nebo od Maďarů z nedalekých obcí, ve kterých ještě v nedávné minulosti maďarština převládala.¹¹⁵

Co se týče složení obyvatelstva meziválečného Medzeva je vhodné pro hrubý náčrt nahlédnout do výsledků sčítání lidu například z roku 1930. Podle tohoto sčítání v dnešním Medzevě žilo celkem 2666 lidí, z toho 2072 lidí uvedlo německou národnost, 245 československou a 240 maďarskou.¹¹⁶ Mantácká jazyková skupina tedy v meziválečném období výrazně ve městě převládala.

Medzev a místní mantácká komunita se v období mezi dvěma světovými válkami podstatně odlišovaly od dalších německy mluvících obyvatel Československa

¹¹¹ Gedeon a Bistika, *Medzev*, 201.

¹¹² Rozhovor M.B. (*1931) s autorkou, 8. 9. 2017.

¹¹³ Obecnou školu navštěvovali žáci prvních pět let, poté mohli pokračovat do čtyřleté školy občanské (měšťanské).

¹¹⁴ Ján Gedeon, *Die Geschichte von Metzenseifen: 1200–2007*, 2007, nevydaný spis, 28, překlad autorky.

¹¹⁵ Například nedaleký Jasov či Moldava nad Bodvou.

¹¹⁶ *Štatistický lexikon obcí v Republike Československej* (Praha: Orbis, 1936), 65.

svou politickou orientací. Karpatoněmecká strana (*Karpatendeutsche Partei*, KdP; po roce 1938 *Deutsche Partei*, DP), která byla původně křesťansky zaměřená, později se však pod vlivem Sudetoněmecké strany (*Sudetendeutsche Partei*, SdP) stala nacionalistickou, neměla na území Spiše větší vliv. Zde dominovala prouherská Spišskoněmecká strana (*Zipser Deutsche Partei*, ZDP), jež měla silné postavení i v Medzevě.¹¹⁷ O svou pozici však ZDP soupeřila s Komunistickou stranou Československa (KSČ), která byla v Medzevě založena již v roce 1921.¹¹⁸ Úspěch KSČ lze částečně odůvodnit výrazným místním zastoupením dělníků. Jak píše dlouholetý medzevský člen KSČ Michael Schmotzer ve svých značně tendenčních pamětech vydaných v roce 1987: „Nižný a Vyšný Medzev [...] byly po vyhlášení ČSR roku 1918 známé jako ‚rudé hnízdo‘, místa se silným dělnickým uvědoměním.“¹¹⁹

Nesouhlas Medzevčanů s politikou KdP (později DP) se projevil především během jednání o maďarské anexi území jižního Slovenska na podzim roku 1938. V Medzevě, jehož obyvatelé doufali v připojení k Maďarsku, vypukly promaďarské demonstrace, na které odkazovali i někteří narátoři: „Ve třicátém osmém, když mi bylo osm let, tehdy už začalo, řekl bych, takové nepokoje před válkou, demonstrace. Nejprve Medzevčani všichni chtěli k Maďarům. Také jsem jako takový osmiletý chlapec pochodoval. [...] Tam byla taková hesla maďarsky: ‚Mindent vissza, éljen a Horthy Miklós. [Všechno zpátky, ať žije Miklós Horthy.]‘¹²⁰ [...] Také maďarské vlajky byly na věži ve Vyšném Medzevě. [...] Lidé začali nosit červeno-bílo-zelené odznaky, takové pásky.“ J.S. (*1930)¹²¹ Stejně vzpomínky na tyto události má i M.B. (*1931): „Byla tu demonstrace v Medzevě, [...] já jsem chodil do první třídy. [...] My jsme, děti, chodili [...] a křičeli jsme: ‚Mindent vissza, všechno zpátky!‘“¹²²

Po podpisu první vídeňské arbitráže v listopadu 1938 však Medzev zůstal součástí Československa a následkem přemístění hranice pár kilometrů od města byli obyvatelé a především řemeslníci ještě více izolováni. Jak zmiňuje W.B. (*1929): „My jsme pocítovali, že vznikem nových hranic jsme úplně odříznutí od světa. [...] Předtím

¹¹⁷ Gabzdilová-Olejníková a Olejník, *Karpatskí Nemci*, 14.

¹¹⁸ Gedeon a Bistika, *Medzev*, 53.

¹¹⁹ Michal Schmotzer, *Prerody* (Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1987), 18, překlad autorky.

¹²⁰ Heslo „mindent vissza“ bylo tradičním heslem maďarské revizionistické politiky. Miklós Horthy byl regentem meziválečného Maďarska.

¹²¹ Rozhovor J.S. (*1930) s autorkou, 3. 12. 2016.

¹²² Rozhovor M.B. (*1931) s autorkou, 8. 9. 2017.

jsme měli spojení do Košic, do nemocnice a tak dále jsme museli až do Gelnice – to je na druhé straně toho našeho Rudohoří, to je tisícimetrové pohoří.“¹²³

Protesty tak v Medzevě dále pokračovaly a vyvrcholily začátkem prosince 1938, kdy město navštívil předseda DP Franz Karmasin, o kterém bylo všeobecně známo, že odmítá připojení Medzeva a okolí k Maďarsku.¹²⁴ Přestože byl Karmasin informován o medzevských protestech proti DP, rozhodl se do města přijet a vystoupit na shromáždění. Během jeho návštěvy místní obyvatelé protestovali, vykřikovali promaďarská hesla a házeli na Karmasinovu kolonu kameny.¹²⁵ Jeden z Medzevčanů na Karmasina dokonce vystřelil, avšak místo předsedy DP zasáhl medzevskou dívku. Ačkoliv pokus o atentát byl spáchán jedním z místních, DP ho poté označila za akci „maďarských teroristů.“¹²⁶ Incident dokonce vyvolal rozruch na maďarské politické scéně a Medzevčané byli hlavní německou stranou na Slovensku – DP – nadále chápáni jako neloajální.

Velmi emotivním způsobem tuto událost popsal také zmíněný komunistický předák Michael Schmotzer, podle kterého byla demonstrace výsledkem práce místní komunistické strany: „Fašistickou manifestaci rozbili komunisti. [...] Této manifestace proti německým fašistům se však nezúčastnil ani jeden vedoucí funkcionář Maďarské sjednocené strany¹²⁷, ani jeden medzevský a štóský fabrikant, jen proletáři pod naším vedením.“¹²⁸ Úryvek z paměti Michaela Schmotzera znázorňuje počínající rozdělování medzevské společnosti na sympatizanty komunistické strany a její odpůrce a tomu odpovídající odlišný výklad historických událostí.

Těžkosti Medzevčanů, které nastaly po stanovení nové hranice v roce 1938, spočívaly podle J.S. (*1930) především v nedostatku potravin: „Medzev ty výrobky prodal Maďarům dolů, odtud jsme měli chléb. To bylo potom to horší, když nám udělali tu hranici tady na Počkaji, to jsou dva kilometry. Lucia Baňa – to už bylo Maďarsko. Vyšný Medzev byl na tom ještě lépe než Nižný Medzev, protože my jsme měli pozemky, pěstovali jsme to obilí, nebylo to tak zlé jako u Nižnomedzevčanů, kteří neměli ornou půdu a oni byli odkázáni potom – k Maďarům začali pašovat. Oni nosili – v noci šli přes hranici – a nosili výrobky těm Maďarům, tam je prodali a donesli pro

¹²³ Rozhovor W.B. (*1929) s autorkou, 2. 12. 2016.

¹²⁴ Schvarc, „Gul'ka pre štátneho tajomníka,“ 42.

¹²⁵ Ibidem, 46. Bližší popis také ve výpovědi M.B. (*1931), rozhovor s autorkou, 8. 9. 2017.

¹²⁶ Ibidem, 48.

¹²⁷ Maďarská sjednocená strana (*Magyar Egyesült Párt*) reprezentovala zájmy maďarské menšiny v meziválečném Československu, vůdčími představiteli byli Andor Jaross a János Esterházy. László Kontler, *Dějiny Maďarska*, (Praha: NLN, 2011), 497.x;

sebe, řekněme, máslo nebo špek, mouku a takové věci. To byly takové válečné časy tady.“¹²⁹

2.2.3. Zkušenosti z druhé světové války jako příčina polarizace mantácké komunity

Vznik Slovenské republiky, státu podřízeného nacistickému Německu, v březnu roku 1939 neznamenal pro obyvatele Medzeva žádnou velkou změnu kromě toho, že získali nové občanství Slovenské republiky jako všichni příslušníci německé menšiny na Slovensku. Ve srovnání se situací Němců v Čechách a na Moravě, kteří dostali německé říšské občanství, se slovenští Němci nacházeli ve výhodnější pozici, protože jako občané Slovenské republiky nemohli být povoláni do *Wehrmachtu*, ozbrojených sil nacistického Německa. Již od léta 1941 však byl na slovenské Němce vyvíjen tlak, aby vstoupili do německých bojových jednotek SS (*Schutzstaffel*). Agitace se vystupňovala na začátku roku 1943 po porážkách německé armády a jejích spojenců v Sovětském svazu, kdy podle nařízení Franze Karmasina měli být všichni mužští příslušníci německé menšiny od 16 do 60 let mobilizováni a nasazeni do SS. V létě 1944 byli dokonce k jednotkám SS přeřazeni všichni vojáci slovenské armády německé národnosti.¹³⁰

Povolávání německy mluvících občanů Slovenské republiky do SS reflektuje ve svých pamětech Ján Gedeon: „Moje matka se mě [v roce 1941] zeptala, na jakou [střední] školu půjdu. Já jsem odpověděl: ‚[Půjdu] se svým otcem do hamru. Jako potrava pro kanóny jsem dobrý i jako kovář z hamru.‘ Tehdy už řádila válka s Ruskem a středoškoláci byli vyzýváni k tomu, aby po zkráceném studiu šli k SS. Jinak neodmaturovali. V srpnu jsem šel s mým otcem do hamru. [...] V březnu 1944 jsem byl v Gelnici prohlášen za schopného vojenské služby. 24. srpna jsem dostal povolávací rozkaz do Kežmarku k *Waffen-SS*.“¹³¹ Dále Gedeon popisuje své odmítnutí narukovat a následné skrývání v posledním roce války: „Protože Rusové už v té době klepali na Karpaty, povolávací rozkaz jsem neuposlechl. Jeden z partyzánských organizátorů, který se jmenoval Jakob Flegner, bydlel v sousedství, k němu jsem šel ze slovenštiny do němčiny překládat zprávy z rozhlasu z Banské Bystrice, protože ten muž neuměl

¹²⁸ Schmotzer, *Prerody*, 49.

¹²⁹ Rozhovor J.S. (*1930) s autorkou, 3. 12. 2016.

¹³⁰ Gabzdilová-Olejníková a Olejník, *Karpatskí Nemci*, 18–21.

¹³¹ Ján Gedeon, *Die Geschichte von Metzenseifen*, 29, překlad autorky.

slovensky. [...] Protože jsem byl neustále pronásledovaný, šel jsem ještě v listopadu do lesa a vrátil jsem se domů 24. prosince, neboť les obsadili němečtí vojáci.“¹³²

Tyto úryvky z pamětí Jána Gedeona zachycují dva podstatné momenty z dějin Medzeva. Prvním z nich je období relativního klidu do roku 1944, druhým je využívání různých strategií pro zajištění bezpečí pro sebe, případně pro svou rodinu po létě 1944. Medzevčané se po vyhlášení mobilizace německé menšiny do jednotek SS především snažili utéci z města, ať již nejčastěji do okolních lesů nebo úplně mimo region.¹³³ Skrývání během války popsal narátor F.S. (*1937): „To člověk nevěděl, kdo je přítel a kdo je nepřítel. My jsme se museli ukrýt jak před Němci, tak před Rusy.“¹³⁴

V mnohých případech se však útěk nepovedl a mladí Medzevčané narukovali do SS. Narátorka N3 (*1957) vyprávěla příběh svého otce: „Když byla druhá světová válka, Němci přišli a sbírali chlapy z ulic. Tak se dostal i můj otec do armády Němců.“¹³⁵ Stejně popsala rodinnou historii i M.P. (*1941): „Bratr mé matky – jak Němci přišli – šel do německé armády. [...] Byl voják, zastřelili ho, potom moje nebohá babička musela ty papíry zničit, protože dostal i vojenský kříž.“¹³⁶ Zároveň narátorka ihned dodává i kontext poválečného období: „Ale o tom se celý život nesmělo mluvit. Ani neví, kde je pochovaný. [...] Však on musel, je tak sebrali, však nebyl jediný.“¹³⁷

Narátor N2 (*1956), který se narodil 11 let po válce a nezažil tak válečné události, interpretoval narukování k jednotkám SS jako snahu ochránit rodinu: „Oni museli. [...] Oni přemýšleli takto – odmítnout ten povolávací rozkaz by znamenalo koncentrák pro moji ženu a pro moje děti. Takže já tam musím jít, abych zachránil ženu a děti před koncentrákem.“¹³⁸ Dále narátor pokračuje ve výkladu událostí roku 1944 a věnuje se Mantákům, kteří se stali partyzány: „No a druhý řekl: ‚Tak já nikoho nemám, já jsem svobodný, tak já jdu k partyzánům.‘ A ti, co byli stáhnutí do té německé armády, do jednoho zahynuli – aspoň mi to takto řekli [pamětníci] – a ti, co byli jako partyzáni, tak aspoň půlka přežila. Nebylo zřídkka, že dva bratři – jeden byl v německé armádě a druhý byl partyzán.“¹³⁹

¹³² Ján Gedeon, *Die Geschichte von Metzenseifen*, 29-30, překlad autorky.

¹³³ Gedeon a Bistika, *Medzev*, 73.

¹³⁴ Rozhovor F.S. (*1937) s autorkou, 3. 12. 2016.

¹³⁵ Rozhovor N3 (*1957) s autorkou, 11. 9. 2017.

¹³⁶ Rozhovor M.P. (*1941) s autorkou, 10. 9. 2017.

¹³⁷ *Ibidem*.

¹³⁸ Rozhovor N2 (*1956) s autorkou, 7. 9. 2017.

¹³⁹ *Ibidem*.

Účast Medzevčanů na partyzánském boji, především v partyzánské jednotce Ernsta Thälmana¹⁴⁰, pojmenované po německém komunistickém politikovi a složené hlavně z komunistů, je dodnes v Medzevě chápána ambivalentně. Jedním z členů této jednotky byl i Michael Schmotzer, pozdější komunistický předák, který ve své knize popsal ilegální činnost komunistické strany za války, organizaci partyzánských skupin i svou účast v jednotce Ernsta Thälmana.¹⁴¹ Schmotzer napsal: „Jsem velmi hrdý na svou příslušnost k oddílu Ernst Thälmann. Zúčastnili jsme se bojů proti fašismu od začátku SNP [Slovenské národní povstání¹⁴²] až do 12. dubna 1945 [...]. Vždy jsem cítil osobní zodpovědnost i vůči rodinám mých spolubojovníků.“¹⁴³ Na následujících stranách Schmotzer vyjmenoval všechny medzevské partyzány a v duchu jazyka oficiální propagandy KSC podtrhl, že: „[m]nozí medzevští funkcionáři KSC plnili během Slovenského národního povstání zodpovědné úlohy a vykonávali důležité velitelské a občanské funkce.“¹⁴⁴

Medzevským partyzánům, kteří bojovali proti fašistům ve Slovenském národním povstání, nelze upřít jejich hrdinství. Na druhou stranu, partyzáni jsou v Medzevě chápáni i negativně – jednak kvůli napáchaným krutostem, které jim byly připisovány, ale především kvůli poválečné glorifikaci partyzánů. A.B. (*1938) řekla o partyzánech: „Nebylo to nejlepší, co byli partyzáni. Protože oni nemuseli jít bojovat. To jen byli jako ti, co sami šli. Potom všelico se dělalo. Jeden pán [...] byl u partyzánů, víc Medzevčanů bylo u partyzánů, potom vyprávěli, jak napadli Němce, potom jim vyřezali hlavu [...]. Co vyprávěli starší lidé, [...] partyzáni nebyli dobří.“¹⁴⁵ M.P. (*1941) v rozhovoru odkázala na fakt, že v Medzevě bylo po válce všeobecně známo, kdo byl partyzán: „Kdo byl ve *Wehrmachtu*, to nevěděli, spíše věděli, kdo byl partyzán, to bylo důležité. Důležití byli ti, co byli partyzáni.“¹⁴⁶

Během podzimu 1944 odešlo mnoho Medzevčanů z města, ať již museli narukovat do SS, přidali se k partyzánským skupinám, nebo se z obavy o svoji bezpečnost začali skrývat. Odmítnutí bojovat na straně prohrávajícího nacistického Německa však nebylo jediným důvodem pro útěk a skrývání. Dalším důvodem byla

¹⁴⁰ Gašpar et al., *Vyšný Medzev: História a prítomnosť*, 43.

¹⁴¹ Schmotzer, *Prerody*, překlad autorky.

¹⁴² Protifašistický ozbrojený odpor, jehož centrem byla Banská Bystrica, vypukl 29. 8. 1944. Povstání bylo poraženo koncem října 1944. Jiří Vykoukal, Bohuslav Litera a Miroslav Tejchman, *Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989* (Praha: Libri, 2017), 127, 788.

¹⁴³ Schmotzer, *Prerody*, 108, překlad autorky.

¹⁴⁴ Ibidem, 109, překlad autorky.

¹⁴⁵ Rozhovor A.B. (*1938) s autorkou, 12. 9. 2017.

¹⁴⁶ Rozhovor M.P. (*1941) s autorkou, 10. 9. 2017.

nařízená evakuace příslušníků německé menšiny ze Slovenska. Plán evakuovat slovenské Němce se zrodil již v dubnu 1944, kdy nacističtí představitelé přemýšleli o přesídlení všech Němců z oblasti jihovýchodní Evropy.¹⁴⁷ Takto masivní akce ale byla nacisty záhy přehodnocena a myšlenku evakuace převzala *Deutsche Partei* pod vedením Franze Karmasina. Když v srpnu 1944 vypuklo Slovenské národní povstání, vzrostly obavy o bezpečnost německé menšiny, jejíž členové byli posuzováni jako sympatizanti nacistů a nezdědka se i německy mluvící civilisté stávali obětmi partyzánských skupin.¹⁴⁸ Přesto se evakuace, kterou domluvila *Deutsche Partei* se zástupci slovenské vlády a německého velvyslanectví, začala uskutečňovat až v průběhu září 1944, kdy se ke slovenskému území přiblížila Rudá armáda.¹⁴⁹

Ačkoli někteří příslušníci německé menšiny uvítali možnost odejít do bezpečí před Rudou armádou, jiní nechtěli opustit své domovy a skryli se před organizovanou evakuací podobně jako rodina M.B. (*1931): „Před frontou chtěli zase evakuovat všechny lidi, kteří byli – my jsme byli – uvedeni jako Němci. [...] Někteří například, kteří dělali protistátní [činnost], ti, co byli pro to, aby Německo bylo, ti šli sami, protože se báli, že něco se stane, když zůstanou tu – tak ti šli dobrovolně, ale hodně jich šlo tak, že je normálně posbírali, naložili a odvěkli. [...] My jsme utekli! My jsme se museli schovat v lese.“¹⁵⁰

Členové mantácké jazykové skupiny evakuovaní z Medzeva byli většinou přesídlení na území severní Moravy, která tehdy jako *Reichsgau Sudetenland* patřila nacistickému Německu. Narátoři, kteří byli spolu s rodinami evakuovaní, do podrobností vyličili cestu na Moravu, pobyt a život na novém místě i nelehký návrat zpět. Zčásti narátoři popsali svou zkušenost jako dobrodružství vzhledem ke svému nízkému věku, někdy však jako mladíci museli převzít zodpovědnost za rodinu, která byla nezdědka evakuovaná bez dospělých mužů. Přestože evakuace probíhala ne vždy zcela koordinovaně, W.B. (*1929) ji hodnotil jako dobře zorganizovanou: „I já jsem byl evakuovaný do Slezska, [...] celá rodina. [...] To bylo ve 44., v listopadu. [...] Armáda dala k dispozici nákladní auta, to jsme se dostali až do Zakopaného a ze Zakopaného se jelo už vlakem. [...] Když jsme dojeli, většinu nás ubytovali po hostincích [...]. To

¹⁴⁷ Soňa Gabzdilová, „Evacuation of the German population out of Slovakia at the end of the World War II,“ *Človek a spoločnosť* 4, č. 4 (2001): 9.

¹⁴⁸ Soňa Gabzdilová, „Nemecká komunita v živote slovenskej spoločnosti 1938–1945,“ *Človek a spoločnosť* 7, č. 3 (2004): 144.

¹⁴⁹ Gabzdilová, „Evacuation,“ 10.

¹⁵⁰ Rozhovor M.B. (*1931) s autorkou, 8. 9. 2017.

všechno bylo pro tyto účely připravené. [...] Všechno probíhalo dost hladce, neměli jsme ještě těžkosti.“¹⁵¹

Jak vyplývá z rozhovoru s W.B., průběh evakuace ani poslední měsíce války prožité v Sudetech neposuzují narátoři jako traumatické, vzhledem k událostem, které nastaly po skončení války a návratu do Medzeva. Velmi svízelná však byla zima 1944–1945 pro ty, kteří v Medzevě zůstali. Narátoři vzpomínají na přítomnost německých a maďarských vojáků, kteří zůstali po určitou dobu ve městě a byli ubytováni přímo v domech místních obyvatel: „U nás také [...] v zadním pokoji byli vojáci a my jsme s mámou byli v předním – se sestrou a bratrem. Tak i strach jsme dostali. [...] Moji sestru měli velmi rádi [...], s ní tancovali, po rukách ji vláčili, čokolády... [...] Máma se bála Kuh [krávu] jít dojit dozadu večer, to já vím, to se bála. Víš, plno vojáků tam. Ale nic, pořádní byli,“¹⁵² vyprávěla M.S. (*1939). Její manžel F.S. (*1937) vzápětí dodal: „I u nás byli v předním pokoji. [...] Němci byli u nás, Rusové nebyli. [...] Ráno se vytratil, šli toto, na boj, jen večer se vrátili, když něco skončilo. [...] Potom se úplně vytratil. [...] Několik týdnů to bylo. [...] [Rok] 45 to bylo.“¹⁵³

2.2.4. Postavení medzevské německé menšiny v poválečném období

Příchodem Rudé armády v lednu 1945 do Medzeva, kde většina obyvatel mluvila německým nářečím, začala perzekuce místních, především těch, kteří nepatřili mezi členy nebo sympatizanty komunistické strany. Začátkem února bylo kolem dvou set obyvatel Medzeva a okolí odvečeno do Sovětského svazu na práci v uhelných dolech.¹⁵⁴ Dodnes se v každé mantácké rodině vzpomíná alespoň na jednoho příbuzného, který musel pracovat v sovětských dolech. F.S. (*1937) v rozhovoru opatrně zmínil poválečné události a vnímal násilné odvečení jako křivdu na těch, kteří se během války ničím neprovinili: „Otec, jak přišel z Ruska, to bylo v 45. už. [...] On na Mikuláše přišel, on půl roku tam... [...] Víc nás šlo, jak Gerdi přišel zahradami dolů. Křičeli: ‚Podívejte, Gerdi jde!‘ – jeden muž též. Měl tak ruce svázané, zamrzlé měl prsty. [...] Tam v uhelném dolu pracovali. To tak... Člověk nevěděl tehdy, co a jak. [...] On štěstí měl asi [...], protože někteří, co je sebrali tam do Ruska, přišli domů až za 4–5

¹⁵¹ Rozhovor W.B. (*1929) s autorkou, 2. 12. 2017

¹⁵² Rozhovor M.S. (*1939) s autorkou, 3. 12. 2016.

¹⁵³ Rozhovor F.S. (*1937) s autorkou, 3. 12. 2016.

¹⁵⁴ Gedeon a Bistika, *Medzev*, 78–80.

let. [...] Ti, které měli tam odvézt, ti je udali, ti zůstali doma. A takové nevinné sebrali.“¹⁵⁵

Od dubna 1945 vznikaly na různých místech Slovenska sběrné tábory, které sloužily ke shromáždění Němců před plánovaným odsunem.¹⁵⁶ Tyto tábory byly určeny především k internaci původně evakuovaných slovenských Němců, kteří se vraceli z Čech a Moravy. Sběrný tábor vznikl i v Medzevě a v okolních městech jako například ve Smolníku, Švedláru a Moldavě nad Bodvou.¹⁵⁷ Členové rodiny J. S. (*1930) byli dokonce po návratu z Moravy internováni ve více táborech: „Nad ránem jsme přišli. [...] Tak jsme se dostali domů, ale náš dům už byl obsazený. [...] Otec se začal holit a na to už přišli s automatem – do lágru. To byl ten Schmotzer, ten komunist, partyzán, který napsal tu knížku, a ještě jeden, dva přišli. [...] Tu v Medzevě byl lágr, ve Štóske ulici byl pro chlapy a dole, kde učňovka byla, tam byly ženy. [...] Ale mě nemohli dostat, já jsem v žádné posteli nespál, jenom všude po stodolách, nebo v nějakých senících. [...] Dědovi dali pokoj, to jsme se hodně divili. [...] Tu v lágru, tu dali takové okrouhlé ‚N‘. Moje matka měla dvě, jedno až na záda, ona byla velká Němka. [...] Bratři i sestra byli taky v lágru. [...] Otce potom vzali do Moldavy do lágru, tu to zrušili a všechny je brali do Moldavy, tam byli i Maďaři a Němci [...]. A šel můj dědek pro matku – vzít ji z lágru, musel za ni platit.“¹⁵⁸

Vybrané úryvky z rozhovorů, které popisují události z konce války i první poválečné měsíce, ukazují na rozdělení medzevské společnosti a perzekuci nikoliv podle národnostních kritérií, ale spíše podle toho, kdo patřil mezi komunisty a partyzány a kdo byl „fašistou“, přičemž toto rozdělení bylo zřídka založeno na realitě. Větší roli hrály osobních sympatií či antipatií aktérů, případně hodnota majetku. Kategorizace na „komunisty“ a „fašisty“ v současnosti sice již mizí u generace, která nezažila komunistický režim, ale dodnes je stále živá mezi staršími příslušníky mantácké jazykové skupiny.

Starší generace dodnes reflektuje důsledky Benešových dekretů, především ústavního dekretu prezidenta republiky č. 33/1945 Sb. o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské a dekretu prezidenta republiky č. 108/1945 o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy. Na základě

¹⁵⁵ Rozhovor F.S. (*1937) s autorkou, 3. 12. 2016.

¹⁵⁶ Kováč, „Evakuácia a vysídlenie Nemcov zo Slovenska,“ 185.

¹⁵⁷ Soňa Gabzdilová, „Sústredňovacie tábory na Slovensku v roku 1945,“ *Človek a spoločnosť* 15, č. 3 (2012): 13.

těchto dekretů byly osoby německé národnosti, které nepatřily mezi aktivní antifašisty, zbaveny československého státního občanství a jejich majetek podléhal konfiskaci.¹⁵⁹ Ztrátu občanství hodnotili narátoři v rozhovorech jako nejbolestivější, protože konfiskace majetku tvrdě zasáhla pouze menší část majetnějších příslušníků mantácké komunity. Konfiskace však také stála za dalším úpadkem medzevského kovářství, tradičního způsobu obživy místních, neboť hamry rovněž patřily mezi zkonfiskované majetky.¹⁶⁰

Mantácká jazyková skupina byla do určité míry postižena i odsunem německého obyvatelstva v průběhu roku 1946. Na jaře 1946 sestavili komisaři Osidlovacího úřadu pro Slovensko společně se členy okresních (případně městských) národních výborů (ONV, MNV) seznamy všech osob německé národnosti. Na základě údajů o majetku, jazyku, kterým se mluvilo v rodině, a národnosti, kterou dotyčný uváděl ve sčítání lidu v určitých letech, pak mohla být osoba s rodinou navrhována na odsun.¹⁶¹ Jak bylo zmíněno výše, postihy členů mantácké jazykové skupiny však nebyly založeny na reálném provinění jednotlivců, což bylo komentováno i během zasedání Slovenské národní rady (SNR). Během 9. schůze SNR dne 27. června 1947 zaznělo od člena SNR Michala Gécioho: „Medzev, okres Moldava. Komise působící při odsunu nepostupovaly objektivně, ale stranicky, nehledíc ani na celonárodní a celostátní zájem.“¹⁶²

Nástup komunistů k moci v únoru 1948 znamenal pro německou menšinu jak částečné zlepšení jejího postavení v rámci státu (především postupné navrácení státního občanství), tak ale i další postihy, které zasáhly všechny obyvatele Československa – zestátnění soukromého majetku, likvidace soukromého podnikání a kolektivizace. Zestátnění v Medzevě komentovala E.R. (*1952): „Otec byl živnostník, on měl masnu. [...] My všechno odevzdali, tak samozřejmě, nebyla živnost, začalo už znárodnění, všechno mu vzali. Ale dělal dál v masně, ale už jako zaměstnanec.“¹⁶³

¹⁵⁸ Rozhovor J. S. (*1930) s autorkou, 3. 12. 2016. Srov.: Gabzdilová-Olejníková a Olejník, *Karpatskí Nemci*, 61–63.

¹⁵⁹ „Ústavní dekret presidenta republiky o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské, Dekret č. 33/1945 Sb.“ staženo 5. února 2018, <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-33/zneni-19450810#Top>; „Dekret presidenta republiky o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy, Dekret č. 108/1945 Sb.“ staženo 5. února 2018, <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-108>.

¹⁶⁰ Seznam zkonfiskovaných hamrů: Gedeon a Bistika, *Medzev*, 84–85.

¹⁶¹ Gabzdilová-Olejníková a Olejník, *Karpatskí Nemci*, 106–21.

¹⁶² „Slovenská národná rada 1947: Stenografický zápis o priebehu 9. zasadnutia pléna Slovenskej národnej rady, konaného dňa 27. a 28. júna 1947.“ Poslanecká snemovna parlamentu České republiky, staženo 5. února 2018, <http://www.psp.cz/eknih/1946snr/stenprot/009schuz/s009006.htm>, překlad autorky.

¹⁶³ Rozhovor E.R. (*1952) s autorkou, 14. 9. 2017.

Narátorka A.B. (*1938), jejíž rodiče byli zemědělci, také vyprávěla o krocích medzevské komunistické strany po únoru 1948: „Potom, jak všechno se zlikvidovalo, [...] udělali JZD, vzali zase louku a toto všechno. Potom otec šel do továrny.“¹⁶⁴

Přestože Němci byli novým režimem nadále vnímání negativně, komunistická strana pod tlakem proletářského internacionalismu, který odmítal politiku založenou na nacionalismu, revidovala postoj k německé menšině a v dubnu 1948 rozšířila okruh možných uchazečů o navrácení státního občanství. Zásadní podmínkou pro znovunabytí občanství byla dostatečná znalost slovenského (nebo českého) jazyka, kvůli čemuž museli příslušníci německé menšiny, kteří neuměli státní jazyk, absolvovat takzvané reslovakizační kurzy.¹⁶⁵ Narátoři, kteří chodili do školy v meziválečném období, popisovali, že díky hodinám slovenštiny jazyk do určité míry ovládali a nemuseli tudíž navštěvovat reslovakizační kurzy, kam však museli docházet jejich rodiče. A.B. (*1938) shrnula zkušenost její rodiny s reslovakizací i možnost používat mantácký dialekt na veřejnosti v poválečné době: „Oni museli chodit na sál [společenský sál v budově bývalého městského úřadu] a tam je učili slovensky, ty starší ženy. [...] Oni museli se jít jako učit slovensky, i když už trošku uměli, i starší lidé jako máma – také už uměla, no ale ne, že by uměla tak perfektně. [...] Protože tehdy co, doma jsme mluvili jen mantácky, když se šlo do obchodu, tak jen mantácky. [...] Nechtěli, abychom se bavili stále mantácky, už potom chtěli slovensky, ale ještě jsme tolik neuměli. [...] Ale potom ani nenaléhali na to, abychom mluvili slovensky, takhle mezi dětmi stále jen mantácky.“¹⁶⁶

V rozhovoru narátorka odkazuje k dalšímu uvolnění restrikcí vůči německé menšině v důsledku vzniku Německé demokratické republiky v říjnu 1949. Během roku 1950 byl zrušen zákaz používání německého jazyka na veřejnosti a Němci mohli žádat o státní občanství bez prokázání znalosti státního jazyka.¹⁶⁷ Na základě nových pravidel získala v roce 1951 občanství i rodina J.S. (*1930). Narátor se vyjádřil nejen ke znovunabytí občanství, ale i ke změně („poslovenštění“) jména, což také patřilo k poválečné reslovakizaci: „Já jsem v padesátém prvním roce [...] dostal státní občanství, protože Němci tu neměli státní občanství. To jsem tehdy dostal s tím, že jsem se přihlásil jako Slovák, že jsem se nechal reslovakizovat v padesátém prvním roce. Od

¹⁶⁴ Rozhovor A.B. (*1938) s autorkou, 12. 9. 2017.

¹⁶⁵ Gabzdilová-Olejníková a Olejník, *Karpatskí Nemci*, 160.

¹⁶⁶ Rozhovor A.B. (*1938) s autorkou, 12. 9. 2017.

¹⁶⁷ Marek Danko, „K štátnemu občianstvu nemeckej menšiny na území Košického kraja v rokoch 1948–1953,“ *Človek a spoločnosť* 11, č. 1 (2008): 23.

té doby jsem Slovák. [...] Od té doby už jsem byl Ján. [...] Mně to nevadilo, i jsem chtěl, oni mi to automaticky napsali. [...] Johann [...] mám v rodném listě.“¹⁶⁸

Po roce 1953, kdy ze zákona všechny osoby německé národnosti s bydlištěm na území Československa získaly státní občanství, avšak bez nároku na zkonfiskovaný majetek,¹⁶⁹ se situace v Medzevě po těžkých válečných, ale hlavně bezprostředně poválečných letech pozvolna stabilizovala. Ve městě se stále do velké míry používala mantáctina, přestože kvůli rozšiřování státem vlastněné továrny na výrobu kovaných nástrojů přicházeli za prací do Medzeva slovensky mluvící obyvatelé. Továrna Tatrasmalt (později Omnia/Strojasmalt), která zahájila svůj provoz v roce 1966¹⁷⁰, bývá i narátory označována jako jeden z důvodů, proč začala mantáctina ustupovat z veřejného prostoru: „Potom se tu postavil v 60. letech velký závod Strojasmalt, a protože tu nebylo tolik zaměstnanců, postavilo se nové sídliště, bylo tu mnoho přistěhovalců, tedy přistěhovalců, jako myslím – Slováci sem přišli.“ E.G. (*1962)¹⁷¹

Uvolňování komunistického režimu v 60. letech pocítila i medzevská společnost, kde se pomalu obnovovaly různé mantácké kulturní akce. V roce 1969 vznikl kulturní spolek německé menšiny v Československu (*Kulturverband der Bürger deutscher Nationalität der ČSSR*), po jehož vzoru byl v roce 1970 založen podobný spolek v Medzevě.¹⁷² W.B. (*1929) vyprávěl o rozvoji mantácké kultury i úpadku kulturních sdružení po opětovném utužení režimu následkem invaze vojsk Varšavské smlouvy¹⁷³ do Československa v roce 1968: „V letech 1968–1969 jsme měli i vystoupení i tance, tehdy to bylo. Ale to postupně začali zakazovat, po tom šedesátém devátém, sedmdesátém [...] Tady byla jedna učitelka [...], ta nás vyučovala, učila nás písně, s těmi písněmi jsme i vystupovali v těch letech šedesát osm až šedesát devět. Potom normálně dostala příkaz, aby zastavila jakékoliv takové, tak jsme přestali.“¹⁷⁴

Narátoři ve spojitosti se společenskými akcemi v Medzevě v období vlády komunistického režimu odkazovali na omezenou možnost provádění církevních obřadů i samotného chození do kostela. Ve zkušenostech příslušníků mantácké jazykové skupiny se vyskytují značné odchylky, které závisejí především na tom, zda lidé byli,

¹⁶⁸ Rozhovor J.S. (*1930) s autorkou, 3. 12. 2016.

¹⁶⁹ Gabzdilová-Olejníková a Olejník, *Karpatskí Nemci*, 162.

¹⁷⁰ Gedeon a Bistika, *Medzev*, 93.

¹⁷¹ Rozhovor E.G. (*1962) s autorkou, 2. 12. 2016.

¹⁷² Katharina Richter-Kovarik, „Kultúra mantáckej minority v období socializmu,“ *Slovenský národopis* 51, č. 3 (2003): 334.

¹⁷³ Vojska SSSR, Polska, Maďarska a Bulharska svou invazí v srpnu 1968 potlačila tzv. pražské jaro – pokus o politickou, společenskou i kulturní liberalizaci socialismu v Československu.

¹⁷⁴ Rozhovor W.B. (*1929) s autorkou, 2. 12. 2016.

nebo nebyli členy komunistické strany. J.S. (*1930), jenž na konci 40. let vstoupil do komunistické strany, ale po roce 1989 chodí pravidelně do kostela, řekl: „Tehdy [za komunismu] to by byl hřích, pro komunistu, kdybych chodil do kostela v té době.“ A.B. (*1938) naopak vyprávěla o svém církevním svatebním obřadě i pravidelných návštěvách kostela: „V padesátém osmém jsme se brali s mým manželem. [...] Církevní svatbu v kostele jsme měli. [...] Nebyl takový velký [problém], no, nejprve na MNV jsme museli jít, v týdně jsme se museli vzít, pak jsme měli v kostele. [...] Já jsem stále chodila [do kostela]. Tady, co byli ti komunisti, oni tam stáli, jeden se vždycky díval, kdo chodí do kostela. Mně to nevadilo, protože já jsem neměla takovou školu, že by mě mohli vyhodit.“¹⁷⁵

Období komunismu je příslušníky mantácké jazykové skupiny reflektováno rozličně na základě vlastních zkušeností. Někteří narátoři i přes negativní postoj ke komunistům a komunistické straně hodnotí období padesátých až osmdesátých let kladně, spojují si tato léta se svým mládím a „jednoduchostí“ života. Jiní narátoři dnes mluví o svém členství v komunistické straně s vidinou společenského postupu – hlavně kvůli možnosti vystudovat vysokou školu, přestože jsou tací, kteří získali akademický titul i přes perzekuci své rodiny po roce 1948. Dodnes se však v příbězích starších narátorů vyskytuje ostré dělení mezi komunisty a ne-komunisty, což kontrastuje s jejich mírně idealizovanou zpětnou reflexí života za komunistického režimu. Na druhou stranu všichni narátoři shodně vykládají šedesátá a sedmdesátá léta jako dobu postupné dominance slovenského jazyka v Medzevě, která je společně s vlivem globalizace a masových médií chápána jako příčina úpadku mantáčtiny.

Ambivalentně je narátory vnímán i pád komunistického režimu v roce 1989. Demokratizace v Československu umožnila zlepšení statusu německé menšiny, jejíž členové se mohli svobodně přihlásit k německé národnosti ve sčítáních lidu, upravit své jméno z poslovenštěl (příp. počestěné) formy do německé a veřejně tak projevat svou sounáležitost s německou menšinou. V roce 1990 byl také přímo v Medzevě založen Karpatskoněmecký spolek na Slovensku (*Karpatendeutscher Verein in der Slowakei*, KDV), jenž dodnes sdružuje „občanov Slovenskej republiky, ktorí sú nemeckej národnosti, nemeckého pôvodu alebo materinského jazyka, ako aj občanov, ktorí sympatizujú s nemeckou menšinou na Slovensku a jej kultúrou.“¹⁷⁶

¹⁷⁵ Rozhovor A.B. (*1938) s autorkou, 12. 9. 2017.

¹⁷⁶ „Karpatskonemecký spolok na Slovensku,“ Karpatskonemecký spolok na Slovensku, staženo 1. března 2018, http://www.kdv.sk/?page_id=2.

Kromě založení KDV začaly v Medzevě po roce 1990 vznikat různé veřejné instituce a kulturní uskupení, které měly podpořit místní mantáckou identitu, což popsál v rozhovoru E.S. (*1961): „V devadesátém roce byl založený Karpatskoněmecký spolek, který sdružoval příslušníky německé národnosti anebo příslušníků těch Mantáků, kteří se dali dohromady a čím nás je víc, tím je náš hlas silnější. Vznikl ten spolek a začala se ta teorie znovuzrození národnostní menšiny dostávat více do popředí a došlo to tak daleko, že šest škol na Slovensku v roce 1993 získalo z ministerstva školství takový status – škola národnostní menšiny, kde mohl být německý jazyk pro tu německou menšinu vyučovaný od prvního ročníku v základní škole. [...] Medzev, to byl takový průkopník.“¹⁷⁷ Výuka německého jazyka na základní škole v Medzevě však není vždy hodnocena kladně – někteří narátoři, kteří mluví s příbuznými mantácky, si stěžují, že vlivem německého jazyka ve škole se nejmladší generace mantácký dialekt nenaučí, jako například v rodině narátora N4 (*1963): „Mojí synové se dobře naučili němčinu, ale zas jim je komická ta mantáčtina. [...] Teď, když jsou už větší, už jsou to dospělí lidé, když přijdou, tak pár slov po mantácky, aby dali tu úctu té *Omě* [babička německy] [...], potom mluví německy s ní.“¹⁷⁸

Uvolnění veřejné diskuze po roce 1989 umožnilo debatu o poválečném osudu německé menšiny i vybudování památníku medzevským obětem obou světových válek a ruských pracovních táborů. O památníku, jehož popis je v němčině, mluvil narátor N2 (*1956): „Ten památník vznikl na základě mojí iniciativy prostě hned po revoluci. [...] Bylo to šité rychlou jehlou. [...] Tehdy po převratu bylo třeba hned chytit věc za pačesy, protože tehdy to šlo na jeden podpis. Potom už později by byly takové cirkusy [...]. Jména jsem čerpal z této knihy¹⁷⁹ [...], tam je taková poznámka [...] ‚bez nároku na stoprocentní informaci‘, někdo mohl vypadnout, což se i stalo. [...] Já jsem se nemohl chodit ptát celého Medzeva. [...] Na dušičky se tam zapalují svíčky.“¹⁸⁰

Podporu mantácké jazykové skupiny v rámci KDV, možnost přihlásit se k německé menšině i například sloužení německé mše v místním kostele reflektují příslušníci mantácké jazykové skupiny většinou kladně. Naopak velmi negativně je vnímán socioekonomický vývoj Medzeva po roce 1989, kdy přestala fungovat továrna Strojsmalt, byla zrušena pila i jednotné zemědělské družstvo. Prudce tak vzrostla nezaměstnanost, se kterou se především romská komunita dodnes nevyrovnala, což je

¹⁷⁷ Rozhovor E.S. (*1961) s autorkou, 6. 9. 2017. Srov.: Gedeon a Bistika, *Medzev*, 110.

¹⁷⁸ Rozhovor N4 (*1963) s autorkou, 4. 12. 2016.

¹⁷⁹ Kauer, Schürger, a Wagner, *Metzenseifen-Stoß*.

příčinou určité nevraživost mezi většinovou společností a Romy. Mnoho Medzevců také město kvůli nedostatku pracovních příležitostí opustilo, což dále vzbuzuje mezi starší generací Mantáků obavy o budoucnost mantácké jazykové skupiny.

2.3. Identita příslušníků mantácké jazykové skupiny

Město Medzev, jehož obyvatelé hovoří nejen slovenským jazykem, ale i maďarsky, mantácky a romsky, lze označit za mnohojazyčné prostředí, jehož historický vývoj byl načrtnut v předcházející kapitole. Přehled dějin Medzeva i místní mantácké jazykové skupiny však pouze nastínil odpověď na otázku, kdo je to Manták. Na jednu stranu již byla zmíněna důležitost otázky společného původu i sdílené historie Mantáků pro identifikaci této skupiny, na druhou stranu dosud nebylo reflektováno, jak vnímají kategorii Manták ti, kdo se za příslušníky mantácké jazykové skupiny považují, i jak tuto kategorii chápou ostatní. Na Slovensku není všeobecně rozšířené povědomí o tom, že Mantáci jsou specifickou německou menšinou na jižním okraji Spiše. Výraz „manták“ se ve slovenštině (i v češtině) používá s negativní konotací ve významu nešika, popleta.¹⁸¹ O své zkušenosti se slovem „manták“ jako nadávkou vyprávěl v rozhovoru F.S. (*1992): „Setkal jsem se akorát s tím, že někdo řekl: ‚Ty jsi jako manták.‘ Nebo říkal o mantácích něco zlého. Ale nevěděl prostě, kdo to jsou ti lidé, jen znal to slovo. [...] To se stalo v Prešově. Jednou to řekl i učitel někomu z mých spolužáků, že: ‚Ty jsi jako manták.‘ Tak jsem mu to potom vysvětlil, že ať tak nemluví. [...] Potom už věděl, co je to za lidi a už tak nemluvil.“¹⁸²

Z rozhovorů s Mantáky z Medzeva vyplývá, že za nejvýznamnější elementy své identity považují společný původ a jazyk, tedy místní dialekt němčiny – mantáčtinu. V souladu s teoretickými východisky a na základě poznatku, že dialekt funguje jako hlavní konstitutivní atribut mantácké komunity, nejsou Mantáci v této práci chápáni jako národ nebo etnická skupina, ale jako specifická jazyková skupina.¹⁸³ Mantácká jazyková skupina však podobně jako všechny další skupiny založené na společném jazyce není vnitřně homogenní a pro každého člena má příslušnost ke skupině jiný

¹⁸⁰ Rozhovor N2 (*1956) s autorkou, 7. 9. 2017.

¹⁸¹ Srov. např.: „Manták nie je nadávka,“ Topky.sk, staženo 12. března 2018, <http://www.topky.sk/cl/13/130428/>; „manták,“ Čeština 2.0, staženo 12. března 2018, <https://cestina20.cz/slovník/mantak/>.

¹⁸² Rozhovor F.S. (*1992) s autorkou, 22. 2. 2017.

¹⁸³ Srov.: Kiliánová, „Predstava o postave smrti – Štúdium kultúrneho javu v slovenskej a nemeckej jazykovej skupine na Slovensku.“

význam. V této kapitole budou pro vykreslení komplexního obrazu mantácké jazykové skupiny představeny různé formy identifikace se zkoumanou komunitou.

Všichni příslušníci mantácké jazykové skupiny v Medzevě se osobně znají, případně se navzájem identifikují podle příjmení nebo příbuzenských vazeb. Narátor N2 (*1956) v rozhovoru citoval místní lidové rčení: „Takže já, když přijdu do krčmy, já nemám, kam píchnout nožik, protože všude jsou moji příbuzní. Tak se to říká. To je jedna věc a druhá věc – pokud se dva Medzevčani sejdou a po dvou minutách vzájemného představování nenajdou společného příbuzného, tak jeden je z nich určitě přistěhovalec.“¹⁸⁴ Pouze zřídka se Mantáci, pokud se neznají, vzájemně identifikují podle jazyka, protože na cizince vždy začnou mluvit slovensky. Mantáčtina, společně i s představou společného místního původu, však slouží jako základ pro sebeidentifikaci Mantáků. Na přímou otázku, co pro narátora znamená mantáctví, odpověděl narátor N4 (*1963): „Já tam vidím to, že jsem se tu narodil, dostal jsem do vínku řeč, která mi velmi v životě pomohla. A to, že patřím k nějaké skupině lidí, která tu žila v tom Medzevě.“¹⁸⁵ Na stejnou otázku reagoval F.S. (*1992) takto: „Prostě Manták jsem například já. Prostě jeho rodiče, jeho otec byl Manták, babička, z druhé strany byli také Mantáci. Ale jsou i takoví kvazi Mantáci, kde například prababička byla Mantáčka, ale postupem času už ani ten děda s babičkou nemluvili mantácky, otec nemluvil mantácky, takže tam to už nějak upadalo. [...] Ten, kdo pochází z Medzeva a má předky Mantáky. A ctí tu mantáčtinu také, tu řeč.“¹⁸⁶

Přestože rozhovory byly prováděny s příslušníky mantácké jazykové skupiny, kteří se tak označují sami, případně jsou za Mantáky považováni ostatními příslušníky komunity,¹⁸⁷ málokdo se podobně jako například narátorka M.P. (*1941) identifikuje jako „stoprocentní Manták.“¹⁸⁸ Mnohem častěji se v rozhovorech ukazuje komplikovanost a promíšenost kategorií Manták, Slovák nebo Němec. Někteří narátoři se těmito kategoriím vyhýbají, nepovažují je za důležité a zdůrazňují, že se cítí především jako lidé.¹⁸⁹ U dalších narátorů je možné pozorovat mnoho úrovní identifikace s kategoriemi založenými na jazyku, případně národnosti, jako například u E.G. (*1962): „To je jako v tom koutku srdce stále, stále jsem hrdý na to, že jsem Manták, že pocházím z německé menšiny. To tam je. Tak, jak dlouho budu žít, to odtud

¹⁸⁴ Rozhovor N2 (*1956) s autorkou, 7. 9. 2017.

¹⁸⁵ Rozhovor N4 (*1963) s autorkou, 4. 12. 2016.

¹⁸⁶ Rozhovor F.S. (*1992) s autorkou, 22. 2. 2017.

¹⁸⁷ K metodologii sběru dat více v kapitole „Metodologie“.

¹⁸⁸ Rozhovor M.P. (*1941) s autorkou, 10. 9. 2017.

nemůže vymizet. To se nedá jednou říct, jednou jsem, jednou nejsem. To buď jsem a jsem furt, ano. [...] Ten slovenský koutek je jako, jsem Slovák, protože jsem se tu narodil, nejsem Manták, protože jsem se narodil na Slovensku. Jsem Manták, protože mám mantácké předky. Slovák jsem jen proto, protože jsem se na Slovensku narodil. Ale že bych se cítil hrdý na Slovensko, toto nemůžu říct. Spíš jsem hrdý na to, že jsem měl ty německé předky.“¹⁹⁰ Tento úryvek poukazuje na vícero vazeb narátora. Na jednu stranu E.G. zdůrazňuje svůj mantácký původ a nečiní rozdíl mezi kategoriemi „mantácký“ a „německý“, na druhou stranu se narátor ztotožňuje se státem, ve kterém se narodil a kde žije. Tyto vazby však mohou být u jiných příslušníků mantácké jazykové skupiny naprosto odlišné.

V souvislosti s vývojem mezzevských škol bylo v předcházející kapitole zmíněno, že někteří Mantáci kladou velký důraz na to, jestli rodiče naučí své děti mantácky, nebo se děti prostřednictvím školy naučí pouze spisovnou němčinu.¹⁹¹ Z toho je patrné, že se objevuje rozdíl mezi tím, co je „mantácké“ a co „německé“, nejen pokud se jedná o jazyk, jak vyjádřil E.S. (*1961): „Stále se k tomu budu hrdě hlásit, že jsem Manták. Nejsem Němec! Já s němčinou nemám nic, já jsem Manták. Mám německé kořeny, hlásím se k té národnosti, ale moje mateřská řeč je mantáčtina.“¹⁹² Komplikovanost identity příslušníků mantácké jazykové skupiny se ještě prohloubí, pokud narátoři zmíní národnost, kterou uvádějí ve sčítání lidu. Mantáckou „národnost“ by teoreticky bylo možné ve sčítání lidu uvést, protože sčítací formulář nabízí volnou kolonku pro vyplnění libovolné národnosti,¹⁹³ ale Mantáci se za národnostní skupinu nepovažují, a proto jim zbývají dvě možné kategorie – slovenská a německá národnost.

Po roce 1989 se Mantáci mohou svobodně hlásit k německé národnosti beze strachu z perzekuce, mnozí ale přesto udávají národnost slovenskou – jednak proto, že cítí vazbu ke Slovensku jako státu, kde žijí, jednak ze zvyku, či kvůli přetrvávajícím obavám. Pro ilustraci lze uvést několik rozličných úryvků z rozhovorů. Narátorka A.B. (*1938) šeptem, nejspíše kvůli stálému strachu z reakcí okolí na přihlášení se k německé národnosti, popsala svobodnou volbu národnosti po roce 1989: „Nejprve jsme byli Slováci, ale potom jsme se dali jako na svoje, víš, jako mantáčtina–němčina.

¹⁸⁹ Například v rozhovoru F.S. (*1937) s autorkou, 3. 12. 2016.

¹⁹⁰ Rozhovor E.G. (*1962) s autorkou, 2. 12. 2016.

¹⁹¹ Odkaz k úryvku z rozhovoru s narátorem N4 (*1963), 7. 9. 2016.

¹⁹² Rozhovor E.S. (*1961) s autorkou, 6. 9. 2017.

¹⁹³ „Vzor sčítacího formuláře ze sčítání obyvatel 2011: Údaje o obyvateli,“ Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011, staženo dne 12. března 2018, https://www.jaktak.cz/sites/default/files/vyplneny_vzor_tlaciva-udaje_o_obyvatelevi.pdf.

Takže potom jsme jako takto, že Němci.“¹⁹⁴ Uvedení německé národnosti jako symbol navrácení se „ke svému“ vylíčila v rozhovoru i M.P. (*1941): „Já mam národnost německou teď, co jsme si to mohli opravit.“¹⁹⁵ Naopak F.S. (*1992) se podobně jako jeho otec E.S. (*1961) sice hlásí k Mantákům, ale oba udávají národnost slovenskou, k čemuž se F.S. (*1992) vyjádřil: „Já mám slovenskou národnost, prostě jsem Slovák, ale v těch mých kořenech je ta mantácká krev.“¹⁹⁶ Ilustrativní pro výzkum identifikace v jazykově smíšeném prostředí, je i výrok narátorky N1 (*1956), která také udává slovenskou národnost, ale ke kategoriím, které národnosti označují, nemá žádný vztah: „Mám slovenskou národnost, vůbec se necítím být Slovenkou, ale necítím se být ani Němkou. Je to něco, co je takový fenomén, který mně osobně škodí, protože člověk by měl mít nějakou takovou identitu. [...] Je to tak, já se přiznám, že mám pocit, že nevím, kam patřím. [...] Určitě v nás to slovenské není.“¹⁹⁷

Nastíněná komplexnost identifikace příslušníků mantácké jazykové identity slouží jako východisko pro stěžejní část této práce – projevy identity na hřbitovech. Identifikace místních však musí být ještě doplněna dalšími medzevskými specifiky, které, ač se mohou jevit jako drobnosti, jsou podstatné pro pochopení celého kontextu každodenního života Mantáků, s nímž je úzce spojené i umírání a pohřební rituály. První drobností, která ale hraje zásadní roli v kategorizaci člověka zvenčí, je pohled některých Mantáků, kteří zastávají názor, že Mantákem je možné se stát, pokud se cizinec naučí mantácký dialekt. Jak řekl E.G. (*1962): „V některých rodinách se člen úplně přizpůsobil a po nějakém čase začal mluvit mantácky úplně. Jsou tací, kteří pocházeli z maďarské menšiny a stali se z nich Mantáci.“¹⁹⁸

Dalším významným znakem, který jednak slouží k identifikaci příslušníka mantácké jazykové skupiny a zároveň odráží mnohojazyčnost této skupiny, jsou typické formy jména – ať již příjmení nebo zdomácnělá křestní jména. Mezi nejrozšířenější příjmení, která odkazují k mantáckému původu, jsou například Gedeon, Schürger, Antl, Eiben, Bröstl, Schmotzer, Göbl atd.¹⁹⁹ Protože jsou však tato jména velmi frekventovaná – podle údajů z roku 2012 žilo v Medzevě například 68 nositelů jména

¹⁹⁴ Rozhovor A.B. (*1938) s autorkou, 12. 9. 2017.

¹⁹⁵ Rozhovor M.P. (*1941) s autorkou, 10. 9. 2017.

¹⁹⁶ Rozhovor F.S. (*1992) s autorkou, 22. 2. 2017.

¹⁹⁷ Rozhovor N1 (*1956) s autorkou, 12. 9. 2017.

¹⁹⁸ Rozhovor E.G. (*1962) s autorkou, 11. 9. 2017.

¹⁹⁹ Kompletní seznam příjmení (od počtu deseti nositelů tohoto jména) vyskytujících se v Medzevě společně se srovnáním stavu z roku 1857 a 2012: Gedeon a Bistika, *Medzev*, 179–80.

Gedeon²⁰⁰ – bývá ke každému příjmení připojováno ještě přízvisko, které slouží k zařazení člověka k rodině. Ervín Schmotzer (E.S., *1961) v rozhovoru vyprávěl o jménech v Medzevě: „Ta příjmení jsou německého původu. [...] Strašně moc je v Medzevě Gedeonů–Gedeon, Schmiedů–Schmied, takže takové německé. [...] Ve Vyšném Medzevě bylo těch Schmotzerů velmi, velmi, velmi mnoho. A ty rodiny měly taková přízviska, aby se rozeznávali. [...] Já jsem Schmotzer-Schbatza, já jsem Schbatza²⁰¹ jako černý, protože prarodiče a předkové se věnovali kovářství. [...] My jsme Schbatza, protože on [praděda] inklinoval k tomu, protože byl kovář. [...] Protože byl vždycky černý od té výhně. [...] No a jeho bratr, oni jsou Bogna, [...] ten vyráběl kola na vozy. Takže ta rodina, to jsou vlastně jako Schmotzer-Bogna. No a potom tam byli Penda, Rompava, Modest...“²⁰² Podobně hovořila A.B. (*1938) o původu svého dívčího příjmení: „Otec byl Gedeon [...], oni byli sedláci. [...] Tak je nazvali, že Juro. [...] A to proto, že měli tam jednoho z Hačavy, jednoho pacholka tam, a ten se jmenoval Juro. No a potom kamarádi, když se navštívili, když se tam sešli, stále říkali: ‚Pojďme, půjdeme k Jurovi.‘ Takže to jméno zůstalo jako našim, po dědovi i otcovi a všem. [...] Protože v Medzevě každý má svoje jméno.“²⁰³

Křestní jména, což je patrné především při přátelském oslovení známých, i příjmení Mantáků reflektují také vývoj, kterým prošla medzevská společnost – především důsledky maďarizace na konci 19. století. Mnoho příjmení má stejný základ, ale dodnes se jinak píše, pravděpodobně kvůli chybě na matrice, případně volby člověka pomaďarštit nebo poslovenštit své příjmení. Takto je v Medzevě možné natrefit například na jméno Bröstl i Brösztl, což popsal narátor Michal Brösztl (M.B., *1931): „Když otec chodil do školy, tehdy bylo všechno maďarské. Všude, i na malých matrikách, nenajdete nic jiného, než v maďarštině všechno napsané. [...] Ta mladší generace [...] ti už mají normálně ‚s‘ [Bröstl], ti starší ‚sz‘ [Brösztl].“²⁰⁴ V souvislosti s příjmeními je dále podstatné zmínit, že některé Mantáčky, jejichž příjmení muselo od dob poválečné reslovakizace nést koncovku -ová, se po roce 1989 rozhodly změnit své příjmení a opět ho poněmčtit, jiné ale zůstaly u slovenské podoby. Magdalene Pöhm (M.P., *1941), která má ve svém občanském průkaze uvedeno jméno Pöhm, o svém příjmení vyprávěla: „Ale každý říká Pöhmová, víte, to je tak. Nejsou na to zvyklí.

²⁰⁰ Gedeon a Bistika, *Medzev*, 179.

²⁰¹ Srov. s schwarzer v německém jazyce.

²⁰² Rozhovor E.S. (*1961) s autorkou, 6. 9. 2017.

²⁰³ Rozhovor A.B. (*1938) s autorkou, 12. 9. 2017.

²⁰⁴ Rozhovor M.B. (*1931) s autorkou, 8. 9. 2017.

Jediná moje snacha je Pöhm. Ta druhá, co je Slovenka, tak ona má Pöhmová. A moje vnučka je také Pöhm.“²⁰⁵

Křestní jména Mantáků mají většinou v úředních dokladech podobu typickou pro slovenský, německý nebo maďarský jazyk, ale pro oslovování mívají specifický tvar. Mantáckou podobu křestních jmen komentovala v rozhovoru narátorka N1 (*1956): „Každé jméno v mantáčtině – my jsme neměli typická německá jména. Neměli jsme Andreas, například strýc mého manžela byl Ondrej, normálně Ondrej, ale říkali mu Drízo. Stejně můj tchán byl Martin, ale Meato [fonetický přepis] mu říkali. Každé jedno slovenské jméno, které se dávalo dítěti, se nějak pomantáčtilo.“²⁰⁶ Podobně jsou jména upravována do mantáckého dialektu i zkrácením a přidáním koncovky -é, například Filip bývá oslovován Filé, Roland Rolé atp. U mantáckých jmen jsou zároveň běžné případy, kdy člověk, který se považuje za Mantáka, má ve svých osobních dokumentech uvedeno slovenské křestní jméno (např. Július), ale jeho okolí ho přátelsky oslovuje pomadžštěnou formou tohoto jména (v tomto případě Gyuszi, zdobnělina maďarského jména Gyula).

Pro dokreslení situačního používání slovenštiny, mantáčtiny a maďarštiny u příslušníků mantácké jazykové skupiny stojí za zmínku ještě zdvořilé oslovování starších vzdálenějších známých, což také popsala narátorka N1 (*1956): „Předtím se oslovovali ještě bratře a sestro [v mantáckém dialektu *Pruda* a *Schbasta*]. [...] A to ještě já si pamatuju z mého dětství, souseďka pod námi byla *Schbasta* Eo [fonetický přepis]. To byla také Anna. To jsem nevěděla nikdy, že to je Anna. Eo *néni*, my jsme potom už říkali *néni* [*néni* znamená teta maďarsky], to je vlastně z maďarštiny asi. [...] To *néni* se dodnes ještě používá. [...] Oni [starší generece] si navzájem určitě říkali *Schbasta* a *Pruda*.“²⁰⁷ Nastínění mnohojazyčnosti a volby používání určitého jazyka (slovenštiny, mantáčtiny, případně němčiny a maďarštiny) na základě určité situace je stěžejní pro pochopení rozhodnutí lidí při pochovávání svých příbuzných. V dalších kapitolách budou podrobně rozebrány různé okolnosti, situační až nevědomé chování, nebo naopak soustředěná volba konkrétního jazyka u Mantáků, kteří museli rozhodnout o podobě náhrobního kamene pro své blízké nebo v předstihu pro sebe samotné.

²⁰⁵ Rozhovor M.P. (*1941) s autorkou, 10. 9. 2017.

²⁰⁶ Rozhovor N1 (*1956) s autorkou, 12. 9. 2017.

²⁰⁷ Ibidem.

3. Projevy identity na hřbitovech

Prvotní otázkou tohoto výzkumu bylo, jestli a jakým způsobem se může identita zesnulých projevat na hřbitovech, především skrze statický a neměnný materiál jakým jsou náhrobní kameny. Za teoretické východisko k hledání odpovědi lze považovat studii Elizabeth Hallam, Jenny Hockey a Glennys Howarth, které ve své knize „Beyond the Body: Death and Social Identity“ zdůraznily, že identita se neztrácí úmrtím člověka, ale přetrvává i po smrti.²⁰⁸ Ve svém předcházejícím výzkumu Hallam a Hockey podtrhly, že smrt zůstává přítomna ve společnosti skrze materiální kulturu a „materiální formy jsou vytvářeny k tomu, aby reprezentovaly dříve živé tělo.“²⁰⁹ Obzvláště podstatný pro tuto práci je závěr autorek, že „materializovaná slova se stávají znaky, které zachovávají identitu po smrti.“²¹⁰ Ke hřbitovu je tak možné přistupovat jako k místu, jež do jisté míry reprezentuje identitu zesnulých, kteří jsou zde pochováni. Hřbitov s sebou také nese významnou společenskou dimenzi – slouží jako místo setkávání živých s mrtvými.²¹¹

Návštěva hřbitova jako určitý společenský rituál však není všeobecně přijímaný ani praktikovaný. V kontextu zkoumaného města Medzev se postoj lidí k navštěvování hřbitova zásadně liší, jak vyplynulo z rozhovorů s příslušníky mantácké jazykové skupiny. Pro některé jsou pravidelné procházky na hřbitov a péče o hroby zesnulých blízkých samozřejmostí, ale například narátor N4 (*1963) má k návštěvám hřbitova negativní vztah: „Tyto věci jsou pro mě ještě víc morbidní – chodit k tomu hrobu a nad ním plakat. Nevím, já chci mít své rodiče pochované na zahradě, kde jsou v blízkosti se mnou. [...] Nechci jít na veřejnost a prostě pro mě to [pohřeb] bylo spíš takové divadlo, když tam jdou lidi, abys byl vidět. Když je Všech svatých, když tam jdeš, každý ví, že tam jsi a jestli jsi dostatečně plakal, jestli jsi málo plakal. [...] Lidé pomlouvají, když nemáte v pořádku hrob. [...] Ukazuje se moc peněz tím, jak má kdo udělaný hrob – kolik mramoru, kolik betonu. Toto mi je cizí.“²¹²

Podobně se vyjádřila i A.B. (*1938), která sice pravidelně chodí na hřbitov a pečuje o hroby, ale pokud chce zavzpomínat na svého zesnulého manžela, chodí do odlehlých koutů Medzeva, kde se spolu procházeli: „Já teď nejvíc chodím zapálit svíčky

²⁰⁸ Elizabeth Hallam, Jenny Hockey, a Glennys Howarth, *Beyond the Body: Death and Social Identity* (London; New York: Routledge, 1999), 209.

²⁰⁹ Elizabeth Hallam a Jenny Hockey, *Death, Memory and Material Culture* (Oxford: Berg, 2001), 14.

²¹⁰ *Ibidem*, 157.

²¹¹ *Ibidem*, 87.

tam, kam jsme stále s manželem chodili. [...] Já tady mám hodně co dělat, tu v Medzevě, tu dole [na hřbitově] a do Gruntu [na druhý hřbitov] tam také stále chodím, uklízet a dát to do pořádku, to chodím také, starám se o to. [...] Každému chci dělat dobře, aby bylo dobře.“²¹³ Naopak narátor N2 (*1956) vnímá hřbitovy spíše pozitivně: „Já chodím na hřbitovy, protože jsem k tomu byl vychovaný od malička. [...] Já prakticky ten hřbitov velmi dobře znám. Je to zvláštní, já tam nemám pocit morbidity, protože já to spíše vnímám jako takovou zahradu.“²¹⁴ Různý vztah narátorů ke hřbitovům se do jisté míry odráží na podobě hrobů – některým Mantákům je v zásadě jedno, jak hrob vypadá a co je na něm napsáno, na druhou stranu, jak bude zdůrazněno v následujících kapitolách, pro jiné Mantáky je podoba náhrobku velmi důležitá.

Ke zkoumání projevů identity, případně příslušnosti k určité jazykové skupině na hřbitovech lze přistoupit vícero způsoby. Během tohoto výzkumu bylo zohledněno rozmístění hrobů na hřbitově, podoba a materiál náhrobků, nápisy a symboly na náhrobcích. U všech těchto faktorů bylo analyzováno, jestli a jak mohou manifestovat identitu zesnulých. Co se týče rozmístění hrobů na ploše hřbitova, nebyla zjištěna žádná spojitost mezi polohou hrobů a příslušností k určité jazykové skupině, vyjma náhrobků romské menšiny, které bylo možné rozpoznat skrze odlišnou dekoraci nebo díky konverzaci s romskými návštěvníky hřbitova. Náhrobky zesnulých příslušníků romské menšiny v některých případech stály společně v určité části hřbitova (ve středu i na kraji), ale vyskytovaly se i samostatně mezi dalšími hroby.

Náhrobky jsou na medzevských hřbitovech umístěny především na základě jejich velikosti (a s tím spojené ceny) tak, aby hřbitov vypadal upraveně. Hřbitovy nejsou vnitřně rozděleny na základě jazyka použitého na náhrobku a zcela běžné je umístění náhrobků s nápisy ve slovenském, německém a maďarském jazyce vedle sebe. V některých případech lze na základě polohy hrobu určit příslušnost zesnulého k rodině – hroby rodinných příslušníků bývají (i když ne vždy) umístěny vedle sebe, případně rodina dokonce pronajímá několik hrobových míst, které ohraničí nízkým plotem. Ani v rámci jedné rodiny, jejíž hroby se nacházejí v těsné blízkosti, však nemusí být pravidlem, že nápisy na náhrobcích jsou vytesány ve stejném jazyce.

V rámci hřbitovů byla dále analyzována forma náhrobků a materiál, ze kterého byl náhrobek vyroben. V současnosti je nejfrekventovanějším materiálem náhrobků na

²¹² Rozhovor N4 (*1963) s autorkou, 7. 9. 2017.

²¹³ Rozhovor A.B. (*1938) s autorkou, 12. 9. 2017.

²¹⁴ Rozhovor N2 (*1956) s autorkou, 7. 9. 2017.

medzevských hřbitovech žula, dražší variantou je mramor, levnější pak beton. Nejčastěji se jedná o obdélníkový kopaný panelový hrob, v jehož čele stojí většinou obdélníkový náhrobek (různé zaoblené tvary nejsou výjimkou) s nápisy. Mnohem zajímavější jsou však starší náhrobky ve formě obelisků či litinových křížů, které se v dnešní době nevyrábějí – první kvůli vysoké ceně, druhé kvůli tomu, že slévárna, kde se tyto kříže vyráběly, byla podle slov hrobníka zrušena po druhé světové válce.²¹⁵ U těchto náhrobků by bylo možné předpokládat, že budou typické pro německou menšinu, ale tato hypotéza se nepotvrdila – jak mramorové obelisky, tak litinové kříže označují hroby Mantáků, Maďarů i Slováků. Materiál ani forma náhrobků tak nemanifestují příslušnost k určité jazykové skupině, spíše odkazují k finanční situaci rodiny zesnulého.

Identita zesnulého a jeho příslušnost k jazykové skupině se tak může projevat pouze skrze nápisy a symboly na náhrobcích. Vzhledem k zaměření této práce na identifikaci s jazykovými skupinami se výzkum soustředil především na analýzu jazyka použitého na náhrobcích a jeho reflexi ze strany majitelů hrobu, případně jejich potomků. Na náhrobcích příslušníků mantácké jazykové skupiny byly zkoumány jednotlivé nápisy (například „Odpocívej v pokoji“ v různých jazycích) a podoba jmen – slovenská, nebo německá podoba křestního jména, případný výskyt slovenské ženské koncovky -ová u původem německých příjmení a podobně. Jména na náhrobcích byla porovnána se jmény uvedenými v oficiálních dokumentech (především v občanských průkazech) a také se způsobem, jakým byli zesnulí, nebo žijící Mantáci, kteří si již nechali vyrobit náhrobek, oslovováni v rodině a mezi přáteli. Vzhledem k tomu, že autorka nemá možnost nahlížet do osobních dokladů ani do matriky, spoléhala na informace od narátorů.

Zásadní otázkou je, co ovlivňuje výběr jazyka použitého na náhrobku? V úvahu připadá několik faktorů – cena, důsledky historických událostí a homogenizačních politik (například reslovakizace), čistě osobní motivace nebo prostá nahodilost. V první řadě je třeba zohlednit, zda je použití určitého jazyka cenově odlišné, protože jak vyplynulo z rozhovorů s narátory i hrobníkem, realizace hrobu je velmi nákladná a další zvýšení ceny by mohlo odrazovat od rozhodnutí nechat na náhrobek vytesat nápisy v určitém jazyce. Podle vyjádření hrobníka i kameníků však díky automatizaci rytí u ceny nápisu nerozhoduje, v jakém jazyce bude zhotoven, podstatný pro cenu je počet

²¹⁵ Poznámka ve výzkumném deníku autorky z 11. 9. 2017.

písmen, jejich velikost a forma.²¹⁶ Například vyrytí jména se slovenskou koncovkou -ová tak může být dražší kvůli většímu počtu písmen, stejně jako text ve zdobenějším švabachu. Žádný z respondentů, kteří se vyjadřovali k realizaci náhrobku, však nezmínil, že by se rozhodli pro slovenský nebo německý jazyk kvůli odlišné ceně.

Výběr jazyka na náhrobku mohl být také hypoteticky ovlivněn historickými událostmi, které měly dopad na medzevské Mantáky. Na jednu stranu se Mantáků výrazně dotkla maďarizace na konci 19. století, jejíž stopy jsou dodnes patrné v trilingvnosti starších Mantáků i na hřbitově, kde na mnohých náhrobcích stojí nápisy v maďarštině (například *Nyugodj békében, Béke hamvaira*, maďarsky „Odpočivej v pokoji“, „Pokoj jeho popelu“) i maďarizovaná původem německá křestní jména a příjmení. Tento výzkum se však zaměřuje na období po druhé světové válce a na ty náhrobky, ke kterým jsou dostupné relevantní výpovědi narátorů, a tak snaží se zodpovědět otázku: Měly poválečné události, vláda komunistického režimu, případně demokratická revoluce v roce 1989 a následné rozdělení Československa vliv na manifestaci identity místních Mantáků na hřbitovech?

Z výpovědí narátorů však nevyplývá žádná souvislost mezi reslovakizací, perzekucí německé menšiny v Československu po druhé světové válce a volbou jazyka na náhrobku. Ani ambivalentní postavení německé menšiny za komunistického režimu a rostoucí nacionalismus během vlády Vladimíra Mečiar²¹⁷ v devadesátých letech nijak použití jazyka na hřbitovech neovlivnily. Narátor W.B. (*1929), který zažil období prudkých změn po válce, reslovakizaci i potíže s používáním německého jazyka, respektive mantáckého nářečí, na veřejnosti, okomentoval německé nápisy na náhrobcích vyrobených během komunistického režimu: „Nebyl problém, na náhrobní kámen každý mohl dát, co chtěl. Nikdo nemohl mít námitky.“²¹⁸ Slova narátora W.B. potvrdili další narátoři v rozhovorech, medzevský hrobník i jeden z Mantáků, s nímž byla vedena konverzace na hřbitově. Tento podle svých zkušeností dodal, že v padesátých ani v šedesátých letech nebyl problém popsat náhrobek německy, protože „tak daleko se nedíval nikdo, [...] i mrtvého měli honit?“²¹⁹ Narátoři tak popřeli, že by výběr jazyka na náhrobcích podléhal jakémkoliv kontrole nebo zákazům.

²¹⁶ Poznámka ve výzkumném deníku autorky z 11. 9. 2017.

²¹⁷ Vladimír Mečiar (*Ludová strana – Hnutie za demokratické Slovensko*, ĽS-HZDS) byl prvním slovenským premiérem po rozpadu Československa v roce 1993.

²¹⁸ Rozhovor W.B. (*1929) s autorkou, 8. 9. 2017.

²¹⁹ Poznámka ve výzkumném deníku autorky z 10. 9. 2017.

Použití jazyka na hřbitově proto nebylo přímo ovlivněno ani poválečnými událostmi, ani restriktivními politikami československé vlády. Zásadní při výběru jazyka na náhrobek je především osobní motivace a do určité míry také nahodilé okolnosti, případně snaha ctít tradici. Důvody pro volbu jazyka budou podrobně rozebrány v následující části, která ukáže jak na vědomé rozhodování o jazyku při realizaci náhrobků ještě před smrtí majitele, tak na situační chování. Pro účely tohoto výzkumu byla vytvořena typologie orientovaná podle dominantního jazyka na náhrobku.

Náhrobky patřící příslušníkům mantácké jazykové skupiny, které jsou relevantní pro tento výzkum, byly rozděleny do tří typů – náhrobky v německém jazyce, náhrobky ve slovenském jazyce a dvojjazyčné náhrobky. Nejsou zde zahrnuty náhrobky v maďarském jazyce z toho důvodu, že se jedná o starší hroby, ke kterým již nejsou k dispozici relevantní informace od narátorů. Na druhou stranu se ale mezi zkoumanými typy objevují například náhrobky s maďarizovanými jmény. Do typologie zároveň nelze zahrnout mantácký dialekt, protože nemá psanou formu a neexistují tedy žádné náhrobky v mantáčtině. Výjimku tvoří pouze zřídka uvedené mantácké podoby křestních jmen, případně přízviska. Obraz, který náhrobky ukazují na svém povrchu, byl konfrontován s výpověďmi narátorů, kteří v rozhovorech nejen hovořili o svých osobních motivacích a rozhodnutích, ale i vyjadřovali svou komplikovanou identitu, která nezřídka stála v opozici k tomu, co navenek prezentoval náhrobek.

3.1. Náhrobky v německém jazyce

Prvním typem náhrobků zesnulých, nebo stále žijících příslušníků mantácké jazykové skupiny jsou náhrobní kameny s nápisy převážně v německém jazyce (*Hier ruhet, Ruhet in Frieden, Ruhet sanft*, německy „Zde odpočívá“, „Odpočívej v pokoji“ a „Odpočívej v pokoji“) a jmény v německé podobě. Jedná se o křestní jména (například Walter, Johann, Therese, Charlotte) i příjmení (například Schürger, Schmotzer, Schmiedt), u žen bez typické slovenské koncovky -ová. Realizaci náhrobku v německém jazyce, pokud se jedná o nový náhrobek budovaný před smrtí majitele, většinou předchází vědomé rozhodnutí o použití německého jazyka. Pokud jde o starší vícegenerační rodinný hrob, narátoři často popisují snahu přizpůsobit nové nápisy rodinné tradici.

Zadání náhrobku v německém jazyce bývá také spojeno s opětovným poněmčením jména, protože mnoho Mantáků (obzvláště ženy) muselo v rámci poválečné reslovakizace svá německá (případně pomadžarštěná) jména přizpůsobit slovenskému pravopisu. Přestože příslušníci mantácké jazykové skupiny mají po pádu komunistického režimu možnost změnit svá jména v oficiálních dokumentech, pouze menší část svá jména opravdu upravila podle původní verze. Jednak si někteří jméno změnit nechtějí, jednak starší narátoři uvádějí jako hlavní důvod, proč si jméno ponechali, časovou a administrativní náročnost úředního procesu. Narátorka M.P. (*1941) okomentovala změnu svého jména v osobních dokumentech takto: „Museli jsme jít do Košic na úrad. [...] Asi málo [žen si změnilo svá jména], kdo chtěl jít [až do Košic]? Bylo třeba vyplňovat, i kolky. [...] Ale většina už si myslela, k čemu [to dělat].“²²⁰ Na jednu stranu se někteří Mantáci při výběru jazyka a uvedení svého jména na náhrobek drží toho, co mají napsané ve svých osobních dokladech, na druhou stranu pro jiné jsou oficiálně udávané údaje naprosto nezávazné pro to, co chtějí uvést na náhrobní kámen. W.B. (*1929) prohlásil, že: „Legitimace a náhrobní kámen jsou dva pojmy. Toho se nedrží nikdo.“²²¹ Někteří příslušníci mantácké jazykové skupiny, již se rozhodli pro německý jazyk na náhrobku, tak během realizace náhrobku přemýšlejí o formě svého jména v německém jazyce a rozlišují mezi identitou uvedenou v oficiálních dokumentech a na místě jejich pohřbení.

Toto je případ náhrobku Karla a Viktorie Schmiedt (Příloha č. 1), kteří se rozhodli pro realizaci společného hrobu v Medzevě před jejich smrtí. Viktoria Schmiedt (V.S., *1940), v občanském průkaze Schmiedtová, v rozhovoru vyprávěla: „Mně to je jedno [Schmiedtová, nebo Schmiedt], já, když [jdnám] se zahraničím, tak řeknu vždycky Schmiedt. To -ová nám dali ve čtyřicátém šestém při reslovakizaci Němců. [...] Rozená Gedeon jsem byla.“²²² Na přímou otázku ohledně podoby jména Schmiedt, uvedeného na hrobě, odpověděla: „Vždyť já jsem si dala německou národnost. [...] Jméno [jsem si oficiálně neměnila], ne, protože jsou problémy s vyřizováním.“²²³ V další části rozhovoru V.S. vyjádřila svou silnou identifikaci s mantáckou jazykovou skupinou, čemuž přizpůsobila nejen jazyk náhrobku, ale i formu písma – švabach, který si asociuje s německou a v tomto případě i mantáckou kulturou: „Nepřijde do úvahy [uvést údaje na hrob slovensky]. [...] Já jsem taková, jak to říct, tvrdohlavá Mantáčka.

²²⁰ Rozhovor M.P. (*1941) s autorkou, 10. 9. 2017.

²²¹ Rozhovor W.B. (*1929) s autorkou, 8. 9. 2017.

²²² Rozhovor V.S. (*1940) s autorkou, 6. 9. 2017.

My jsme takoví Mantáci, když nás nedonutí, my to neuděláme.“²²⁴ V tomto případě tedy narátorka zcela vědomě uzpůsobila náhrobek tomu, aby co nejvýstižněji a nejhonosněji manifestoval její mantáckou identitu i po smrti. Zajímavé je, že i svým okolím je V.S. neboli *Tante Vikta*²²⁵ („Teta Viktorie“), vnímaná jako „originální Mantáčka.“²²⁶

Velmi podobný je náhrobek Gaspara a Margarete Meder na hřbitově ve Vyšném Medzevě (Příloha č. 2). Všechny nápisy kromě latinského *PAX*, odkazujícího ke katolické víře zesnulých, jsou v německém jazyce a zároveň ve švabachu. Narátor N2 (*1956), blízký obou zesnulých, komentoval rodinnou identitu i jazyk, kterým se v rodině běžně mluvilo: „U nás je jednoznačně němčina a já jsem jednoznačně Manták. Je takováto tradice, protože národnost si člověk nevybírám, ale národnost se dědí.“²²⁷ Z toho důvodu podle narátora nikdy neuvažovali o tom, že by nápisy na náhrobku byly ve slovenském jazyce.

Narátor N2 (*1956) dále vyprávěl o svém pohledu na jazykovou promíšenost medzevských hřbitovů: „Každý, jak se cítí. Když se někdo cítí německy nebo že je Němec... Já třeba například už jsem v takovém věku, už si také přeji německé, anebo latinské nápisy. [...] Spontánně mě to napadne, protože já i po smrti chci demonstrovat příslušnost k mému etniku. [...] Já si myslím, že moje jméno by na identifikaci úplně stačilo.“²²⁸ Z těchto úryvků je zřejmá snaha na náhrobku manifestovat identitu nejen narátora, ale i jeho rodiny. Vzhledem k vysokoškolskému vzdělání narátora se v úryvcích vyskytují zásadní pojmy a vyjádření („etnikum“, „demonstrovat příslušnost“, „identifikace“), které narátor použil naprosto samostatně bez předchozího zmínění termínů ze strany autorky. Za zmínku stojí také způsob, jakým narátor používá kategorie Němec a Manták – v některých případech je slučuje (například když mluví o němčině v rodině, ale vlastní identifikaci jako Manták), z jiného vyjádření je ale jisté, že narátor chápe Mantáky jako samostatné „etnikum“: „Měl jsem štěstí, že jsem se narodil tady v Medzevě. Kdybych měl možnost, kam se narodit, tak stoprocentně jen do mantáckého etnika nebo do židovského etnika, protože v tom etniku bylo možné získat super vzdělání.“²²⁹

²²³ Rozhovor W.B. (*1929) s autorkou, 8. 9. 2017.

²²⁴ *Ibidem*.

²²⁵ Tuto familiární formu křestního jména (Vikta) lze zároveň považovat za mantáckou.

²²⁶ Poznámka ve výzkumném deníku autorky z 10. 9. 2017.

²²⁷ Rozhovor N2 (*1956) s autorkou, 7. 9. 2017.

²²⁸ *Ibidem*.

²²⁹ Rozhovor N2 (*1956) s autorkou, 4. 12. 2016.

Představa narátora N2 (*1956) o zděděné příslušnosti k mantácké jazykové skupině je obecně rozšířená i ve vztahu k náhrobkům, především k těm vícegeneračním. Mantáci, kteří se rozhodli, že chtějí být pochováni ve společném rodinném hrobě, se nezhřídka přizpůsobí jazyku již na náhrobku použitým. Tento fenomén lze pozorovat například na náhrobních kamenech ve formě obelisků, které patří rodině Bistika (Příloha č. 3). U starší generace na tomto místě pochovaných předků se vyskytují německé nápisy (*Ruhe sanft*) i datace. Zajímavé je jméno Arpada Bistiky, jehož křestní jméno je maďarského původu, avšak uvedené bez čárek (podle maďarského pravopisu je správně Árpád). Křestní jméno zesnulého, který se narodil v roce 1895, tak přímo odkazuje k pomadžaršování Mantáků koncem 19. století.

Podstatnější pro tuto práci jsou však nově zasazené tabulky se jmény synů Arpada a Katariny Bistika a jejich manželů. Tabulky byly vyrobeny ještě za života obou párů. K mantáckému původu v tomto případě neodkazují nápisy (kromě zkratky *geb.*, tedy *geboren* – rozená), ale spíše křestní jména. Na jednu stranu je na náhrobku uvedeno typicky německé jméno Walter, poněkud problematičtější je jméno Ladislaus, které bylo latinizováno (zesnulý se oficiálně jmenoval Ladislav) pravděpodobně s cílem přizpůsobit slovenské jméno německému náhrobku.

Walter Bistika (W.B., *1929), jehož jméno je na náhrobku uvedené, popsal svou snahu ctít tradici svých předků ponecháním náhrobku v němčině: „Rodiče to mají také německy, nebudu se od nich odlišovat, ale pokračujeme normálně v jazyce našich starých předků, tak se to bere.“²³⁰ Pro narátora W.B. je však důležitá nejen tradice, ale i jeho osobní mantácká identita. V rozhovoru mluvil o Mantácích jako o „nás“, i pokud se téma týkalo historie, a zdůrazňoval svébytnost mantáckého nářečí. Rodinný hrob a snahu Mantáků manifestovat svou identitu i po smrti okomentoval mladší příbuzný N4 (*1963), který ale tento pohled nesdílí a obecně má ke hřbitovům negativní vztah: „Když tu žili jako Mantáci, vlastně ta německá minorita, tak oni v tom i umírají. Tady se narodili, tím jazykem mluvili, tak v tom i umírají. [...] To povědomí, anebo ta příslušnost k této menšině je silná, přeci ti lidé tam asi chtějí patřit, proto si to dávají na ten náhrobek. Myslím, že je to velmi silné.“²³¹

Na náhrobku rodiny Bistika je patrné, že se čtyři lidé museli shodnout na podobě nových tabulek. Z rozhovoru s narátorkou A.B. (*1938) vyplynulo, že o formě nápisů i o místě pohřbení všech čtyř lidí rozhodl již citovaný narátor W.B. (*1929). Narátorka

²³⁰ Rozhovor W.B. (*1929) s autorkou, 8. 9. 2017.

²³¹ Rozhovor N4 (*1963) s autorkou, 7. 9. 2017.

A.B. uvedla: „Nejprve švagr řekl, že se necháme tam spálit a potom tam uděláme tabuli. Tabule jsme nechali hned tak udělat. Jak mi umřel manžel, tak jsem šla za nimi – za švagrovou a švagrem, [...] a povídám: ‚Co, Waltře, mám nechat vysekat [místo pro urny] a dáme potom tam ty čtyři urny?‘ Tak řekla švagrová, že ne, že chce ke svým rodičům. No a potom, když to takto vyšlo, že ne, tak ani my nenecháme [se pohřbit na tomto místě].“²³² Manžel A.B. Ladislav tak není ve skutečnosti pohřbený na místě, kde se nachází náhrobek s jeho údaji, a otázkou je, jestli na tomto místě bude vůbec někdo z těch, jejichž jména stojí na náhrobku, po smrti odpočívat. Tento případ ukázal, že na rozhodnutí vytesat náhrobek na určitém místě a v určité podobě nemusí být vždy shoda a že náhlé okolnosti a nová rozhodnutí mohou situaci kompletně změnit.

Narátorka N1 (*1956), jejíž mateřskou řečí je mantáctina a dodnes i se svými dětmi mluví mantácky, popsala realizaci hrobu svých blízkých Jána/Johanna Gedeona – autora citovaného spisu o dějinách Mantáků, Medzeva, a Margarete rozené Pöhm (Příloha č. 4). Narátorka N1 (*1956) uvedla, že vůbec neuvažovala o tom, že by byl náhrobek slovensky, jen její příbuzný namítal, proč na náhrobek nechala napsat křestní jméno Johann, když zesnulý měl v oficiálních dokumentech uvedeno Ján.²³³ Dále narátorka řekla: „Ten [náhrobek] jsem si já prosadila.“²³⁴ Přestože německý jazyk na náhrobku určila pozůstalá, dá se říci, že plně odpovídá pocitu příslušnosti k mantácké jazykové skupině ze strany zesnulých. Především pokud jsou zohledněny paměti a romantizující básně v mantáctině i v němčině Jána/Johanna Gedeona, ve kterých píše například: „Ve větru z lesa, s pramenitou vodou, vyrostl jsem jako muž v hamru, neustále pyšný na svůj původ, kde stála moje kolébka, v Gruntu. V mém rodném městečku, v Nižném Medzevě.“²³⁵ V tomto případě a po konfrontaci se zachovalými „egodokumenty“ se dá říci, že náhrobek vyjadřuje identitu zesnulých, přestože je realizovala blízká pozůstalá. Ve stejné rodině se však i vyskytuje případ, kdy náhrobek jednoho z příbuzných, který se svou první manželkou i s dětmi mluvil mantácky, je ve slovenském jazyce. Tento je zahrnut v další kapitole, která se věnuje náhrobkům ve slovenštině.

Na medzevských hřbitovech jsou náhrobky s německými nápisy i jmény velmi časté. Jejich podstatnou část však tvoří ty náhrobní kameny, které nesou nápisy v německém jazyce, ale uvedená německá jména jsou zkomolená, případně jiného,

²³² Rozhovor A.B. (*1938) s autorkou, 12. 9. 2017.

²³³ Rozhovor N1 (*1956) s autorkou, 12. 9. 2017.

²³⁴ Ibidem.

většinou slovenského, původu. S tímto případem se lze setkat například u hrobu Júlia a Magdalene Pöhm (Příloha č. 5). Tento náhrobek realizovala manželka zesnulého Júlia Pöhma – Magdalene Pöhm (M.P., *1941), jejíž manžel ji podle rozhovoru velmi podporoval v oficiální změně příjmení ze slovenské verze Pöhmová na Pöhm.²³⁶ Narátorka M.P. (*1941) také uvedla, že „byli navázání více na Německo“, kde měl její manžel sestru, a označila se za „stoprocentní Mantáčku“.²³⁷ O to více překvapí, že se na německém náhrobku objevuje slovenské jméno manžela Július. Komentář narátorky M.P. (*1941) dále odkazuje k běžné a každodenní mnohojazyčnosti prostředí: „Nás to v životě nenapadlo [, že jméno Július je slovenské]. [...] Přátelé, ve škole už děti, neříkali mu Július, ale Gyuszi [deminutivum maďarského jména Gyula – Július]. Každý mu říkal Gyuszi. No a Gyuszi nenapišem na toto. A Gyuszi mi spíše připadá jak v maďarštině. [...] To je běžné [náhrobek v němčině], to není problém, to je samozřejmé. [Slovensky] to nepřichází v úvahu, proč? [...] U některých ano, ti pocházejí z Hačavy, Slováci vedle. [...] To je každého osobní věc. [...] Každý to dělá podle svého.“²³⁸ V rozhovoru narátorka nejprve vycházela z předpokladu, že slovenské náhrobky mají pouze Slováci. Později, když byla konfrontována například s fotografiemi dvojjazyčných náhrobků, vyjádřila mírnou nelibost nad mícháním jazyků, nebo, i přes tvrzení, že je to každého osobní věc, poněkud odsoudila slovenské nápisy na hrobech Mantáků. Náhrobek Júlia a Magdalene Pöhm tak sice manifestuje mantáckou identitu zesnulého německými nápisy, podobou příjmení a použitím švabachu, ale zcela zřejmě ukazuje i na jazykovou promíšenost oblasti, přestože to paní Pöhm, která náhrobek zadávala, ani nevnímá.

Podobný je i náhrobní kámen nad hrobem Ludovita Gášpara (Příloha č. 6). Nápisy na náhrobku jsou psány švabachem v německém jazyce, křestní jména (Ludovit a Klára) ve slovenštině a příjmení Gášpar je evidentně poslovenštěné. Toto příjmení je v Medzevě poměrně obvyklé a je možné se setkat i s verzí Gašpar nebo Gaspar. Při náhodné konverzaci na hřbitově pozůstalá mluvila o „přeslovenštění“ příjmení a zároveň zmínila, že na náhrobku mělo stát jméno Ludwig, ale podle pozůstalé „se stalo, že mi to tak udělali. Já jsem to měla jinak podané – normálně celé jméno tak, jak by se bylo hodilo – Ludwig Gaspar.“²³⁹

²³⁵ Ján Gedeon, *Die Geschichte von Metzenseifen*, 35, překlad autorky.

²³⁶ Rozhovor M.P. (*1941) s autorkou, 10. 9. 2017.

²³⁷ *Ibidem*.

²³⁸ *Ibidem*.

²³⁹ Poznámka ve výzkumném deníku autorky z 11. 9. 2017.

Pozůstalá, která náhrobek nechala realizovat, dodávala, že náhrobek sice byl zhotoven podle jejich představ, ale všimla si toho, že jméno je napsané ve slovenštině tak, jak stojí v matrice, nikoliv tak, jak to podávala pravděpodobně kameníkovi nebo hrobníkovi. Zároveň poznamenala, že jméno Klára na náhrobku je v pořádku.²⁴⁰ Později v konverzaci zmínila, že mezi přáteli se říkalo zesnulému Ludwig nebo Lajo, což je deminutivum maďarské verze jména – Lajos. Na náhrobku si rovněž nelze nepovšimnout chyb ve jméně Ludovít, na hrobě L'udovit – jednak je špatně použitý háček, jednak chybí čárka nad „i“. Otázkou zůstává, kým byla chyba způsobena – autorka se domnívá, že chyby mohou být zapříčiněny možnou realizací hrobu v Maďarsku, kde kameníkům mohou chybět správná znaménka a zároveň podle medzevského hrobníka mnoho lidí využívá maďarské kameníky kvůli výrazně nižší ceně. To je však pouze domněnka. Podstatné je, že přes snahu pozůstalé realizovat nápisy na náhrobku v němčině došlo k chybám, které opět poukazují na mnohojazyčnost prostředí. Chyby, kvůli kterým jsou na náhrobku uvedená slovenská křestní jména, se ale pozůstalá rozhodla neměnit. Současně s narátorkou M.P. (*1941) však kladla důraz na to, že z většiny je náhrobek německý, což je podle ní většinový případ u těch, kteří pocházejí z Medzeva.²⁴¹

Posledním zaznamenaným případem náhrobku v německém jazyce, ale s nesrovnalostmi, jsou náhrobky s pravopisnými chybami u německých křestních jmen jako například u náhrobku Johana a Terezie Schmotzer (Příloha č. 7). Narátor E.S. (*1961), jenž vyrůstal v rodině, kde dominovala mantáctina, a který se hrdě hlásí k tomu, že je Manták²⁴², vyjádřil svou nespokojenost nad chybně napsanými jmény na německém náhrobku prarodičů: „Také si nemůžu odpustit [...], člověk zaplatí mnoho peněz a – Johann [se dvěma „n“] by tam mělo být. A Terezia – tak to také nemůže být tak napsané, takové zkomolené. Protože jak Rolandova babička [odkaz ke známému] – to byla také Terezia a má ‚Theresia‘.“²⁴³ Na otázku, čím vznikly chyby na náhrobku, narátor odpověděl: „Ten hrob si nechali prarodiče udělat ještě zaživa. Podle mě ten, kdo to dělal, se dopustil té chyby a prarodiče byli takoví: ‚Však to je jedno, jestli tam bude Johan, či Johann.‘ Ale nejsem s tím spokojený. [...] Ale všechny ty náhrobní kameny, které jsou příslušníků německé národnostní menšiny – nebo těch Mantáků, v dřívě

²⁴⁰ Poznámka ve výzkumném deníku autorky z 11. 9. 2017.

²⁴¹ Ibidem.

²⁴² Rozhovor E.S. (*1961) s autorkou, 6. 9. 2017.

²⁴³ Ibidem.

většinou mají koncovku tak, jak to je v němčině [bez slovenské koncovky -ová u ženského příjmení].²⁴⁴

Narátor se zároveň podělil o svůj názor na náhrobní kameny: „Z mého pohledu každý ten náhrobní kámen vyjadřuje, vypovídá něco o tom člověku. I tu je to vidět [ukazuje na fotku náhrobku] – i Jozef *bácsi* i Tréza *néni* – byli to Němci [*bácsi* a *néni* jsou maďarská slova označující strýce a tetu]. Protože oni svůj život prožili – do toho čtyřicátého pátého roku – každý měl německé školy. Jejich mateřský jazyk byl ten německý dialekt – mantáčtina. [...] To byla vlastně i identita těch lidí, kteří se k tomu hlásili. Byli to Němci, v uvozovkách, Němci-Mantáci, potomci Němců, oni se k tomu hlásili a pokračovali v tom.“²⁴⁵ Z rozhovoru s E.S. (*1961) se tak ukazuje nejen vícejazyčnost mantácké komunity a komplikovanost mantácké identity, ale především určitá situačnost při realizaci náhrobku. Někteří příslušníci mantácké jazykové skupiny se příliš nezamýšlejí nad tím, co a v jakém jazyce má na náhrobku stát, nechtějí řešit opravu případných chyb. Situační a nijak nepromyšlené, nezdůvodněné rozhodování během zadávání návrhu na náhrobek lze pozorovat hlavně u slovenských hrobů Mantáků, jak bude ukázáno v následující kapitole.

3.2. Náhrobky ve slovenském jazyce

Druhý typ zkoumaných náhrobních kamenů představují náhrobky s převážně slovenskými nápisy (*Odpočívaj v pokoji, Kto v srdci žije, neumiera*) a se jmény ve slovenské podobě. Jedná se o křestní jména (například Ján, Jozef, Terezia, Katarína) a příjmení (například Gášpar, Méder), u žen se slovenskou koncovkou -ová. Jména jsou tak na náhrobku uvedena v té podobě, jakou mají v občanském průkazu a jiných osobních dokumentech zesnulého. Náhrobky ve slovenském jazyce odkazují především ke smíšeným manželstvím, kde jeden z páru byl Manták a druhý většinou Slovák.

Z rozhovorů vyplynulo, že v Medzevě je často uplatňována identifikace lidí nejen na základě příslušnosti k určité jazykové skupině, ale také podle místa původu. Velmi zjednodušeně tak v Medzevě, ve Vyšném Medzevě, ve Štósu, ve Smolníku žijí Mantáci (kteří v současnosti však nepředstavují většinové obyvatelstvo), z Uhorné a z Poproče pocházejí Slováci, podobně jako z Hačavy Rusíni a z jižnějších měst (například z Moldavy nad Bodvou) Maďaři. Označování jiné osoby jako například „Slováka z Uhorné“ s sebou většinou nenese žádné negativní konotace a slouží jako

²⁴⁴Rozhovor E.S. (*1961) s autorkou, 6. 9. 2017.

prostá identifikace ostatních, ne-Mantáků. Na druhou stranu Slováci přicházející do Medzeva v druhé polovině 20. století, kteří se plně nepřizpůsobili mantácké společnosti a postupně začali v Medzevě převažovat, bývají za určitých okolností vnímání negativně a dokonce označováni pojmem *Bindesch* s hanlivým nádechem. Tento mantácký termín pochází z německého slova *Wenden*, respektive *Windisch* nebo *Wendisch*, který byl užíván pro Slovany v německy mluvících oblastech, ať již pro Slováky, Lužické Srby, Slovince a další.²⁴⁶ Například narátorka E.R. (*1952), jejíž matka byla Mantáčka z Medzeva a otec Slovák z Tater, vyprávěla o svých zážitcích ze setkání v rámci sboru Karpatskoněmeckého spolku. Během setkávání členů spolku narátorka mluvila slovenským jazykem, který je jí bližší, a byla pak terčem nepříjemných poznámek, že členové její rodiny jsou *Bindesche*.²⁴⁷ Podobně se v náhodných konverzích s autorkou vyjádřili i další Slováci a Slovenky, kteří zažili vztáhnutí zmíněného negativního pojmu na svou osobu i přesto, že se sžili s mantáckou rodinou a aktivně nebo pasivně se naučili mantácký dialekt.

V případě náhrobků, které patří zesnulým ze smíšeného manželství a o nichž většinou v rozhovorech vyprávěli vdovci nebo vdovy, však nikdy nezaznělo podobné hanlivé označení Slováků/Slovenek a pozůstali spíše mluvili o svém respektu k zesnulému partnerovi. To se ukázalo například během konverzace nad hrobem Viery Gašparové, rozené Rostášové (Příloha č. 8). Její blízký vyprávěl o své lásce k zesulé a o tom, že se i při výběru náhrobku snažil udělat vše pro to, aby „s ním byla spokojená.“²⁴⁸ Pozůstalý popsal zesnulou jako „originální Slovenku z Poproče“, která se naučila mantácky, sám sebe označil za Mantáka a zdůraznil, že se za to nestydí a že spíše by Mantáci měli být na svou komunitu pyšní.²⁴⁹ Na otázku, z jakého důvodu nechal vyrobit náhrobek slovensky, odpověděl, že náhrobek není čistě slovenský, protože uvedené jméno Gaspar je v oficiálních dokumentech Gašpar. Zároveň ale dodal, že i kdyby mohl nechat nápisy na náhrobku zhotovit v němčině (jako je to například u nedalekého hrobu jiného blízkého příslušníka rodiny), neudělal to z respektu k zesulé, která byla Slovenkou, a pozůstalý nechtěl působit jako nacionalista.²⁵⁰ Na jednu stranu tak náhrobek jednoznačně odkazuje ke slovenskému původu zesulé, na druhou stranu

²⁴⁵ Rozhovor E.S. (*1961) s autorkou, 6. 9. 2017.

²⁴⁶ Tilman Kasten, ed., „*Jánošík & Co*“: *Die Slowakei in Selbst- und Fremdwahrnehmung* (Münster, New York: Waxmann, 2015), 156–57.

²⁴⁷ Rozhovor E.R. (*1952) s autorkou, 14. 9. 2017.

²⁴⁸ Poznámka ve výzkumném deníku autorky z 10. 9. 2017.

²⁴⁹ *Ibidem*.

²⁵⁰ Poznámka ve výzkumném deníku autorky z 10. 9. 2017.

se pozůstalý pokusil poukázat na mantácký původ rodinného příjmení, které nechal poněkud z Gašpar na Gaspar.

Velmi podobná byla motivace realizovat náhrobek své manželky (a s tím v předstihu i svůj) ve slovenském jazyce u Michala Brösztla (M.B., *1931). Náhrobek Márie Brösztlové (Příloha č. 9) je jedním z případů náhrobních kamenů, na kterých je přímo patrná jazyková komplexnost Medzeva. Narátor M.B. (*1931) v rozhovoru vysvětloval, že podoba jeho příjmení Brösztl vznikla pomadžarštěním místního tradičního jména Bröstl pravděpodobně na začátku 20. století. Přestože matka narátora byla Slovenka, naučila se mantácky tak, že nikdo o jejím původu dlouho nevěděl. Narátor vyrůstal v době, kdy v Medzevě dominovala mantáčtina, případně maďarština, takže ovládal oba jazyky, ale slovensky se naučil až po druhé světové válce. Přestože i manželka narátora, také Slovenka (z Poproče), ovládala mantáčtinu, M.B. se svými dětmi mluvil slovensky, protože se potřeboval jazyk naučit především kvůli možnosti studia a kariérního postupu.

Na náhrobku jeho zesnulé ženy, kde je již uvedeno i jméno narátora, dominuje slovenský jazyk a pouze maďarizovaná podoba místního typického příjmení odkazuje k mantáckému původu manžela. V rozhovoru narátor zdůvodnil výběr jazyka na náhrobku slovenským původem manželky podobně jako pozůstalý v předchozím případě. M.B. (*1931) řekl: „[Náhrobek je] slovensky. [Německy] ne, protože manželka nebyla Němka. [...] Už je tam také moje jméno.“²⁵¹ Dále M.B. uvedl, že by nechtěl, aby tam kvůli němu byl nápis i německy. Zároveň dodal, že nechce náhrobek už nijak měnit kvůli tomu, že proces úpravy hrobu je nákladný a komplikovaný.²⁵² Náhrobek sám o sobě manifestuje mnohojazyčnost medzevské společnosti a odkazuje k trilingvnosti některých příslušníků mantácké jazykové skupiny. Kompletní obraz mnohojazyčnosti ilustrují však až osobní životní zkušenosti narátora, ze kterých vyplývá jeho situační používání jazyků. Zároveň rozhovor ukázal, že jednotlivé jazykové skupiny nejsou pro tohoto narátora podstatné, nemají v jeho představách ukotvené hranice a lze mezi nimi libovolně přecházet.

Situační chování lze pozorovat i během rozhodování o podobě náhrobního kamene. Předchozí příklady se týkaly lidí, kteří si nechali vyrobít náhrobní kámen ještě před svou smrtí, nebo těch, kteří realizovali náhrobek po smrti svého blízkého, jenž zesnul většinou po delší nemoci či ve stáří. Smrt blízkého, pokud je to možné říci, tak

²⁵¹ Rozhovor M.B. (*1931) s autorkou, 8. 9. 2017.

²⁵² Ibidem.

nebyla tak náhlá a šokující a pozůstalí mohli soustředěně přemýšlet o podobě náhrobního kamene. Během terénního výzkumu se však autorka na hřbitově setkala i s pozůstalými, kteří byli hluboce zarmoucení nečekanou smrtí svého mladšího příbuzného, nezřídka dítěte. I v několika těchto případech proběhla konverzace s pozůstalými, avšak velmi krátká a s ohledem na psychický stav respondenta.

Tímto způsobem byla realizována krátká konverzace u hrobu Adriána Schürgera (Příloha č. 10), který zemřel nedlouho po své svatbě ve věku třiceti devíti let. Přestože jméno zesnulého odkazuje k mantáckému původu jeho rodiny, nápisy na náhrobku jsou ve slovenském jazyce. Pozůstalá během konverzace poznamenala, že smrt blízkého byla natolik náhlá, že rodina nepřemýšlela o podobě náhrobku, tím spíše o tom, že by nápisy mohly být v německém jazyce.²⁵³ Tento případ tak ukazuje na použití jazyka na náhrobku, které vyplynulo z rychlého rozhodování bez úmyslu jakýmkoli způsobem vyjádřit identitu zesnulého.

Slovenský jazyk na náhrobku také může sloužit jako ulehčení komplikované jazykové situace v rodině. Pozůstalí, případně ti, kdo si nechají zhotovit náhrobní kámen ještě před smrtí, se rozhodnou pro slovenský jazyk proto, že to je státní jazyk, kterým se mluví na veřejnosti. Opět se tak nejedná o vyjádření leckdy velice komplikované a mnohvrstevné identity zesnulého, ale o přizpůsobení se většinové společnosti.

To je případ náhrobku manželského páru, Jozefa Frantze a Kataríny rozené Tóthové (Příloha č. 11). Narátorka N3 (*1957), blízká obou zesnulých, sama zahájila rozhovor takto: „Tak já bych začala s tím, že já jsem takový míšenec.“²⁵⁴ Později vyprávěla o svých příbuzných Jozefu Frantzovi, Mantákovi z Vyšného Medzeva, a jeho manželce Kataríně, která pocházela z Maďarska. Přestože v rodině mluvili maďarsky, slovensky i mantácky, narátorka zdůrazňovala, že: „My jsme se tu narodili, jsme Slováci.“²⁵⁵ Narátorka N3 kritizovala, že někteří Medzevčané se po revoluci přihlásili k německé národnosti, i když „jen jeden z rodičů byl německého původu“, a rozhodnutí žen nepřechylovat mantácká příjmení označila za módu.²⁵⁶ Dále narátorka poznamenala: „Každý by chtěl být Němec a mít německé jméno.“²⁵⁷ Na otázku, jestli ona sama „nechtěla být Němkou“, když část její rodiny je mantáckého původu,

²⁵³ Poznámka ve výzkumném deníku autorky ze 7. 9. 2017.

²⁵⁴ Rozhovor N3 (*1957) s autorkou, 11. 9. 2017.

²⁵⁵ Ibidem.

²⁵⁶ Ibidem.

²⁵⁷ Ibidem.

odpověděla: „Na co? Já jsem se narodila Slovenkou. Mluvím s dětmi mantácky – to se může hodit.“²⁵⁸ Zmíněný hrob svých blízkých okomentovala: „Nedávali jsme žádný nápis, jen jméno, kdy zemřeli a datum. Nedávali jsme německy nic. Tehdy to byla ještě totalita. Ale teď, když jsem viděla ty náhrobky, tak mi to někdy přijde až směšné.“²⁵⁹

Narátorka si tak nevzpomíná na nápisy ve slovenštině na náhrobku, slovenština jí připadá samozřejmá a naopak německé nápisy považuje za určitých okolností za výstřednost. Slovenský jazyk v tomto případě slouží jako norma, podle které by se lidé narození na Slovensku měli řídit, v souladu s heslem „Na Slovensku po slovensky“, které zmiňovalo vícero narátorů, ať již s pozitivní, nebo negativní konotací. Zároveň narátorka rozporuje tvrzení většiny narátorů i výstupy pozorování autorky této práce, že během komunistického režimu nebylo problematické realizovat náhrobek v němčině.

Narátorka N3, která se označuje za mantácko-maďarského míšence a zároveň i za Slovenku, jistým způsobem kritizovala náhrobky některých „neúplných“ Mantáků v němčině. Na druhou stranu i náhrobky příslušníků mantácké jazykové skupiny ve slovenském jazyce někdy bývají ostatními Mantáky hodnoceny negativně. Například narátorka N1 (*1956), která byla citována v přechodí kapitole v souvislosti s německým náhrobkem svých blízkých, komentovala i náhrobek ve slovenském jazyce u zesnulého příbuzného mladší generace Rudolfa Göbla (Příloha č. 12), jenž zemřel v padesáti šesti letech. Narátorka N1 (*1956) popsala, že Rudolf Göbl s dětmi i se svou první manželkou mluvil mantácky, a ohledně náhrobku ve slovenštině uvedla: „[Jeho] dcera dostala infarkt, že to bylo ve slovenštině, ale on měl druhou manželku Slovenku, ona tak rozhodla. Ona to takto chtěla. A udělala to za zády dcery. Když došlo ke střetu názorů, tak se zeptala, jestli ona bude ležet v tom hrobě – dcera, nebo druhá manželka. [...] Byly tam trošku třenice. [Dcera] nebyla velmi ztotožněná s tím, že by to bylo slovensky.“²⁶⁰

Případ náhrobku Rudolfa Göbla tak ukazuje na výraznou neshodu mezi pozůstalými a zároveň nelze říci, která z představ pozůstalých odpovídá identitě zesnulého. Přestože velkou část svého života mluvil zesnulý se svými nejbližšími mantácky, není možné vyvozovat jakékoli závěry o jeho identitě, která se v průběhu života i za určitých situací může proměňovat. Možnost manifestace identity na náhrobku je proto do velké míry otázkou toho, jestli náhrobek realizuje samotná osoba,

²⁵⁸ Rozhovor N3 (*1957) s autorkou, 11. 9. 2017.

²⁵⁹ Ibidem.

²⁶⁰ Rozhovor N1 (*1956) s autorkou, 12. 9. 2017.

kteřá chce být na daném místě pochovaná, případně do jaké míry jsou pozůstalí schopni (je-li to vůbec možné) reálně reflektovat identitu svého blízkého.

Podobně jako u předchozího případu náhrobku Rudolfa Göbla několik narátorů kritizovalo náhrobní kámen na hrobě Jozefa Olejára (Příloha č. 13). Podle medzevského hrobníka tento náhrobek nechala vyrobit ve slovenském jazyce manželka zesnulého, „echt Medzevčanka“²⁶¹, s odůvodněním, že manžel pocházel ze Svidníka, byl to Rusín, tak aby náhrobek mohli přečíst i jeho blízcí, kteří neumí německy.²⁶² Narátorka M.P. (*1941), pro kterou by náhrobek ve slovenském jazyce nepřicházel v úvahu, s mírnou nelibostí nad slovenským náhrobkem, kde je uvedeno i jméno manželky pana Olejára, Mantáčky, uvedla, že „nějak to měli řešit, [...] nehodilo se mi to nějak dohromady, to slovensko-německé se mi tam nějak nehodilo. Buď tak, nebo tak.“²⁶³ Narátorka sice zdůraznila, že je to každého osobní věc, ale negativně hodnotila, že místní Mantáčka nebude mít na náhrobku žádný nápis v němčině. Z toho zároveň vyplývá, že v malém městě jako je Medzev, není úprava hrobu na hřbitově pouze osobní věcí, ale otázkou, kterou nezřídka řeší sousedé a známí. Proto za podobou náhrobku nemusí stát pouze osobní motivace a rozhodnutí, ale i snaha přizpůsobit se okolí. U smíšených mantácko-slovenských manželství tak v současnosti převládají náhrobky ve slovenském jazyce, což často plyne z ohleduplnosti mantáckého manžela/manželky. Ne vždy se však pár shodne na jednom jazyce, jak bude ukázáno v následující kapitole o dvojjazyčných náhrobcích.

V rozhovorech s narátory se lze setkat také s názorem, že náhrobky ve slovenském jazyce mají, nebo by měli mít, pouze ti Mantáci, kteří byli členy či sympatizanty komunistické strany.²⁶⁴ Toto vysvětlení je spojeno s komplikovaným postavením Mantáků během komunistického režimu, kdy především v letech po druhé světové válce nebylo příliš vhodné mluvit mantáckým nářečím na veřejnosti a snaha Mantáků o budování identity například prostřednictvím kulturních spolků byla omezována. Narátorka E.R. (*1952), která v období komunismu organizovala kulturní akce v Medzevě, vyprávěla: „Já jsem nesměla pouštět německé písničky. Já jsem šla do rozhlasu, hloupá, mladá, bylo mi devatenáct let. Jsem pustila – volali mi na úřad: ‚Vypni to a nepouštěj německé, víš velmi dobře...!‘ Přišel z Vyšného [Medzeva] starý

²⁶¹ V tomto případě „Medzevčanka“ odkazuje k Mantáčke. Poznámka ve výzkumném deníku autorky z 11. 9. 2017.

²⁶² Poznámka ve výzkumném deníku autorky z 11. 9. 2017.

²⁶³ Rozhovor M.P. (*1941) s autorkou, 10. 9. 2017.

²⁶⁴ Poznámka ve výzkumném deníku autorky z 8. 9. 2017.

Schmotzer, velký komunista: ‚Máš štěstí, že jsi teď teprve nastoupila, žádná německá písnička tady nebude. Tu má být slovenské a nebudeme o tom diskutovat.‘ [...] On byl Manták, ale on byl komunista.“²⁶⁵

Narátorka odkazuje k medzevskému komunistovi Michaelu Schmotzerovi a podobně jako další narátoři v souvislosti se svou zkušeností, kdy jí bylo zakazováno pouštět německé písně, ironicky komentovala, že náhrobek zmíněného Michaela Schmotzera a jeho manželky (Příloha č. 14), kteří zesnuli těsně po revoluci, je v německém jazyce. Narátorka N3 (*1957) řekla: „Někdy mi to je směšné. Protože ten největší partyzán – Michal Schmotzer – jeho manželka má na náhrobku napsané Kätchen Schmotzer, to je německy napsané. Přitom byli největší partyzáni. Jak se umí lidi točit. [...] Jeho žena se jmenovala Katarína a zemřela už v totalitě a si dali napsat Kätchen, to se člověku až zastaví rozum. Celý život se bila do prsou, že je partyzána a najednou... A mnoho lidí je tu v Medzevě, co hned byli Němci.“²⁶⁶ Narátorka N3 si sice konkrétně nepamatuje, co stojí na náhrobku – manželka Michaela Schmotzera má uvedené jméno Kathe a zemřela těsně po pádu komunistického režimu, ale naprosto přesně si uvědomuje, že místní komunisté mají náhrobek v němčině, což se jí i dalším narátorům zdá paradoxní.

Přesvědčení některých narátorů, že slovenské náhrobky mohou patřit pouze Mantákům-komunistům, se tak nepotvrdilo na tom nejmarkantnějším případě – na náhrobku nejznámějšího medzevského komunisty Michaela Schmotzera. Komentáře narátorů sice ukazují na přetrvávající rozpory mezi příznivci a odpůrci komunistické strany, ale je zřejmé, že politická příslušnost nemá vliv na použití jazyka na náhrobku. Případ náhrobku Michaela Schmotzera spíše dokládá, jak důležitá může být pro některé Mantáky manifestace jejich mantácké identity po smrti, i když ji za života nechtěli nebo nesměli veřejně projevit.

3.3. Dvojjazyčné náhrobky

Z předcházejících kapitol je zřejmé, že málokteré nápisy na náhrobkách příslušníků mantácké jazykové skupiny jsou buď čistě v německém, nebo slovenském jazyce. Mnohé z nich nesou stopy složité lokální historie, které se projevují právě různou kombinací jazyků. Na druhou stranu, zřídka jsou náhrobky důsledně dvojjazyčné, přestože se takové případy na medzevských hřbitovech také vyskytují.

²⁶⁵ Rozhovor E.R. (*1952) s autorkou, 14. 9. 2017.

Příkladem čistě dvojjazyčného náhrobku je náhrobní kámen Jozefa Göbla (Příloha č. 15). Na náhrobku, kde je již uvedené i jméno žijící manželky Gabriely rozené Gajdošové, se nacházejí dva delší nápisy. Nad jménem Jozefa Göbla je v německém jazyce uvedeno *Hier Ruhet* („Zde odpočívá“), oproti tomu pod jménem manželky je slovenský nápis *Odpočívaj v pokoji*. Náhrobní kámen má tedy zdůraznit mantáckou identitu manžela a slovenskou identitu jeho ženy. Mantácká identita muže je ještě zdůrazněna připojením přízviska Hanzal. Přízvisko, které se připojuje k často se opakujícím příjmením typickým pro Mantáky v Medzevě, slouží v mantácké komunitě k usnadnění identifikace příslušníka skupiny.

Dvojjazyčnost na náhrobku vysvětlil v rozhovoru syn Jozefa Göbla Eduard (E.G., *1962): „Moje máma není rodačka z Medzeva a není Mantáčka. Takže ona se ani dodnes necítí Mantáčkou. [...] Otec se cítil jako Němec. [...] Většinou to je takto – když tu byla nějaká rodina celá mantácky založená a přišla do rodiny manželka nebo manžel, tak se přizpůsobili té rodině úplně. Tak se stal z něj stejný člen, Manták, po určitém čase. Ale moje máma byla taková, že zůstala Slovenkou. Neasimulovala se do rodiny.“²⁶⁷ Příběh vyprávěný narátorem se plně odráží v náhrobku, který svou dvojjazyčností upozorňuje na odlišnou identitu manželského páru. Z tohoto případu je patrné, že jazykově smíšené rodiny uplatňují, co se týče volby jazyka na náhrobku, odlišné strategie. Někteří příslušníci mantácké jazykové skupiny se v současnosti přizpůsobí slovenskému jazyku – tedy jazyku partnera a zároveň státnímu jazyku, jiní se rozhodnou zdůraznit odlišný původ, rodný jazyk i identitu použitím německého i slovenského jazyka na jednom náhrobním kameni.

3.4. Symbolika na náhrobcích

Pro dokreslení kompletního obrazu medzevských hřbitovů je na místě zmínit ještě symboliku na náhrobcích, která je nezřídka spojená s identifikací lidí na jiném základě než jazykovém. V první řadě jsou to symboly, které vyjadřují náboženskou příslušnost. Medzevská společnost je z většiny katolická, a proto i na hřbitovech dominují symboly spojené s křesťanstvím.²⁶⁸ Na mnoha náhrobcích se objevuje kříž v různých podobách, některé náhrobky chudších lidí, případně náhrobky prozatímní (před dovezením kamenného náhrobku), jsou ve formě dřevěného kříže. V určitém

²⁶⁶ Rozhovor N3 (*1957) s autorkou, 11. 9. 2017.

²⁶⁷ Rozhovor E.G. (*1962) s autorkou, 11. 9. 2017.

protikladu k symbolu kříže stojí nápis *PAX* (v latině mír), který podle narátorů odkazuje k ambivalentnímu postoji zesnulého k náboženství nebo přímo na sympatie ke komunistické straně. Náklonnost k myšlenkám komunismu vyjadřuje také symbol hvězdy, který se nachází například na zmíněném náhrobku medzevského komunisty Michaela Schmotzera (Příloha č. 14). Na jednu stranu tento náhrobek manifestuje příslušnost zesnulého a jeho ženy k mantácké jazykové skupině, na druhou stranu ukazuje i na jejich členství v komunistické straně.

Podobně jako u dvojjazyčných náhrobků, které manifestují příslušnost manželů k jiným jazykovým skupinám, existují i náhrobky, na kterých je uvedeno více symbolů, které si zdánlivě protirečí. Tak je tomu například v případě náhrobku Pavola Frindta a Márie Gabošové (Příloha č. 16), na kterém je vytesán nápis *PAX* i symbol kříže. Pozůstalí v konverzaci zdůvodnili přítomnost nápisu *PAX* tak, že Pavol Frindt byl sympatizantem komunistické strany, a proto byl vybrán tento neutrální nápis. Na druhou stranu se však na náhrobku nachází i symbol kříže, který byl přidán na náhrobek spolu se jménem manželky Pavola Frindta Márie Gabošové, která byla podle pozůstalých věřící katoličkou.²⁶⁹

Náhrobky na hřbitovech v Medzevě i Vyšném Medzevě mohou také reflektovat zaměstnání zesnulého, kdy například zkřížená kladiva odkazují k místnímu tradičnímu řemeslu – kovářství. Symbolickou hodnotu má i hrob neznámého vojáka v Medzevě. Narátorka E.R. (*1952) vyprávěla, že k tomuto hrobu chodila zapálit svíčku s matkou, jejíž první manžel pravděpodobně padl v Sovětském svazu za druhé světové války: „Neznámému vojákovu chodíme na Všech svatých zapálit svíčku. Nevíme komu a předpokládáme, že snad i jemu [prvnímu manželovi matky] někdo zapálí tu svíčku.“²⁷⁰

Díky symbolům na náhrobcích lze pozorovat, kolik možných identit, nejen těch založených na pocitu příslušnosti k určité jazykové skupině, může být na hřbitově manifestováno. Symbolika na náhrobku často odkazuje k životu zesnulého a v některých případech také ukazuje, která z identit byla pro zesnulého nejpodstatnější. Nemuselo se totiž jednat o identitu vycházející z jazyka, ale například z náboženství, profese či záliby. Ve většině případů však jen díky rozhovorům s pozůstalými, případně s těmi, kdo si nechají realizovat náhrobek ještě před svou smrtí, je možné zjistit, co zůstává za zobrazenými symboly a nápisy skryto.

²⁶⁸ Pozoruhodné je, že na hřbitově v Medzevě se nachází i jeden náhrobek v hebrejštině, který jednoznačně odkazuje k židovské víře zesnulého, jenž zemřel v roce 1933.

²⁶⁹ Poznámka ve výzkumném deníku autorky z 2. 12. 2016.

3.5. Mantácká identita na hřbitovech v Medzevě

Medzevské hřbitovy jednoznačně odkazují nejen ke komplikované historii města a lokální mnohojazyčnosti, ale zároveň podávají obraz identity místních obyvatel. Identita příslušníků mantácké jazykové skupiny, kteří zesnuli v druhé polovině 20. století, se projevuje především prostřednictvím jazyka použitého na náhrobku. Naopak rozmístění náhrobních kamenů v rámci hřbitova, případně jejich podoba a materiál, ze kterého byly vyrobeny, nemají spojitost s příslušností zesnulého k určité jazykové skupině.

Výběr jazyka na náhrobku je výsledkem osobního rozhodnutí pozůstalých, případně těch, kteří si náhrobek nechávají zhotovit ještě před svou smrtí. U Mantáků se v současnosti lze setkat se dvěma až třemi typy náhrobků. Jedná se o náhrobní kameny s německými, nebo slovenskými nápisy a odpovídajícími formami osobních jmen. Za specifický typ lze označit také ještě striktně dvojjazyčné nápisy.

U německojazyčných náhrobků je možné říci, že určitá část přímo manifestuje mantáckou identitu zesnulých. Vzhledem k tomu, že místní mantácký dialekt němčiny, který je základním elementem mantácké identity, nemá psanou formu, Mantáci na náhrobku vyjadřují svou příslušnost prostřednictvím spisovné němčiny, někdy ještě psané švabachem. Z rozhovorů vyplynulo, že někteří narátoři usilují o to, aby po jejich smrti náhrobky poukazovaly na jejich mantáckou identitu a medzevský původ. Jiní narátoři však spíše než ke své identifikaci odkazují k rodinné tradici a pokud hodlají být pohřbeni v rodinném hrobě, uchylují se k dalším nápisům v německém jazyce kvůli pocitu příslušnosti ke své mantácké rodině.

Rozhovory s pamětníky dále odhalily, že výběr jazyka na náhrobku nikdy nepodléhal jakékoliv kontrole a vždy se jednalo o osobní rozhodnutí zesnulých, případně pozůstalých. Poválečné represe a následná asimilační politika tak neměly přímý vliv na veřejnou manifestaci identity. Na druhou stranu jak německojazyčné, tak slovenskojazyčné náhrobky reflektují přirozenou asimilaci Mantáků, přestože oni sami si to nezdědká neuvědomují. Dopady přirozené asimilace lze pozorovat především prostřednictvím podoby osobních jmen, kdy i na čistě německojazyčném náhrobku ve švabachu může být uvedeno slovenské křestní jméno, nebo slovakizované ženské příjmení, podle jeho podoby v osobních dokladech zesnulých.

²⁷⁰ Rozhovor s autorkou, září 2017.

Slovenskojazyčné náhrobky príslušníkov mantáckej jazykovej skupiny sa vyskytujú predovšetkým u smiešaných manželských párov. Ve väčšine prípadov sa mantácky manžel/ka prispôbi partnerovi/ce, čo môže viesť k rozhodnutiu zhotoviť náhrobok v slovenskom jazyce. Niektorí narátori uviedli, že i keď sú nápisy slovensky, osobné mená zesnulého sú v nemeckej podobe, jež má odkazovať na mantácku identitu. V iných prípadoch sa mantácky partner úplne prispôbi a otázku vyjadrenia svojej mantáckej identity na náhrobku vôbec neřeší. Slovenský jazyk tak býva využitý ako najľahšia voľba pri náhlom úmrtí príbuzného či složitých jazykových situáciách v rodine, kde napríklad jeden z páru hovorí po slovensky a druhý po maďarsky. Slovenčina je vnímaná ako najvhodnejšia kvôli tomu, že je to jednak štátny jazyk a jednak jazyk, jež v Medzevci prevládá.

Pri výskume verejných prejavov identity mantáckej jazykovej skupiny, je treba mať na pamäti, že príslušnosť k jazykovej skupine nemusí byť tou najdôležitejšou v živote človeka. Preto bol skúmaný i význam symbolov použitých na náhrobcích. Vybrané symboly, ať už kríž, hviezda či kladivo ukazujú na i iné identity (náboženské, profesné atď.), ktoré mohli byť pre zesnulého významnejšie.

Závěr

Předmětem této diplomové práce byla německá menšina, respektive mantácká jazyková skupina ve východoslovenském Medzevě, městě symbolicky významném pro současnou německou komunitu na Slovensku. Práce si kladla za cíl zkoumat identitu dané skupiny, nikoliv však přímo identitu samotnou, ale její veřejné projevy. Za prostředek, který identitu manifestuje, byly zvoleny hřbitovy, jako místa, jež poskytují obraz dějin, kultury i identity společnosti. Hlavní snahou bylo odpovědět na otázky: Projevuje se identita mantácké jazykové skupiny na hřbitovech v Medzevě? Jaké faktory (historické události, homogenizační politiky, osobní motivace či prostá nahodilost) manifestaci identity místní mantácké menšiny na hřbitovech ovlivnily?

Teoreticky práce vycházela především z polemiky o významech pojmu skupina a identita mezi Rogersem Brubakerem a Richardem Jenkinsem. Mantácká jazyková skupina byla v souladu s Jenkinsovou teorií stanovena za předmět výzkumu s vědomím, že se nejedná o homogenní skupinu, jejíž hranice by byly neprostopupné. Současně práce využila termínu identita, přestože podobně jako v případě Brubakerových studií o procesu identifikace, se i tento výzkum zaměřil na jeden z aspektů tohoto proměnlivého fenoménu – jeho veřejnou manifestaci. Na základě těchto teoretických předpokladů byl koncipován výzkum v Medzevě, který se skládal z analýzy náhrobních kamenů na hřbitovech se zaměřením na použitý jazyk a podobu osobních jmen. Data z náhrobků byla konfrontována s údaji získanými od příslušníků mantácké jazykové skupiny prostřednictvím biografických a polostrukturovaných rozhovorů.

Na základě výsledků konfrontace nápisů na náhrobcích s jejich reflexí byla potvrzena hypotéza, že náhrobky mohou manifestovat identitu mantácké jazykové skupiny, ale zobrazují pouze jednu z identit jejích příslušníků. Ve skutečnosti je totiž identita medzevských Mantáků mnohvrstevná a pro každého jsou určité vrstvy identity důležité v jiných situacích.

Mantácká identita je založena především na společném jazyce, takzvané mantáčtině, místním dialektu němčiny. Současně je pro identifikaci Mantáků významná představa společného původu a sdílených dějinných událostí. Medzevští Mantáci odvozují svůj původ od německých přistěhovalců ze 13. století a odkazují k hornické a kovářské tradici města. Zároveň podtrhují relativní jazykovou homogenitu Medzeva

až do druhé poloviny 20. století, díky které se dodnes částečně používá mantácký dialekt na veřejnosti, především u starší generace.

Projevy mantácké identity na veřejnosti byly do určité míry ovlivněny historickými událostmi a především reslovakizací po skončení druhé světové války. V rámci poslovenšťování německé menšiny museli Mantáci absolvovat kurzy slovenského jazyka, měnit svá osobní jména a používání německého dialektu na veřejnosti bylo zakazováno. Na druhou stranu, podle výpovědí narátorů neměly tyto homogenizační politiky nikdy přímý vliv na použití jazyka na hřbitově, kde se tak dále i během komunistického režimu mohli příslušníci mantácké jazykové skupiny hlásit ke své identitě, což jim nebylo umožněno například ve sčítáních lidu.

Přestože mantáckou komunitu v Medzevě nezasáhly boje druhé světové války ani odsun německého obyvatelstva do té míry jako například v českém pohraničí, válka a následné události zapříčinily polarizaci místních obyvatel. Dělicí linie společnosti nebyly založeny na jazyku, případně národnosti (tedy Mantáci versus Slováci), ale na politické příslušnosti či aktivitách během války. Toto rozdělení je patrné i na medzevských hřbitovech, kde členové komunistické strany nezřídka symbolizují svou politickou afiliaci symbolem hvězdy. Přestože i příslušníci mantácké jazykové skupiny, kteří byli komunisty, se podíleli na potírání mantáckého dialektu na veřejnosti, nelze potvrdit současnou sdílenou představu Mantáků, že náhrobek ve slovenském jazyce mají pouze Mantáci-komunisté. I pro nejznámějšího medzevského komunistu Michaela Schmotzera byla jeho mantácká identita podstatná, jak ukazují německé nápisy na jeho náhrobku.

Přímo tak na volbu jazyka na náhrobku neměly vliv ani historické události, ani homogenizační politiky po druhé světové válce. Na náhrobních kamenech v Medzevě je však patrná přirozená asimilace. Jednak se na německojazyčných náhrobcích často vyskytují slovenské podoby osobních jmen, jednak se Mantáci ze smíšených manželství přizpůsobují slovenskému partnerovi, což lze vyčíst ze slovenskojazyčných náhrobků.

Ve velké většině je tak volba jazyka na náhrobku výsledkem osobního rozhodnutí pozůstalých, případně těch, kteří se rozhodnou pro zhotovení náhrobku před svou smrtí. Německojazyčné náhrobky často manifestují identitu zesnulých, kteří cítili silnou sounáležitost s mantáckou jazykovou skupinou. Ti, již nechají realizovat náhrobek před smrtí, často poněmčují svá slovenská křestní jména a mantáckou identitu zdůrazňují použitím švabachu. V případě, kdy se Mantáci nechávají pohřbít do rodinného hrobu, není však jisté, že sdílí identitu svých předků, kteří rozhodli

pro německý jazyk. Velkou roli v pokračování v německém jazyce na náhrobku může hrát prostá snaha následovat rodinnou tradici.

Z náhrobků v Medzevě je patrná místní mnohojazyčnost a situační používání jazyků. I v případech, kdy je náhrobní kámen v němčině, lze postřehnout slovenské podoby křestních jmen, chyby v poněmčených křestních jménech, případně maďarizovaná německá příjmení. Tyto náhrobky odkazují k běžnému používání vícero jazyků, ale i k více vrstvám identity Mantáků. Rozhovory s příslušníky mantácké jazykové skupiny ukázaly, že mnoho z nich se identifikuje jako Mantáci, ale zároveň mají i slovenskou identitu podle státu, kde se narodili. U nejstarší žijící generace se dokonce kvůli vlivům maďarizace může ještě jednat i o náklonnost k maďarské jazykové skupině. Zdůraznění slovenské identity, odvozené od místa narození, se může projevat na slovenských náhrobcích. Především v případech, kdy smrt zesnulého byla náhlá, nebo se pozůstalí nemohli na volbě jazyka shodnout, padne rozhodnutí zhotovit náhrobek ve slovenštině jako státním jazyce. Velmi důležité pro realizaci náhrobku jsou tak okolnosti, za kterých bylo rozhodováno o volbě jazyka, i role prosté náhody.

Při výzkumu identity na hřbitovech nestačí studovat pouze náhrobky samotné, ale je nutné vysledovat, například prostřednictvím rozhovorů nebo pramenů osobní povahy, co doopravdy má náhrobek vyjadřovat a jak reflektuje skutečné pocity zesnulého (což je možné, pokud si lidé nechají vyrobit náhrobek před svou smrtí). Závěrem lze říci, že identita zesnulých se do velké míry projevuje na náhrobcích, ale většinou se jedná pouze o jednu z jejích vrstev a záleží na osobní volbě zesnulého, případně pozůstalých, které ze svých identit dá přednost a kterou chce, aby po smrti viděli jeho potomci nebo ostatní návštěvníci hřbitova.

Výsledky tohoto výzkumu veřejných projevů identit v mnohojazyčném prostředí ukázaly nejen na mnohvrstevnost identity místních obyvatel, ale i na její flexibilitu a situační používání. Současně z rozhovorů s příslušníky mantácké jazykové skupiny vyplynulo, že identifikace na základě jazyka, případně národnosti, nemusí být v mnohojazyčném prostředí relevantní a pro každého člena komunity může mít odlišný význam. Zdůraznění proměnlivosti identit a jejich veřejných projevů je zásadní pro pochopení reality soužití v jazykově smíšených oblastech.

Summary

The Eastern Slovakian town Medzev, which had been inhabited largely by Germans until the middle of the 20th century, has symbolic value for the German minority in Slovakia thanks to the still-used German language and its local variety—the “Mantak” dialect. Since 1945, the population of the local German minority began to decline significantly, and this trend has continued to date. This thesis focuses on the public manifestation of the German identity in the examined town of Medzev. I assumed that the identity of the inhabitants—local “Mantaks”—can be observed through cemeteries. Considering gravestones as a permanent source of public manifestation of identity, I explored if and how the identity of the German minority in Medzev was expressed in municipal cemeteries.

This thesis used the constructivist approach to investigate identity, which is thus understood as an unstable phenomenon that changes according to everyday experiences. The objective was to discover what factors (historical events, assimilationist politics, private motivations or randomness) influenced the manifestation of identity of the German minority in local graveyards.

The research was based on the analysis of cemeteries and biographical as well as semi-structured interviews with members of the German minority recorded in the years 2016–2017. Observing the gravestones, I analyzed the use of languages (German, Slovak, Hungarian), the forms of the names (first names, endings of the names [e.g. Slovak female ending -ová]) and the forms of the gravestones themselves. Based on the results of the confrontation of mostly invariable inscriptions on gravestones with testimonies of the narrators, the ambition of the thesis was to point out how flexible and multilayered are identities in the language-mixed area.

In conclusion, the identity of the local German minority can be expressed on gravestones, but only one of its layers. In reality, the identity of “Mantaks” is multilayered and for every member of the German minority are particular layers important in different circumstances. This thesis proved the flexibility and multiplicity of local identities and demonstrated that identification based on language or nationality is not always relevant in the context of a multilingual society; instead, it may have a conditional meaning for each member of the community.

Použitá literatura

Primární prameny

Dekret presidenta republiky o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondch národní obnovy. Dekret č. 108/1945 Sb. Staženo 5. února 2018. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-108>.

Gedeon, Ján. *Die Geschichte von Metzenseifen: 1200–2007*. 2007. Nevydaný spis.

Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky. „Slovenská národní rada 1947: Stenografický zápis o priebehu 9. zasadnutia pléna Slovenskej národnej rady, konaného dňa 27. a 28. júna 1947.“ Staženo 5. února 2018. <http://www.psp.cz/eknih/1946snr/stenprot/009schuz/s009006.htm>.

Schmiedt, Michael. *Mein Dörfel Metzenseifen*. Košice: Dolinár, 1994.

Schmotzer, Michal. *Prerody*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1987.

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011. „Multidimenzionálne tabuľky. Tabuľka 115 Obyvateľstvo podľa pohlavia a národnosti.“ Staženo 25. dubna 2018. <https://census2011.statistics.sk/tabulky.html>.

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011. „Vzor sčítacího formuláre ze sčítání obyvatel 2011: Údaje o obyvateli.“ Staženo dne 12. března 2018. https://www.jaktak.cz/sites/default/files/vyplneny_vzor_tlaciva-udaje_o_obyvatelovi.pdf.

Štatistický lexikon obcí v Republike Československej. Praha: Orbis, 1936.

Ústava Slovenskej republiky, Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Staženo 5. února 2018. <http://www.zakonypreludi.sk/zz/1992-460>.

Ústavní dekret presidenta republiky o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské. Dekret č. 33/1945 Sb. Staženo 5. února 2018. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-33/zneni-19450810#Top>.

Výzkumný deník archivovaný u autorky.

„Wachet auf!“ *Karpathen-Post* 39, č. 43 (24. 10. 1918): 1. Staženo 27. dubna 2018. <https://www.difmoe.eu/d/view/uuid:3de7096f-e2fc-4229-851b-5fc62e802380?page=uuid:6fdc10f4-6fcb-4247-9286-3edbf09a52e3>.

Zákon o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů. Zákon č. 273/2001 Sb. Staženo 5. února 2018. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2001-273#cast1>.

Rozhovory

Narátorka A.B. (*1938), rozhovor s autorkou, 12. 9. 2017.

Narátor W.B. (*1929), rozhovor s autorkou, 2. 12. 2016 a 8. 9. 2017.

Narátor M.B. (*1931), rozhovor s autorkou, 8. 9. 2017.

Narátor E.G. (*1962), rozhovor s autorkou, 2. 12. 2016 a 11. 9. 2017.

Narátorka M.P. (*1941), rozhovor s autorkou, 10. 9. 2017.

Narátorka N1 (*1956), rozhovor s autorkou, 12. 9. 2017.

Narátor N2 (*1956), rozhovor s autorkou, 4. 12. 2016 a 7. 9. 2017.

Narátorka N3 (*1957), rozhovor s autorkou, 11. 9. 2017.

Narátor N4 (*1963), rozhovor s autorkou, 4. 12. 2016 a 7. 9. 2017.

Narátorka E.R. (*1952), rozhovor s autorkou, 14. 9. 2017.

Narátorka V.S. (*1940), rozhovor s autorkou, 6. 9. 2017.

Narátor E.S. (*1961), rozhovor s autorkou, 6. 9. 2017.

Narátor F.S. (*1937), rozhovor s autorkou, 3. 12. 2016.

Narátor F.S. (*1992), rozhovor s autorkou, 22. 2. 2017.

Narátorka M.S. (*1939), rozhovor s autorkou, 3. 12. 2016 a 8. 9. 2017.

Narátor J.S. (*1930), rozhovor s autorkou, 3. 12. 2016.

Veškeré nahrávky a souhlasy narátorů s pořízením a použitím zvukových záznamů pro vědecké účely jsou archivovány u autorky.

Sekundární literatura

- Barth, Fredrik. „Etnické skupiny a hranice. Předmluva.“ In *Teorie etnicity: Čítanka textů*, ed. Marek Jakoubek, 205–36. Praha: SLON, 2016.
- Berger, Peter L., a Thomas Luckmann. *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999.
- Bodnár, Monika. *Etnikai és felekezeti viszonyok a Felső-Bódva völgyében a 20. században*. Dunajská Streda: Lilium Aurum, 2002.
- Bogner, Alexander, Beate Littig, a Wolfgang Menz. „Introduction: Expert Interviews — An Introduction to a New Methodological Debate.“ In *Interviewing Experts*, 1–13. Research Methods Series. Palgrave Macmillan, London, 2009.
- Botík, Ján. *Etnická história Slovenska: k problematice etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov*. Nitra: Lúč, 2007.
- . *Obyčajové tradície pri úmrtí a pochovávaní na Slovensku s osobitným zreteľom na etnickú a konfesijnú mnohotvárnosť*. Múzeá a etniká. Bratislava: Lúč, 2001.
- Brubaker, Rogers. *Ethnicity without groups*. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 2006.
- . „National Minorities, Nationalizing States, and External National Homelands in the New Europe Notes toward a Relational Analysis.“ *Institut für Höhere Studien: Reihe Politikwissenschaft*, č. 11 (1993): 1–21.
- , ed. *Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town*. Princeton: Princeton University Press, 2008.
- Brubaker, Rogers, a Frederick Cooper. „Beyond ‚Identity.‘“ *Theory and Society* 29, č. 1 (2000): 1–47.
- Capotorti, Francesco. *Study of the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. New York: United Nations, 1979.
- Cebotari, Victor. „Civic, ethnic, hybrid and atomised identities in Central and Eastern Europe.“ *Identities* 23, č. 6 (listopad 2016): 648–66.
- Constantin, Sergiu. „The Legal and Institutional Framework for National Minorities in Slovakia.“ *Treatises and Documents: Journal of Ethnic Studies*, č. 63 (prosinec 2010): 8–53.
- Čeština 2.0. „manták.“ Staženo 12. březen 2018. <https://cestina20.cz/slovník/mantak/>.
- Danko, Marek. „K štátnemu občianstvu nemeckej menšiny na území Košického kraja v rokoch 1948–1953.“ *Človek a spoločnosť* 11, č. 1 (2008): 22–27.

- Eriksen, Thomas Hylland. *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives: Third Edition*. London; New York: Pluto Press, 2010.
- Flachbartová, Andrea. „Literatur und Sprache des mantakischen Dialekts.“ Diplomová práce, Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2013. <http://theses.cz/id/rif5ea/?furl=%2Fid%2Frif5ea%2F;so=nx;lang=sk>.
- Flick, Uwe. *An Introduction to Qualitative Research*. Thousand Oaks: SAGE, 2009.
- Gabzdilová, Soňa. „Evacuation of the German Population out of Slovakia at the End of the World War II.“ *Človek a spoločnosť* 4, č. 4 (2001): 8–14.
- . „Nemecká komunita v živote slovenskej spoločnosti 1938–1945.“ *Človek a spoločnosť* 7, č. 3 (2004): 139–51.
- . „Sústredňovacie tábory na Slovensku v roku 1945.“ *Človek a spoločnosť* 15, č. 3 (2012): 12–23.
- Gabzdilová-Olejníková, Soňa, a Milan Olejník. *Karpatskí Nemci na Slovensku od druhej svetovej vojny do roku 1953*. Acta Carpatho-Germanica 12. Bratislava: Spoločenskovedný ústav SAV, Múzeum kultúry karpatských Nemcov, 2004.
- Gašpar, Siegfried, Ervín Méder, Eleonóra Fabianová, a Anna Muchová. *Vyšný Medzev: História a prítomnosť*. Košice: TypoPress, 2007.
- Gedeon, Viliam, a Valter Bistika. *Medzev: Changes of the Town from its Origin until the Present Day*. Medzev: Tlačiareň Svidnícka, 2013.
- Guzsak, Ladislaus. *Bergstädte der Unterzips*. Stuttgart: Arbeitskreis Unterzips, 1983.
- Hallam, Elizabeth, a Jenny Hockey. *Death, Memory and Material Culture*. Oxford: Berg, 2001.
- Hallam, Elizabeth, Jenny Hockey, a Glennys Howarth. *Beyond the Body: Death and Social Identity*. London; New York: Routledge, 1999.
- Hamscher, Albert N. „Talking Tombstones: History in the Cemetery.“ *OAH Magazine of History* 17, č. 2 (leden 2003): 40–45.
- Hansen, Holley E., a Vicki L. Hesli. „National Identity: Civic, Ethnic, Hybrid, and Atomised Individuals.“ *Europe-Asia Studies* 61, č. 1 (leden 2009): 1–28.
- Horváthová, Margaréta. *Nemci na Slovensku*. Komárno; Dunajská Streda: Lilium Aurum, 2002.
- Ilyés, Zoltán. „A nemzeti identitás és az etnikus tradíció változásai és szimbolikus megjelenítésük szintjei egy szlovákiai német közösségben.“ In *Tér és terep: Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből II.*, eds. Nóra Kovács a László Szarka, 61–75. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2003.

- Ilyés, Zoltán. „Magyar lett most a mántából.“ Háttérkép a felső-Bódva-völgyi németek magyar tudatához.“ *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 7, č. 3 (2005): 141–50.
- Jedličková, Mária. „Národnostné menšiny a etnické skupiny žijúce v Slovenskej republike.“ Úrad splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny, 2014. Staženo 3. dubna 2018. http://www.narodnostnemensiny.gov.sk/data/files/5126_narodnostne-mensiny-a-etnicke-skupiny-zijuce-na-uzemi-slovenskej-republiky.pdf.
- Jenkins, Richard. *Being Danish: Paradoxes of Identity in Everyday Life*. Copenhagen: Museum Tusulanum Press, 2016.
- . *Social Identity*. New York: Routledge, 2008.
- Karpatskonemecký spolok na Slovensku. „Karpatskonemecký spolok na Slovensku.“ Staženo 1. března 2018. http://www.kdv.sk/?page_id=2.
- Kasten, Tilman, ed. „*Jánošík & Co*“: *Die Slowakei in Selbst- und Fremdwahrnehmung*. Münster; New York: Waxmann, 2015.
- Kauer, Josef, Johannes Schürger, a Klement Wagner. *Metzenseifen-Stoß: Deutsche Orte im Bodwatal (Unterzips)*. Stuttgart: Hilfsbund Karpathendeutscher Katholiken e.V., 1986.
- Kiliánová, Gabriela. „Perception of Differences? One Cultural Phenomenon in Two Language Groups – Contribution to the Research of Symbolic Group Boundaries.“ In *Cultural Permeations: Anthropological Perspectives. Collections of Papers*, ed. Srdan Radović, 137 – 144. 28. Belgrade: Institute of Ethnography SAS, 2013.
- . „Predstava o postave smrti – Štúdium kultúrneho javu v slovenskej a nemeckej jazykovej skupine na Slovensku.“ *Slovenský národopis* 61, č. 2 (2013): 125–41.
- . „Rituale als Ausdruck der Veränderung? Beerdigungen in der Slowakei nach 1989“. *Anthropological Journal on European Cultures AJEC*, č. 12 (2004): 131–56.
- Kokorák, Ján. *Die deutsche Minderheit in der Slowakei 1918–1945*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač, 2013.
- Kontler, László. *Dějiny Maďarska*, Praha: NLN, 2011.
- Kováč, Dušan. „Evakuácia a vysídlenie Nemcov zo Slovenska.“ In *Vynútený rozchod: vyhnanie a vysídlenie z Československa 1938-1947 v porovnaní s Poľskom, Maďarskom a Juhosláviou*, 183–87. Bratislava: Veda, 1999.

- Kühnel, Ferdinand. „Der Friedhof als Gradmesser einer Beziehung. Über den Verlust der Zweisprachigkeit in Kärnten seit 1918.“ In *East Central Europe at a Glance. People – Cultures – Developments*, eds. Marija Wakounig a Ferdinand Kühnel. Europa Orientalis 18. Wien; Berlin: vyjde v roce 2018.
- . „The Silent Disappearance of Ethnic Minorities from Gravestones: Ethnic Homogenization in Carinthia’s Bilingual Areas since 1918.“ In *Central Europe (Re-)visited. A Multi-Perspective Approach to a Region*, eds. Marija Wakounig a Ferdinand Kühnel, 199–212. Wien: LIT Verlag, 2016.
- Kuthan, Pavel J. *V těžkých dobách: Boje na Slovensku 1918–1919*. Praha: Corona, 2010.
- Kwiatkowska-Frejlich, Lidia. *Imputacja kulturowa w polskiej historiografii sztuki 1795-1863: na przykładzie wypowiedzi o nagrobkach*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2014.
- Miškufová, Helena. „K pomníku českých legionářů v Medzevě.“ Staženo 5. února 2018. http://www.rozhlas.cz/krajane/clanky/_zprava/k-pomniku-ceskych-legionaru-v-medzeve--1358419.
- Nurse, Lyudmila. „Biographical Approach in the Study of Identities of Ethnic minorities in Eastern Europe.“ In *Realist Biography and European Policy: An Innovative Approach to European Policy Studies*, eds. Jeffrey David Turk a Adam Mrozowicki, 115–40. Leuven: Leuven University Press, 2013.
- Pöhm, Marie. „Zum Vokalsystem der deutschen Mundart in Metzenseifen – Ostslowakei.“ Diplomová práce, Würzburg, 1979.
- Reimers, Eva. „Death and identity: Graves and funerals as cultural communication.“ *Mortality* 4, č. 2 (1999): 147–66.
- Renan, Ernest. „Co je to národ?“ In *Pohledy na národ a nacionalismus: Čítanka textů*, ed. Miroslav Hroch, 24–35. Praha: SLON, 2003.
- Richter-Kovarik, Katharina. „Kultúra mantáckej minority v období socializmu.“ *Slovenský národopis* 51, č. 3 (2003): 321–41.
- Schleusener, Gabriela, a Heinz Schleusener. *Wörterbuch der deutschen Mundart in Metzenseifen*. Aachen: Shaker, 2013.
- Schvarc, Michal. „Guľka pre štátneho tajomníka.“ *Pamäť národa* 3, č. 4 (2007): 42–50.
- Smetanka, Michal, a Jozef Schmiedl. *Mnohonárodnostný Medzev*. Prešov: Centrum antropologických výskumov, 2012.
- Smetanková, Daša. „Menšinová politika v období rokov 1993 až 1998 na Slovensku. Komparácia rómskej a maďarskej menšiny.“ *Acta Politologica* 4, č. 2 (2012): 154–66.

- Smith, Anthony D. *National Identity*. London: Penguin, 1991.
- Sohler, Ladislaus. *Deutsche Mundart in den Zipser Gründen*. Košice: Karpatonemecký spolok na Slovensku, 2015.
- Stanković, Snežana. „Friedhöfe als Wallfahrtsstätte. Orte kollektiver Nostalgie.“ *Zeitschrift für Balkanologie* 51, č. 1 (2015): 103–10.
- Šatava, Leoš. *Jazyk a identita etnických menšin: možnosti zachování a revitalizace*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009.
- Tamáška, Máté Dávid. „Stadtbild und ethnische Identität in Untermetzenseifen (Unterzips).“ In *Berichte und Forschungen. Jahrbuch des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa*, 85–101. 18. München: Oldenbourg Verlag, 2010.
- Topky.sk. „Manták nie je nadávka.“ Staženo 12. března 2018. <http://www.topky.sk/cl/13/130428/>.
- Vávra, Jiří. „Projevy identity v pohřebním ritu obyvatel Bohemky a Veselinovky na Ukrajině“. *Český lid* 94, č. 1 (2007): 19–41.
- Vykoukal, Jiří, Bohuslav Litera a Miroslav Tejchman, *Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989*. Praha: Libri, 2017.

TEZE DIPLOMOVÉ PRÁCE	
Jméno:	Bc. Tereza Juhászová
E-mail:	auzkatereza@gmail.com
Semestr:	LS
Akademický rok:	2015/2016
Název práce:	Manifestace identity německé menšiny na hřbitovech v Medzevě
Předpokládaný termín ukončení (semestr, školní rok):	LS 2017/2018
Vedoucí diplomového semináře:	doc. PhDr. Luboš Švec, CSc., PhDr. Kateřina Králová, Ph.D.
Vedoucí práce:	PhDr. Jiří Kocián
V čem se oproti původnímu zadání změnil cíl práce?	Cílem práce již není zkoumat vztah příslušníků německé národnostní menšiny ke slovenské menšinové politice, ale pozorovat veřejné projevy identity německé menšiny v Medzevě v závislosti na osobních motivacích i historických okolnostech. Práce stále bude založena na terénním výzkumu, hlavním zdrojem dat budou hřbitovy ve městě Medzev, zkoumány budou jazykové a pravopisné změny nápisů na náhrobcích. Dále bude proveden kvalitativní výzkum v podobě jak biografických, tak polostrukturovaných rozhovorů, které se zaměří na identifikaci příslušníků německé menšiny, jejich zdůvodnění výběru jazyka na náhrobcích a interpretaci historických událostí, které mohly mít vliv na veřejnou manifestaci identity místních obyvatel. Hlavní výzkumná otázka nově stojí takto: Projevuje se identita příslušníků německé menšiny na hřbitovech v Medzevě? Jaké faktory měly na veřejnou manifestaci identity příslušníků německé menšiny vliv?
Jaké změny nastaly v časovém, teritoriálním a věcném vymezení tématu?	Teritoriální vymezení zůstalo nezměněno, výzkum bude proveden v jazykově smíšeném městě Medzev a zaměřen na místní příslušníky německé menšiny. Časové vymezení bylo upraveno na období od konce druhé světové války do současnosti. Hlavním zdrojem dat k identitě německé menšiny v Medzevě budou nově místní hřbitovy.
Jak se proměnila struktura práce (vyjádřete stručným obsahem)?	Struktura práce byla upravena vzhledem k změněnému cíli práce. Předpokládaná struktura: 1. Úvod 2. Teoretická část – vymezení pojmů 3. Historický kontext – obecný vývoj německé menšiny v dané oblasti 4. Medzevský hřbitov a projekce identity na náhrobcích 5. Analýza výsledků výzkumu v Medzevě 6. Syntetická část – konfrontace změn nápisů na náhrobcích s jejich reflexí 7. Závěr
Jakým vývojem prošla metodologická koncepce práce?	Metodologická koncepce práce byla upravena a zpřesněna v souladu s novým cílem práce. Hlavní výzkum bude nově postaven kvalitativním zkoumáním náhrobců na hřbitově v Medzevě a podpořen biografickými a polostrukturovanými rozhovory. Práce je založena na sociologických konceptech identity.

Které nové prameny a sekundární literatura byly zpracovány a jak tato skutečnost ovlivnila celek práce?

Od zadání projektu byla prošetřena dostupnost sekundární literatury v České republice i v zahraničí. Během následujícího roku se uskuteční výzkumné pobyty v knihovnách v Regensburgu (prameny a literatura týkající se Karpatských Němců), Bratislavě a Košicích. V létě 2017 proběhne terénní výzkum ve městě Medzev. V současnosti se zaměřuji na studium metodologie.

Charakterizujte základní proměny práce v době od zadání projektu do odevzdání tezí a pokuste se vyhodnotit, jaký pokrok na práci jste během semestru zaznamenali (v bodech):

Během semestru došlo ke změně základního cíle práce a výzkumných otázek. Identifikace příslušníků německé menšiny v Medzevě bude zkoumána prostřednictvím jazykových změn na náhrobcích na místních hřbitovech. Byla upřesněna teoretická východiska práce i časové vymezení tématu. Rozhodla jsem se využít stáže na IOS Regensburg ke zpracování v ČR nedostupné literatury. V současnosti probíhá studium sekundární literatury a metodologie.

Podpis studenta a datum:

Schváleno:	Datum	Podpis
Vedoucí práce		
Vedoucí diplomového semináře		

Seznam příloh

- Příloha č. 1: Náhrobek v německém jazyce – Karl Schmiedt (obrázek)**
- Příloha č. 2: Náhrobek v německém jazyce – Gaspar Meder (obrázek)**
- Příloha č. 3: Náhrobek v německém jazyce – Bistika (obrázek)**
- Příloha č. 4: Náhrobek v německém jazyce – Johann Gedeon (obrázek)**
- Příloha č. 5: Náhrobek v německém jazyce – Július Pöhm (obrázek)**
- Příloha č. 6: Náhrobek v německém jazyce – Ľudovít Gášpar (obrázek)**
- Příloha č. 7: Náhrobek v německém jazyce – Johan Schmotzer (obrázek)**
- Příloha č. 8: Náhrobek ve slovenském jazyce – Viera roz. Rostášová (obrázek)**
- Příloha č. 9: Náhrobek ve slovenském jazyce – Mária Brösztlová (obrázek)**
- Příloha č. 10: Náhrobek ve slovenském jazyce – Adrián Schürger (obrázek)**
- Příloha č. 11: Náhrobek ve slovenském jazyce – Jozef Frantz (obrázek)**
- Příloha č. 12: Náhrobek ve slovenském jazyce – Rudolf Göbl (obrázek)**
- Příloha č. 13: Náhrobek ve slovenském jazyce – Jozef Olejár (obrázek)**
- Příloha č. 14: Náhrobek v německém jazyce – Michael Schmotzer (obrázek)**
- Příloha č. 15: Dvojjazyčný náhrobek – Jozef Göbl (obrázek)**
- Příloha č. 16: Symboly na náhrobcích – Pavol Frindt (obrázek)**

Přílohy

Příloha č. 1: Náhrobek v německém jazyce – Karl Schmiedt (obrázek),
Zdroj: archiv autorky.

Příloha č. 2: Náhrobek v německém jazyce – Gaspar Meder (obrázek),
Zdroj: archiv autorky.

**Příloha č. 3: Náhrobek v německém jazyce – Bistika (obrázek),
Zdroj: archiv autorky.**

**Příloha č. 4: Náhrobek v německém jazyce – Johann Gedeon (obrázek),
Zdroj: archiv autorky.**

**Příloha č. 5: Náhrobek v německém jazyce – Július Pöhm (obrázek),
Zdroj: archiv autorky.**

**Příloha č. 6: Náhrobek v německém jazyce – Ľudovít Gášpar (obrázek),
Zdroj: archiv autorky.**

Příloha č. 7: Náhrobek v německém jazyce – Johan Schmotzer (obrázek),

Zdroj: archiv autorky.

Příloha č. 8: Náhrobek ve slovenském jazyce – Viera roz. Rostášová (obrázek),

Zdroj: archiv autorky.

Příloha č. 9: Náhrobek ve slovenském jazyce – Mária Brösztlová (obrázek),

Zdroj: archiv autorky.

Příloha č. 10: Náhrobek ve slovenském jazyce – Adrián Schürger (obrázek),

Zdroj: archiv autorky.

**Příloha č. 11: Náhrobek ve slovenském jazyce – Jozef Frantz (obrázek),
Zdroj: archiv autorky.**

**Příloha č. 12: Náhrobek ve slovenském jazyce – Rudolf Göbl (obrázek),
Zdroj: archiv autorky.**

Příloha č. 13: Náhrobek ve slovenském jazyce – Jozef Olejár (obrázek),

Zdroj: archiv autorky.

Příloha č. 14: Náhrobek v německém jazyce – Michael Schmotzer (obrázek),

Zdroj: archiv autorky.

**Příloha č. 15: Dvojjazyčný náhrobek – Jozef Göbl (obrázek),
Zdroj: archiv autorky.**

**Příloha č. č. 16: Symboly na náhrobcích – Pavol Frindt (obrázek),
Zdroj: archiv autorky.**

